

REVISTA ARHIVELOR

APRILIE • MAI • Iunie

2/1990

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA

Redacția : București, B-dul Mihail
Kogălniceanu nr. 29, sector 5
Telefon : 15.41.60.

SUMAR

EDITORIAL

- A. ADAMACHE — Arhivele Statului
— Gînduri de viitor 113

STUDII ȘI COMUNICĂRI

- V. VELIMAN — Relațiile româno-oto-
mane în vremea domniei lui Constantin
Brîncoveanu 117

DOCUMENTE

- N. TRANDAFIRESCU — 1819. Revolta
populară din Moldova. Detalii inedite . . 152
I. MĂRZA — Catalogul bibliotecii gim-
nazului crăiesc din Sibiu 167

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

- M. ȘERBU — Diplomați români
— Grigore GAFENCU (II). 177
C. VLAD — Colecția "Turcica". 191
L. EMANDI, E. GLÜCK — Scrieri vechi
ale mănăstirii Hodoș-Bodrog 192

ACHIZIȚII NOI

- P. DOBRIN, N. BUNGREZEANU
— F.A.S. Dimbovița 204

ȘTIINȚE SPECIALE

- M. DOGARU, M. RADU — Genealogia
și arhivistica. Evoluția unei familii româ-
nești din nordul țării 206
M. DOGARU — Mihai Eminescu și Ion
Creangă. Efigii pe sigilli și medalii. . . 221

- RECENZII ȘI PREZENTĂRI 233

Redactor șef :

Tudor MATEESCU

Redactor :

Millana ȘERBU

Secretar de redacție :

Irina HRIȚCU

Anul LXVII Vol. LII

EDITORIAL

Arhivele Statului - gânduri de viitor

ADRIAN ADAMACHE

Arhivele își au locul lor de comoară a vremii, cunoscute, din păcate, mai mult inițiaților, decât marelui public. Poate a fost și este încă o reacție de autoapărare împotriva celor care văd în documente petice de hirtie, simple petice de hirtie uitate în cotloane ascunse, nu mărturii de existență a neamului, consemnări ale unor experiențe de viață lăsate moștenire pentru ca aceeași experiență să fie reluată și iar reluată din generație în generație.

De aceea, e bine să vorbim oamenilor despre tradiția Arhivelor românești, tradiție care nu se reduce la cei peste 160 de ani de existență a instituției. Ea merge pînă în adîncul veacului, în vremea Daciei române, într-un imperiu unde administrația era foarte atent legiferată și unde principele „comentariilor” — al arhivelor — era membru al consiliului imperial. Sigur că și în Dacia guvernatorii țineau registrele proprii de decrete și cărțile de privilegii (*Liber beneficiarum*). Sigur, administrațiile locale, urbele, salinele, minele de aur, colegiile își aveau arhivele lor.

Printr-o fericită întîmplare, urme ale acestora au ajuns pînă în zilele noastre. Este vorba de tăblițele de ceară descoperite la Alburnus Major (Roșia Montană), datînd din secolul al II-lea, primele și cele mai vechi documente scrise ale nației, documente ce nu și-au găsit loc în nici un volum, inclusiv în *Documenta Historica Romaniae*.

Voievozii români au avut și ei arhivele administrației lor, pe lingă curtea domnească, altfel ar fi greu de explicat păstrarea unor „côpii” de epocă ale scrisorilor emise de Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul sau registrele de cheltuieli ale familiei Brâncoveanu. Unde erau acestea? Probabil la curte, sigur și la Mitropolie, mănăstiri și biserici, o dată ce în *Îndreptarea legii cu Dumnezeu*, cea pentru mireni, prima

colecție de legi tipărită ce consemna orânduiala pământului, nescrisă pînă atunci, erau consemnate instituțiile de cult ca locuri de depunere a documentelor de învoială, iar pe la mijlocul secolului trecut, deci după înființarea instituției specializată a Arhivelor Statului, în turla Mitropoliei se mai găseau documente vechi.

Trebuie să învățăm din propriul trecut. După constituirea Arhivelor Statului ca instituție de administrare a arhivelor naționale, specializată pentru această muncă, în 1831 și 1832, în Țara Românească, respectiv Moldova, în ciuda cooptării unor mari personalități (Gh. Asachi, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, C. Bolliac, B. P. Hașdeu, D. Onciul ș.a.), a existat multă bijbăială, multe încercări (unele fericite, altele nefericite). Nu putem polei în continuare tradiția, dar nici s-o oțim. Experiența selecționării pe principii valorice neunitare ne pune în gardă asupra pierderii unor documente de neînlocuit în prezent; experiența „preluărilor” succesive, a „transporturilor”, se impune să ne atragă atenția asupra excepțiilor de la preluare; experiența colecțiilor sui generis a lui Asachi — altfel o personalitate de prim rang — relevă pericolul dezintegrării fondurilor.

Pe de altă parte, s-ar cuveni să reinnoim, în limita noilor posibilități tehnice, experiența lui Onciul de schimb al originalelor cu copii legalizate pentru posesorii particulari de documente istorice; s-ar cuveni reinnoită, sau mai bine zis reluată, experiența lui Eudoxiu Hurmuzache de copiere și editare a izvoarelor istoriei românilor aflate în arhive străine.

Revoluția din Decembrie a fost, printre altele, o reacție națională la impostură profesională, la „geniale indicații” goale de conținut. Ea își propune să aducă probitatea morală și competența la locul cuvenit, ceea ce reprezintă o idee deosebit de generoasă și benefică pentru întregul complex al vieții poporului nostru.

Și în Arhivele Statului profesionalismul nu poate și nu trebuie escamotat. O răspundere grea apasă pe umerii noștri: răspunderea față de istoria poporului român. De aceea, jocul de-a „răspunderea colectivă” — de fapt nonrăspundere — se cuvine a fi eliminat, uitat. Fiecare dă socoteală pentru ce-a făcut sau nu a făcut, pentru ce face sau nu face, pentru ce va face sau nu va face, pentru cum a făcut, cum face sau cum va face!

Ori, competența profesională nu se poate dobîndi decît printr-o trezire reală și deplină a funcțiilor inteligenței. Un rol deosebit revine aici cunoașterii. Nu însă o cunoaștere formată prin „seminarii profesionale”, ci o cunoaștere realizată printr-un studiu individual permanent. Absolvirea unei facultăți ne-a dat numai o bază de date și o metodă de lucru. Numai prin efect propriu această bază se dezvoltă, această metodă se îmbunătățește. Este prima condiție a competenței.

Bernard Shaw numea ca specific al epocii moderne, „a ști totul despre nimic”, vrînd să sublinieze prin această butadă că specializarea este principiul progresului. Nu se mai poate face arhivistică economică fără cunoștințe economice; nu se mai poate face arhivistică administrativă fără o bază de cunoaștere a dreptului administrativ; nu se mai poate face arhivistică în fondurile culturale fără a fi oameni de cultură. Este o a doua condiție a competenței.

Așa-zisa „rotație a cadrelor”, în care „datul cu presupusul ” ajunsese politică de stat, a dat rezultatele pe care le știm și mai ales le-am simțit. Deci în Arhive nu e loc *decît* pentru arhiviști și arhivari realmente specialiști și realmente specializați în anumite domenii ale muncii noastre.

*

Ne-am format și-am trăit închistați în propria noastră „poleială” politică, economică, socială. Timpurile noi ne oferă șansa deschiderii, ca oameni și specialiști; o deschidere a instituției.

În primul rînd, trebuie să ne eliberăm de obiceiul de a fi executanți model, care nu gîndesc, n-au opinie, n-au responsabilitate. Trebuie să ne debarasăm de așteptarea indicațiilor și ordinelor.

Atenție însă, asta nu înseamnă indisciplină instituțională și metodologică. Eficiența și răspunderea profesională personală sînt condiții sine qua non ale competenței.

În al doilea rînd, se cuvine să ne deschidem spre lume. Nu sîntem singurii care facem arhivistică pe această planetă. Și alții au încercările lor, realizările lor, dar și ezităările lor și, de ce nu, erorile lor.

Nici o experiență nu ne poate fi indiferentă, dar asta nu înseamnă să imităm orbește. Am mai făcut-o cu mulți ani în urmă și ne-a costat destul.

Arhivele Statului trebuie să efectueze o reală deschidere spre cercetarea românească și spre lume. Să se deschidă, printr-o nouă relație cu publicul, un raport de servicii reciproce, poate o piață a informației istorice, poate o nouă publicitate — de ce nu?!

Se impune, cred, să deschidem Arhivele dincolo de documentul administrativ, politic și social, spre noile categorii de documente, cit și spre unele mai vechi, pe care le-am ignorat: arhivele informatice, arhivele tehnice, arhivele literare și artistice, arhivele științifice. Abia printr-o asemenea deschidere vom deveni ceea ce dorim să fim: Arhive Naționale!

Deschidere va trebui să efectuăm și în domeniul mijloacelor tehnice de păstrare. Non multa, sed multum. Și spații în plus, dar și reutilări ale spațiilor existente; nu cutii de protecție multe și proaste, ci multe și bune, economice folosite.

Organizarea activității profesionale — o altă deschidere, poate cea mai revoluționară. Eficiența — cantitativă și, mai ales, valorică — trebuie să caracterizeze munca în Arhivele Statului. Sîntem bugetari, trăim pe spezele contribuabilului, pentru a-i îngriji Istoria. Se impune, deci, să se termine cu selecționările inutile și reselectările; cu inventarierea, acolo unde există deja instrumente de evidență, și reinventarierea; cu pregătirea pentru microfilmare de slabă calitate, care necesită corectări repetate ș.a.m.d. Greșelile costă, greșelile se plătesc.

Un rol mult mai important revine șefilor compartimentelor Arhivelor Statului (filiale, servicii), ca cei mai competenți, pentru a-și stabili planul calendaristic de lucru, normele de muncă pentru fiecare lucrător, prioritățile activității și perspectiva ei. Toate în funcție de fond (particularitățile de limbă și paleografice, randamentul și experiența arhiviștilor și arihvarilor cărora le încredințează lucrarea), de specificul activității arhi-

vistice, de forța de muncă disponibilă. Pe de altă parte, se cuvine să crească în mod deosebit gradul de colaborare între șefi și subalterni, arhiviști și arhivari, mai ales în ceea ce privește problemele de specialitate.

În același timp, este de dorit ca și arhiviștii să se integreze spiritului nou, participativ, să fie oameni care își iubesc meseria cu adevărat.

O deschidere importantă va fi necesară în relațiile externe ale Arhivelor Statului, mai ales în ceea ce privește schimbul de informații metodologice și istorice. Se impune reluarea relațiilor multilaterale și bilaterale cu Arhivele străine, precum și cu Consiliul Internațional al Arhivelor (cu toate comitetele sale specializate). Există o experiență românească, nu dintre cele mai slabe ; avem, în același timp, și de învățat.

Toate aceste idei, pentru a se putea materializa la un nivel de profesionalism înalt, vor trebui matur și adânc sintetizate în noua legislație arhivistică românească, comparabilă cu cele mai bune realizări în materie.

Numai așa vom răspunde încrederii neamului românesc în noi.

Relațiile româno-otomane în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu

VALERIU VELIMAN

„Multe și vrednice de auzit istorii sînt de faptele ce s-au întîmplat în zilele domniei lui Costandin Vodă Brâncoveanu”. Astfel își începe autorul anonim cronica¹ menită să transmită posterității, alături de alte izvoare contemporane, imaginea filigranată a domniei marelui voievod român. Printre acele „fapte” petrecute între 1688—1714, răstimp ce avea să rămînă înecustat cu litere de aur și sînge pe răbojul istoriei poporului nostru sub denumirea de „Epoca brâncovenească”, s-au aflat, neîndoielnice, la loc de cîpătii, și cele legate de raporturile Țării Românești cu imperiul sultanilor osmanlii.

Caracterul și problematica relațiilor româno-otomane din intervalul amintit sînt, după cum se cunoaște, bogat ilustrate de sursele narrative românești² și turco-osmane³, precum și de nenumărate mărturii documentare întocmite în diverse limbi, dintre care cele eminate de autoritățile otomane centrale și provinciale, chiar dacă nu impresionează deocamdată numeric. Deși actele editate⁴, cît și cele inedite⁵ disponibile reprezintă încă infime extracții din „minele” arhivistice, totuși, oferă prețioase informații de natură să completeze și, uneori, să corijeze încheierile de pînă acum ale istoriografiei noastre.

Așadar, existînd largi posibilități de informare, prezentarea domniei lui Constantin Brâncoveanu prin prisma atitudinii sale politice față de Poarta otomană, dar și a modului în care aceasta a conceput în perioada respectivă legăturile cu statele românești autonome asupra cărora își exercita suzeranitatea, constituie, în fond, condiția *sine qua non* a cunoașterii profunde a statutului politico-juridic internațional al Țărilor Române la rîspîntia secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea și, implicit, oferă cheia

¹ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. Constant Grecescu, București, 1959.

² *Ibidem*; *Cronicari munteni*, ed. Mihail Gregorian, vol. I, II, București, 1961; Ion Neculce, *Leopiseful Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1959. Vezi și *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, ed. Zamfira Mihail și Paul Mihail, București, 1980.

³ *Cronici turcești privind țările române*, vol. II, întocmit de Mihail Guboglu, București, 1974; vol. III, întocmit de Mustafa A. Mehmet, București, 1980.

⁴ Vezi *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455—1774), întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976; Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601—1712)*, București, 1984; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești*, București, 1984.

⁵ Unele dintre acestea sînt incluse în volumul nostru *Documente turcești privind istoria românilor (1538—1877)*, care urmează să vadă în cîrind lumina tiparului.

înțelegerii destinului istoric românesc în împrejurări al căror dramatism urma să se dovedească a fi emblematic pentru încercările de rezolvare a așa-numitei „chestiuni orientale”⁶.

Evoluția relațiilor româno-otomane din perioada anterioară venirii lui Constantin Brâncoveanu la cîrma Țării Românești și, îndeosebi, varietatea modalităților prin care conducătorii Țărilor Române, aflați sub înfrîngerea pilduitoarelor fapte politice și militare ale gloriosului voievod Mihai Viteazul⁷, au încercat, în decursul veacului al XVII-lea, să dobîndească neatîrnarea față de Poarta otomană, puterea suzerană — recunoscută ca atare, în mod solemn, prin așa-zisele „vechi tractaturi” ori „capitulații”⁸, mai exact: „cărți de legămînt” (*ahd / ahid-nâme*)⁹, de la diferite date, dar și prin alte acte (*berat*; ferman / *hüküm*) — ofereau suficiente argumente pentru orientarea eforturilor spre tărîmul diplomației¹⁰, al manifestării năzuințelor de emancipare națională, nu apelînd la arme, în primul rînd, ci printr-o atitudine politică marcată de înțelepciune, tact și o mai atentă examinare a realităților interne și externe și, astfel, avînd mai mulți sorti de izbîndă pentru atingerea țelului suprem. Acesta viza — în condițiile agravării către sfîrșitul secolului al XVII-lea a situației politico-militare din zona sud-est europeană — nu atît înlăturarea hegemoniei otomane — manifestată, în special, ca o amenințare planînd neconținut din exterior, infiltrată însă și resimțită deja și în interior —, ci, mai cu seamă, păstrarea ființei de stat a celor trei principate românești, expuse, poate mai mult decît oricînd pînă atunci, pericolului de a-și pierde individualitatea garantată, oricum, de statutul lor de autonomie față de Poarta otomană, în pofida atîtor prejudicii morale și materiale.

Tendențele de înlăturare a suzeranității otomane reprezintă, din punct de vedere politic, trăsătura principală a raporturilor Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei cu Poarta otomană în secolul al XVII-lea către sfîrșitul acestuia și începutul celui următor — așa cum s-a apreciat —, „mai precis, în anii domniilor lui Șerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brâncoveanu (1688—1714) și Dimitrie Cantemir (1710—1711), se ajunge la încheierea unui program politic vizînd redobîndirea îndependenței”¹¹. Un asemenea fapt a survenit, în mod firesc, după experiența acumulată în urma acțiunilor militare și diplomatice întreprinse anterior de Radu Șerban, Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe al II-lea Rákóczi și Mihnea al III-lea, exponenți de seamă ai luptei antiotomane, care au

⁶ Pentru detalii, vezi Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în Idem, *Scriseri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 69—184. Comentarii pertinente asupra așa-zisei „chestiuni orientale”, la Leonid Boicu, *Principalele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Iași, 1986, p. 34—38.

⁷ Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioși: observații asupra politicii externe românești*, în „Studii și materiale de istorie medie”, voll. VIII, 1975, p. 107.

⁸ Vezi Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane — Capitulațiile*, în „Anale de istorie”, nr. 6, 1982, p. 34—68; Șerban Papacostea, *Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV—XVI; ficțiune politică și realitate istorică*, în *Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 83—106.

⁹ Valeriu Veliman, O „carte de legămînt” (*ahid-nâme*) din 1551 privitoare la Transilvania, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XXV/1, 1988, Iași, p. 27—43.

¹⁰ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 20.

¹¹ Leonid Boicu, op. cit., p. 39.

contribuit din plin la strângerea legăturilor între cele trei Țări Românești, la afirmarea cu pregnanță a necesității unirii eforturilor lor pentru emanciparea națională¹².

În anumite momente au existat, precum se știe, circumstanțe internaționale aparent favorabile pentru realizarea acestui deziderat. De fiecare dată însă conducătorii Țărilor Române, intuind ori sesizând în ultimă instanță adevăratele resorturi ale politicii antiotomane promovate de puterile europene, au reușit să contracareze tendințele expansioniste ale acestora prin mijloacele oferite de diplomatie. Astfel, Țările Române au evitat pînă spre sfîrșitul veacului al XVII-lea situația transformării lor din virtual subiect în obiect al proiectelor de împărțire a Imperiului otoman¹³.

De asemenea, este cunoscut faptul că expedițiile otomane își pierduseră, în perioada respectivă, forța de șoc din epocile anterioare. Faptul ca atare a fost o repercursiune directă a deteriorării situației interne a Imperiului otoman, fenomen manifestat indesebi sub forma „descentralizării” administrației, care s-a resimțit imediat la nivelul armatei¹⁴. Începînd de la mijlocul secolului al XVII-lea, campaniile militare desfășurate de otomani în Europa se prelungesc, devin o succesiune de lupte soldate cu victorii și înfrîngeri mai mult sau mai puțin semnificative, dar aducînd finalmente Porții mai degrabă imense prejudicii materiale și politice decît cîștiguri teritoriale. Elocvente în acest sens sînt frecvențele conflicte armate cu Austria și Polonia, în perioada de după 1663, în decursul căreia Poarta încearcă să își consolideze, prin forță, poziția în Transilvania și în Ungaria, precum și în zona septentrională a hotarelor sale¹⁵, spre a da un ultim asalt asupra Europei centrale, tentativă eșuată în fața Vienei (1683), ale cărei consecințe au prejudiciat grav interesele politice otomane¹⁶.

Dar, în condițiile în care planurile antiotomane ale Ligii Sfinte, alianță creștină constituită în 1684¹⁷, se dovedeau a fi tot mai puțin realizabile în sensul preconizat inițial (juncțiunea armatelor imperiale, habsburgice și polone pe linia Dunării, „pentru campania decisivă”)¹⁸, devenea tot mai evident faptul că singura alternativă menită să asigure evitarea unor urmări dezastruoase pentru existența statală a Țărilor

¹² Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621–1672)*, București, 1979, p. 92–149 și 173–182; Constantin Șerban, *România și problema orientală (1683–1713)*, în „Revista de istorie”, tom. 33, nr. 10, 1980, p. 1950–1951.

¹³ Pentru detalii, vezi T.G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie, 1231–1913*, Paris, 1914.

¹⁴ Mustafa Akdağ, *Genel çizgileriyle XVII yüzyıl Türkiye tarihi*. În „Tarih Araştırmaları Dergisi”, cilt: IV, sayı: 6–7, Ankara, 1966, p. 201–248; Yaşar Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda desantralizasyon (adem-i merkeziyet) dair genel gözlemler*, în „Belleten”, cilt: XXXVIII, sayı: 152, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, p. 657–708.

¹⁵ Tahsin Gemil, *Țările Române...*, op. cit., p. 188–212.

¹⁶ İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul, 1961, p. 452–458; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül bukuat. Kurumları ve Orgülleriyle Osmanlı Tarihi*, ed. Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1979, p. 282–285. Vezi și Mustafa Ali Mehmed, *İstoria turcilor*, București, 1976, p. 230–240; Mihail Guboglu, *Țările române în „Istoria otomană” a lui M. Nuri-paşa*, în vol. „România în istoria universală”, II/1, Iași, 1987, p. 707–708.

¹⁷ Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfîrșitul secolului al XVII, Cluj, 1933, p. 108–109.*

¹⁸ Gabriel Bădărau, *Raporturile politice româno-austriece 1683–1718 (I)*, în „Anuar ul Institutului de istorie și arheologie” A. D. Xenopol“, XXII/2, Iași, 1985, p. 467.

Române era *politica de expectativă*, desfășurată pe fondul menținerii și diversificării contactelor diplomatice, fără însă o angajare decisivă de partea taberei potrivnice otomanilor.

Aceasta a fost, în cele din urmă — prin forța împrejurărilor —, politica adoptată de Șerban Cantacuzino¹⁹. Domnia acestuia (1678—1688) a fost marcată de acțiuni ce urmăreau înlăturarea suzeranității otomane. Desfășurarea evenimentelor l-a determinat însă pe domnul Țării Românești să se angajeze în tratative diplomatice „în toate direcțiile în același timp, pentru a lăsa toate posibilitățile deschise”²⁰. Moartea sa neașteptată, la 29 octombrie 1688, care a prilejuit în timp comen-tarii acuzatoare, îndeosebi la adresa stolnicului Constantin Cantacuzino²¹, a lăsat în suspensie, într-adevăr, mai multe probleme și, în primul rînd, cea privind succesiunea la tronul țării. Căci, destinul Țării Românești — și nu numai al ei, în circumstanțele internaționale din toamna anului 1688 — a depins și de „întorsătura” pe care puteau să o ia atunci rela-țiile româno-otomane.

Din acest punct de vedere, domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714), așa cum aveau să o dovedească evenimentele petrecute în intervalul respectiv, a contribuit în mod decisiv la desfășurarea firească, tradițională, a raporturilor româno-otomane. Sinuozitățile agravante ale cursului acestora vor deveni posibile și, totodată, inevitabile în atmosfera de aparentă acalmie survenită în raporturile internaționale după 1711 și în condițiile deteriorării situației social-politice din Țara Românească și Moldova.

Căci, precum se știe, un fapt cu repercursiuni grave asupra caracteru-lui și evoluției raporturilor româno-otomane a fost tendința Porții de a ține sub controlul său nemijlocit instituția domniei din cele trei principate românești. Astfel, se poate afirma că problema alegerii și numirii conducă-torilor acestora reprezintă, prin modalitățile ei de rezolvare în decursul timpului, *elementul esențial* al definirii modului în care s-au desfășurat relațiile româno-otomane într-o perioadă sau alta. Alegerea de către țară a domnilor (principilor) devine, cu timpul, un fapt de excepție (în cazul Țării Românești și Moldovei). Nu întâmplător Poarta își arogă *definitiv* — nesocotind cu bună știință — un principiu statornicic din vechime prin „cărți de legămînt” (*ahid-nâme*) — dreptul de a desemna voievozii Țării Românești și Moldovei, tocmai în perioada în care mutațiile surve-nite pe plan internațional la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor se dovediseră a fi de natură să îi pericliteze în chip evi-dent, printre altele, poziția în cele două principate românești extracarpa-tice. Aplicarea unei asemenea măsuri politice, vreme de peste un veac, a constituit de fiecare dată încălcarea flagrantă a statutului politico-juridic al Țării Românești și Moldovei, fără a fi determinat însă modificarea

¹⁹ I. Radonič, *Situațiunea internațională a principatului Țării Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688)*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice”, seria II, tom. XXXVI, 1913—1914, p. 949—971; Neculai Șandru, *Vulturul cantacuzin*, Bucu-rești, 1975, p. 54—71.

²⁰ Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în fările române în secolele XVI—XVIII*, București, 1983, p. 222.

²¹ Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele Stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 230—231.

profundă a acestuia sau, în aceeași ordine de idei, pierderea autonomiei.²²

Considerațiile de mai sus au — după opinia noastră — menirea de a sublinia, o dată în plus, însemnătatea domniei lui Constantin Brâncoveanu și prin prisma evoluției relațiilor româno-otomane.

Așadar, în toamna anului 1688, mai era încă posibilă alegerea domnilor de către țară, cu condiția recunoașterii lor de către sultanii otomani. Situația în sine avea o deosebită însemnătate politică, îndeosebi datorită faptului că tronurile de la București și Iași începuseră să facă obiectul unor cereri venite din afara Țării Românești și Moldovei²³, iar într-un caz, cel puțin, Poarta dovedise că, pentru satisfacerea intereselor sale, era în stare să ignore tradiția seculară a raporturilor româno-otomane. Este vorba de recunoașterea hatmanului cazac Petru Dorosenko — în calitate de „stăpînitor/principe” (*hakim*) peste „trei țări” (*üç ülke*), în care erau incluse Țara Românească și Moldova — prin beratul emis de sultanul Mehmed IV, la 1–10 iunie 1669 (*evail-i Muharrem 1080*)²⁴.

Prin urmare, succesiunea la tronul Țării Românești, în toamna anului 1688, a avut loc fără amestecul direct al puterii suzerane. De această dată, Poarta a fost — se poate afirma cu deplin temei — pusă în fața unui fapt împlinit. Însăunarea lui Constantin Brâncoveanu a dejucat însă și intențiile suveranilor Franței, Austriei și Poloniei, precum și ale hanului Crimeii în legătură cu tronul rămas vacant pe neașteptate²⁵. Sînt explicabile, așadar, măsurile luate pentru rezolvarea cu promptitudine a chestiunii succesiunii la cîrma Țării Românești.

Detalii edificatoare asupra „acestei remarcabile acțiuni politice”²⁶ ne sînt oferite de izvoarele contemporane. După alegerea și înscăunarea sa ceremonială, în urma exprimării voinței unanime a „toată boierimea țării”, Constantin Brâncoveanu trimite mesageri (boieri) „în toate părțile”, la Poartă, la serascherul de la Babadag, la hanul tătarilor, pentru a obține recunoașterea domniei²⁷. Reacția inițială a „împărăției” va fi fost — după cum relatează cronicarul Radu Popescu — de o duritate explicabilă doar în virtutea concepției sultanului otoman și a celor din anturajul său în privința raporturilor cu Țările Române: „dar Poarta, auzindu, foarte s-au miniiat căci au făcut rumînii domnu, făr' de știrea stăpînitorilor”²⁸. Precum se cunoaște, banii plătiți (400 de pungi)²⁹ de boierii trimiși la Poartă, dar „și cărțile seraschiilor”³⁰ de la Babadag, i-au dat cîștig de cauză noului domn al Țării Românești. Astfel, Constantin

²² Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, op. cit., p. 12–13.

²³ Constantin Șerban, *La suzeraineté ottomane à l'égard des Pays Roumains dans le contexte des relations internationales européennes (sec. XVI–XVII)*, în „*Tarih Dergisi*”, sayı: 32, Mart 1979, Istanbul, p. 213.

²⁴ Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 157, c. 4–6 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *İbnülemin Tasnifi*, *Hariciye nr. 52*). În legătură cu „zvonorurile” în acest sens, vezi Tahsin Gemil, *Țările Române...*, op. cit., p. 207, nota 193.

²⁵ Ștefan Ionescu, *Epoca brâncovenască: Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Cluj-Napoca, 1981, p. 74–75. Vezi și Ionescu-Gion, *Ludovic XIV și Constantin Brâncoveanu*, București, 1884, p. 161–163.

²⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 392.

²⁷ *Cronicari munteni*, II, op. cit., p. 14–16.

²⁸ *Ibidem*, I, p. 467. Vezi și *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, op. cit., p. 10–11; *Cronicari munteni*, II, p. 279.

²⁹ Ionescu-Gion, op. cit., p. 161.

³⁰ *Cronicari munteni*, I, p. 468.

Brâncoveanu a primit confirmarea din partea sultanului Süleyman II, prin firmanul emis la 15–24 noiembrie 1688 (*evahir-i Muharrem 1100*)³¹. De asemenea, cum se arată în cronica anonimă, „i-au trimis și carte împărătească și a vizirului și caftan cu capegiu”³². Acesta din urmă, „agă turecu”, a adus „și cucă”³³ noului domn. De fapt, dregătorul otoman trimis în Țara Românească pentru înscăunarea oficială (cu încuviințarea sultanului) a lui Constantin Brâncoveanu era „Ismail aga-capigililar — chiahias al vezirului”³⁴ sau, mai exact, „chehaia capugiilor celui care este vizir îndurător, comandant ilustru, organizator al lumii, orînduitor al musulmanilor, marele meu vizir Mustafa pașa”³⁵. Ulterior, au sosit de la Poartă, „cu steagul domniei și cu tuiurile”³⁶, boierii trimiși acolo să obțină confirmarea domnului ales de țară.

Toate aceste detalii atestă faptul că, în ceea ce privește uzanțele protocolare legate de înscăunarea domnilor (principilor) Țărilor Române³⁷ nu surveniseră modificări esențiale față de situația din a doua jumătate a secolului al XVI-lea³⁸ ori față de cea de la mijlocul veacului al XVII-lea³⁹. Prin primirea însemnelor domniei, Constantin Brâncoveanu căpăta, în fond, dovezi concrete asupra încrederii ce i se acorda, deocamdată, din partea puterii suzerane. Și acest fapt era, într-adevăr, o izbîndă politică de maximă însemnătate, căci țara, ale cărei fruntarii erau primejduite din toate părțile, dar îndeosebi dinspre apus, avea nevoie de un ocîrmuitor capabil să o ocrotească de invazii străine, să îi păstreze și să îi asigure ființa de stat.

Prin întreaga sa conduită politică, oglindită cu prisosință de numeroase mărturii documentare, Constantin Brâncoveanu s-a dovedit a fi, mai presus de orice, un domnitor păstrător de țară. Este un adevăr confirmat, îndeosebi, de situația Țărilor Române în contextul incertitudinilor provocate de perpetuarea încordării din raporturile internaționale, de conflictele militare din zona sud-est europeană pînă la încheierea păcii de la Carlowitz (1699). În condițiile în care Transilvania schimba — potrivit afirmației cronicarului ungar Mihai Cserey — „jugul de lemn otoman, cu un altul de fier”⁴⁰, al habsburgilor, iar Moldova, în primul rînd, făcea

³¹ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 382–383. Deci, nu „peste o lună” — cf. N. Iorga, op. cit., p. 392.

³² *Istoria Țării Românești...*, op. cit., p. 11. Vezi și *Cronicari munteni*, II, p. 279.

³³ *Cronicari munteni*, I, p. 468.

³⁴ *Ibidem*, II, p. 18.

³⁵ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 383.

³⁶ *Cronicari munteni*, II, loc. cit. Vezi și Ilie Corfus, *Însemnări de denoșli*, Iași, 1975, p. 1–2.

³⁷ Pentru detalii, vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. de Gh. Guțu, București, 1973, p. 153–171.

³⁸ Mihai Maxim, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte Ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în „Nouvelles études d'histoire”, VI/1, București, 1980, p. 248; Valeriu Veliman, O „carte de legămînt” (ahid-nâm) din 1581..., op. cit., p. 31.

³⁹ *Cronici turești privind țărilor române*, vol. II, întocmit de Mihail Guboglu, București, 1974, p. 296. Vom cita în continuare: *Cronici turești*. Vezi, în acest sens, mai sus nota 3.

⁴⁰ G. S. Ardeleanu, *Știri privitoare la istoria țărilor române în corespondența împăratului i Rusiei, Petru I*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1950, p. 186 vezi și Virgil Căndea, *Diplomația românească sub Constantin Brâncoveanu*, în *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, p. 171.

obiectul planurilor expansioniste ale regelui Poloniei ⁴¹, Țara Românească, sub ocîrmuirea înțeleaptă a lui Constantin Brâncoveanu, fără a fi fost scutită de presiunile militare și politice ale puterilor rivale Porții otomane, a constituit placa turnantă a rezistenței românești. Altfel spus — cu vorbele marelui istoric Nicolae Iorga —: „Brâncoveanu a izbutit [...] să păstreze nu numai Țara Românească, ci întreaga noastră națiune, ca trup politic, ca suflet românesc, timp de mai bine de un sfert de veac”⁴². Reușitele sale, care îi conferă un loc aparte printre conducătorii de seamă ai Țărilor Române, au fost asigurate — cum a remarcat în chip memorabil același istoric — de „politica aceasta a tradiției: de observare cuminte a tuturor împrejurărilor, de ferire de oricare riscuri, de păstrare prin orice fel de greutatea a pămîntului țării, a culturii sale, de pregătire a viitorului legat de acest pămînt”⁴³.

Relațiile cu Poarta otomană au stat permanent în atenția lui Constantin Brâncoveanu. El a înțeles, desigur, că Imperiul otoman, chiar în „descresștere” fiind, reprezenta singura putere care garanta — și avea obligația să o facă, în conformitate cu principiul *ahd*-ului („legămînt”) — ființa statală a țării. Dacă Țara Românească și Moldova se prefigurau ca „state tampon” între Imperiul otoman, pe de o parte, și Austria, Polonia și Rusia, pe de altă parte, nu-i mai puțin adevărat că, pentru domnul român, Înalta Poartă juca același rol (de „tampon”) față de puterile respective. Domnul Țării Românești avea ca țel suprem evitarea, în primul rînd, a înrăutățirii statutului internațional al țării și, concomitent, găsirea și adoptarea unor soluții oportune pentru împlinirea aspirațiilor de emancipare națională, iar Poarta otomană era profund interesată de menținerea și consolidarea poziției sale la nord de Dunăre. Din acest punct de vedere, în circumstanțele internaționale de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, a existat, deci, o comuniune de interese între puterea suzerană și Țara Românească. Astfel se explică, opinăm, atitudinea de supunere adoptată, din rațiuni politice, de către Constantin Brâncoveanu față de Poarta otomană.

Adevărul însă va fi fost cel evidențiat deja: „Brâncoveanu ura, firește, în sufletul lui această suzeranitate <a Porții otomane — *nn. V.V.*> pe care n-avea cu ce s-o schimbe”⁴⁴. Constrîns de desfășurarea evenimentelor, pe care le-a urmărit neconcentrat cu atenție și care i-au dictat întotdeauna pașii, Constantin Vodă a acționat pe două direcții aparent opuse, dar, de fapt, complementare: obediență față de Poartă și curtoazie, însoțită de formularea unor cereri și propuneri cu caracter politic, în relațiile întreținute față în față sau, cel mai adesea, în secret cu suveranii Austriei și Rusiei. Acest eșichier politic, realizat și menținut vreme îndelungată cu o abilitate diplomatică aproape inegalabilă, particularizează, la rîndu-i, domnia lui Constantin Brâncoveanu.

Complexitatea situației internaționale din toamna anului 1688 și acțiunile diplomatice — extrem de delicate și, cel puțin, imprevizibile

⁴¹ Veniamin Ciclaru, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, p. 31; Idem, *Les Principautés Roumaines et la politique européenne (1699—1815)*, Bucarest, 1984, p. 17.

⁴² N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brîncoveanu*, Vălenii de Munte, 1914, p. 15.

⁴³ *Idem*, p. 20.

⁴⁴ Idem, *Istoria românilor*, op. cit., p. 415.

prin deznodământul lor — inițiate de predecesorul său, l-au determinat pe noul domn al Țării Românești la cultivarea meșteșugită a sentimentelor de stăpîni ale diriguitorilor otomani — cu scopul, de cele mai multe ori atins, de a le adormi vigilența — și la evitarea încheierii și, mai ales, a aplicării unor alianțe politice (cu habsburgii, în primul rînd) riscante pentru destinele țării. Desigur, atitudinea politică adoptată față de puterea suzerană i-a asigurat lui Constantin Brîncoveanu prelungirea domniei, neobișnuită, totuși, în epocă, prin durata sa.

Spectrul mazilirii inopinate a marcat și domnia lui Constantin Brîncoveanu. Prima decadă a acesteia, mai exact intervalul scurs de la înscăunarea sa și pînă la scurt timp după încheierea păcii de la Carlowitz, a fost pentru domnul Țării Românești o perioadă de neconținute verificări ale loialității sale față de Poarta otomană. A fost perioada în decursul căreia Constantin Brîncoveanu și-a consolidat puterea.

Mai întîi, spre sfîrșitul anului 1688, s-au vehiculat unele zvonuri despre posibila numire a „craului de curuți”, Imre (*Emerik*) Thököly, ca domn în Țara Românească. Poarta ar fi respins o asemenea măsură, ea „socotind că aceasta ar putea fi motivul unei mari răscoale”⁴⁵.

Un virtual pretendent la tronul Țării Românești a fost, precum se știe, aga Constantin Bălăceanu, ginerele lui Șerban Cantacuzino. Trimis de acesta în solie la Viena împreună cu alți boieri⁴⁶, pentru negocieri cu imperialii asupra condițiilor închinării țării⁴⁷, aga, „cu fieleșug la inima lui fiindu”⁴⁸, la întoarcere s-a oprit mai întîi la Sibiu⁴⁹, revenind în țară odată cu trupele comandate de generalul Donat Heissler, căruia i-a devenit și sfetnic în aplicarea planului său de invadare a Țării Românești⁵⁰. La sfîrșitul anului 1689 și în prima lună a celui următor, Constantin Vodă s-a aflat în situația de a-și vedea țara pradă oștilor habsburgice, care au ocupat vremelnice și capitala. Cu un deosebit tact diplomatic, optînd pentru soluția dramatică a solicitării ajutorului armat din partea hanului tătar, voievodul a reușit să pună capăt, la sfîrșitul lunii ianuarie 1690, „ocupației militare austriece, ce se putea permanentiza”⁵¹.

Pentru izgonirea din Țara Românească a trupelor invadatoare au fost mobilizate și importante forțe militare otomane de la sud de Dunăre, prin porunca adresată beilerbeului de Vozia (*Oceakov*), Ahmed pașa, precum și cadiilor, alaibeilor și altor dregători din sangeacurile Silistra și Nicopol, la 13—22 decembrie 1689 (evail-i Revî'-ül-evvel 1101)⁵². Constantin Bălăceanu avea să fie ucis cu prilejul luptei de la Zărnești, la 21 august 1690, cînd „ajungîndu-l turcii rău l-au tăiat și l-au fărî-

⁴⁵ *Cronici Turcești*, II, p. 377.

⁴⁶ *Cronicari munteni*, II, p. 13.

⁴⁷ Gabriel Bădărău, *op. cit.*, p. 476—477.

⁴⁸ *Cronicari munteni*, II, p. 17.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 20, 26.

⁵¹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, București, 1969, p. 153.

⁵² Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, *op. cit.*, p. 385—386. Vezi și porunca emisă, la aceeași dată, către vizirul Mustafa pașa, serascherul oștilor otomane din părțile Nicolului — Arh. St. București, Colecția microfîlme Turcia, rola 40, c. 197 (Başbakanlık Arşivi, İstanbul, *Mühimme Defteri* nr. 99, doc. 110). În cazul documentelor din colecția menționată, vom cita în continuare: rola, cadrul și cota din arhiva deținătoare.

mat”⁵³. Astfel și-a încheiat „cariera” de opozant acest boier, care va fi fost — cum s-a afirmat — „un om al convingerilor politice”⁵⁴ și care în mai 1690, avînd gradul de colonel dat de habsburgi, fusese desemnat de Curtea de la Viena drept comandant-general al trupelor ce urmau să-i fie puse la dispoziție sau pe care le-ar fi concentrat în Țara Românească și Moldova⁵⁵.

După cum se știe, la sfîrșitul acestei campanii victorioase, la care au participat „în total vreo patruzeci de mii de ostași”⁵⁶, împotriva trupelor generalului Heissler—luat în captivitate împreună cu alți șase generali⁵⁷ din subordinea sa — domnul Țării Românești a asistat la solemnitatea întronării lui Imre Thököly ca principe al Transilvaniei⁵⁸. Ceremonia respectivă a avut loc în satul Cristian, de lingă Sibiu. În relatarea cronicarului Radu Greceanu, domnul Țării Românești apare în prim-plan într-un rol a cărui semnificație politică va fi fost, desigur, mai mult decît una conjuncturală⁵⁹.

Participarea lui Constantin Vodă Brâncoveanu la această înscăunare — care avea să fie, de fapt, un simplu paliativ pe scena politică transilvăneană — *nu a fost*, credem, întîmplătoare sau, mai bine zis, protocolară și lipsită de orice substrat politic. Dimpotrivă, prin prezența sa activă într-o asemenea împrejurare, voievodul român a oferit un răspuns mai mult decît elocvent asupra a ceea ce însemna pentru sine și pentru țară, la o adică, acea „legătură scrisă”⁶⁰, mai precis, „tratatul”⁶¹ cu habsburgii — rod tardiv, cules la sfîrșitul lui ianuarie 1689 de solia trimisă la Viena de Șerban Cantacuzino — și, totodată, și-a întărit prestigiul politic atît față de Poartă, cît și față de noul principe al Transilvaniei, căruia îi dădea într-un fel și o anumită „lecție” de generozitate. În chip de recompensă pentru această expediție victorioasă în Transilvania, Constantin Vodă Brâncoveanu, Imre Thököly, serascherul otoman și sultanul tătar au primit din partea Porții, conform vechiului obicei, cîte un caftan, de aceeași onoare bucurîndu-se și zece boieri din Țara Românească⁶².

Intrigile țesute în culisele de la Poartă au constituit, de asemenea, un pericol aproape neconținut pentru domnia lui Constantin Brâncoveanu. Un episod grăitor în acest sens este cel legat de uneltirile paharnicului Staico. Pribeșind de mai multă vreme prin Moldova și Transilvania, iar la un moment dat „înălțîndu-să și el cu hirea a apuca domnia”⁶³, acest boier — „anume Stoica păharnicul”⁶⁴ — a mers la „împărăție”, s-a întîlnit cu marele vizir — desigur, nu ca din întîmplare, ci în urma unor aranjamente de culise — „și nespuse răotăți de Constantin-vodă au zis, și multe pîri făcîndu și prihăni aducînd...”⁶⁵. Acest fapt se petrecea însă

⁵³ *Cronicari munteni*, II, p. 41.

⁵⁴ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 158.

⁵⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 400. Vezi și C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente și regeste privileiate la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. 26.

⁵⁶ *Cronici turcești*, II, p. 387.

⁵⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 156.

⁵⁸ *Cronicari munteni*, II, p. 43.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 44—45.

⁶⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 393.

⁶¹ Gabriel Bădărău, *op. cit.*, p. 477.

⁶² *Cronicari munteni*, II, p. 47.

⁶³ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁴ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1980, p. 102.

⁶⁵ *Cronicari munteni*, II, p. 57.

în anul 1693, cînd domnul Țării Românești reușise prin atitudinea sa de pînă atunci să își consolideze poziția la Poartă. Noua tentativă — în care domnul Moldovei, Constantin Cantemir, a fost implicat direct — de înlăturare a lui Constantin Brâncoveanu de la tronul Țării Românești, așadar, a eșuat, banii (1 000 de pungi)⁶⁶ cheltuiți de acesta din urmă pentru cumpărarea bunăvoinței diriguitorilor otomani dovedindu-se și de data aceasta argumentul cel mai convingător. În mod firesc, uzurpatorul și-a primit în țară, precum relatează cronica, pedeapsa exemplară⁶⁷.

În toamna anului 1695, Constantin Brâncoveanu a primit firman pentru confirmarea domniei. Prilejul a fost oferit de trecerea prin Țara Românească a sultanului Mustafa al II-lea, la întoarcerea sa din expediția în Banat. Ieșind în întîmpinarea suveranului otoman, la Turnu, voievodul român a făcut alai „cu oștenii creștini, ținîndu-și la vedere flamurile uzurii”... (*asâkir-i nasârâ ile nil-gûn buyarakların der-pış idüb...*)⁶⁸. Deși într-o cronică otomană se menționează numai despre „căltănirea voievodului Țării Românești” de către „norocosul padișah”⁶⁹, iar Constantin Vodă însuși păstrează tăcerea în privința acestui fapt, în *Însemnările sale* („Octomvrie 3 dni, Joi, am trecut Oltul pe la Turnu, și au trecut Împăratul Dunărea, de au mersu la Necopoe”) ⁷⁰, totuși precizarea făcută de Radu Greceanu (pe care o subliniem în pasajul reprodus din opera sa) reflectă, credem, adevărul despre cele întîmplate atunci: „Sosind deci împărăția la Dunăre, la Turnu împotriva Necopoi, și stîndu domnul cu boiarii și alte căpetenii ce era lingă domnu, s-au închinat înaintea împăratului și îndată cum au descălecat împăratul în vad, au chemat pre domnu de l-au îmbrăcat în caftan, *dîndu-i și ferman de domnie noao*, datu-i-au și voie ca să se întoarcă la scaun înapoi”⁷¹. Și, parcă intuind că acest amănunt ar putea fi pus cîndva sub semnul îndoielii, același cronicar adaugă și alte date convingătoare, arătînd că mai apoi domnul Țării Românești, după revenirea în capitală, „la octombrie în 20”, a făcut publică reconfirmarea sa în „scaunul” de la București, adică: „dat-au de s-au cetit fermanul împăratului care-i dădese de înnoirea domniei în divanul cel mare, în auzire a tuturor...”⁷².

Atitudinea manifestată de Constantin Brâncoveanu față de puterea suzerană, mai bine zis, dovezile sale concrete de supunere, care au constatat în satisfacerea nenumăratelor pretenții materiale și bănești formulate de otomani în această perioadă, i-au adus, în cele din urmă, cîștig de cauză. Astfel, în primăvara anului 1699, Constantin Vodă a obținut din partea sultanului confirmarea rămînerii sale pe viață la cîrma Țării Românești. Acest fapt, care probează cum nu se poate mai bine măiestria sa politică, îl situează pe Constantin Brâncoveanu printre puținii conducători români cărora li s-a recunoscut un asemenea statut de către Poarta otomană. *Însemnarea* domnului în legătură cu acest eveniment

⁶⁶ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 102.

⁶⁷ *Cronicari munteni*, II, p. 37.

⁶⁸ Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 5, c. 31 (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi*, Istanbul, *Hazine 1427*, f. 46v — 47 r.).

⁶⁹ *Cronici turcești*, II, p. 457.

⁷⁰ Emil Virtosu, *Foietul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu, (1693—1704)*, București, 1942, p. 184.

⁷¹ *Cronicari munteni*, II, p. 80.

⁷² *Ibidem*, p. 81.

este laconică : „Aprilie 13 dui, Joi, în Sărbători, au venit Agă de la Înpărăție, cu hat<i>ı73. Cronicarul oficial, relatînd despre succesul demersurilor făcute de boierii (banul Cornea Brăiloiu, spătarul Mihai Cantacuzino și postelnicul Dumitrașcu Caramanlău) trimiși la Poartă, în acel an (1699), „pentru greul și păsul țării”, arată că : „milostivitu-se-au încă puterneckul împărat pentru multa slujbă ce au slujit măriia-sa Constantin-vodă cu credință în vremea oștii, de l-au dăruit cu hatîşerif, ca pînă va avea zile să domnească acestu pămîntu al țării”...⁷⁴

Fără a pune cîtuși de puțin la îndoială autenticitatea informațiilor reproduse mai sus, notăm faptul că actul respectiv (*hatt-i hümâyûn* sau *hatt-i şerif*, mai precis, *fırman* cu „apostila” [*hatt-ul sultanului*]) ne-ar putea oferi probe incontestabile în această privință. Dar, în absența acestui document — care nu a fost încă descoperit asemenea atîtor altor mărturii documentare de maximă însemnătate în privința relațiilor româno-otomane —, avem totuși posibilitatea să îi reconstituim întrucîtva cuprinsul. Astfel, cercetînd (*descifrînd*) cu atenție o însemnare datată : *13 Şa’ban 1111* (3 februarie 1700), într-o *condică oficială* otomană referitoare la haraciul și alte dări ale Țării Românești, aflăm, printre altele, că : *Eflâk voyrodası olan Kostantin voyrodanın vâkı’ olan seferlerde ve sair iktizâ iden hîdemât-i Devlet-i Aliyye’de sadakat ü istikameti zâhîr olmağla sadr olan hatt-i hümâyûn-i şerket makrun mûcibince [...] mâ-dâm ki azlîna mûcib sâ-i hât zâhûr itmedikçe azl olunmamak üzere kayd-i hayât ile zîkr olunan voyrodalık mezkûre tevcih olunmağda ...* (Deoarece în expedițiile ce au avut loc și în alte slujbe necesare Înalțului Devlet au ieșit la iveală cînstea și credința lui Constantin voievod, care este voievod al Țării Românești, a fost emis augustul *hatt-i hümâyûn*, conform căruia [...] atîta vreme cît nu se va ivi vreo stare rea de natură să ducă la mazilirea sa, el nu va fi mazilit, amintita domnie fiind încredințată *pe viață* (subl.n.—V.V.) sus-numitului ...) ⁷⁵.

Așadar, fiind recunoscut de către Poartă drept voievod al Țării Românești pe întreaga durată a vieții sale, Constantin Vodă primea, implicit, și asigurarea că nu avea să fie mazilit în chip arbitrar. Oricum, această chestiune a detronării (mazilirii) „întemeiate”, adică numai în cazul săvîrșirii unor fapte contrare intereselor Porții, va face și obiectul unor reglementări ulterioare, impuse de anumite realități legate de evoluția raporturilor româno-otomane în decursul secolului al XVIII-lea ⁷⁶.

Adoptarea de către sultanul Mustafa al II-lea a unei asemenea hotărîri de excepție, totuși, în privința domniei Țării Românești va fi fost dictată de rațiuni financiare (obținerea de la Constantin Brîncoveanu a unor sume tot mai mari de bani și a altor avantaje materiale), cum s-a arătat ⁷⁷, dar va fi avut și o *motivație politică*, determinată de consecințele păcii de la Carlowitz. În mod logic, după încheierea tratativelor de pace de la Carlowitz — a căror desfășurare Constantin Brîncoveanu a putut

⁷³ Emil Virtosu, *op. cit.*, p. 186.

⁷⁴ *Cronicari munteni*, II, p. 101.

⁷⁵ Rola 63, c. 335 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, Kepeci Tasnifi, Cizye muhasebesi Kalemî / B, nr. 3535/13, f. 46*). Vezi și Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, *op. cit.*, p. 450—451.

⁷⁶ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, *op. cit.*, p. 307—311, 604 și 611.

⁷⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 190.

să o urmărească îndeaproape ⁷⁸ —, Poarta va fi fost direct interesată să își întărească poziția la nord de Dunăre. Prevederile acestei păci — încheiată separat cu Austria ⁷⁹, Polonia ⁸⁰ și Veneția, în 1699, și apoi cu Rusia, în 1700 ⁸¹ — au adus, precum se știe, grave prejudicii strategice și politice Imperiului otoman. Astfel, Transilvania, fără Banat, a fost anexată de habsburgi, de la care delegații Porții la tratativele de pace au încercat — fără succes însă — să obțină o despăgubire bănească anuală ⁸², iar pretențiile formulate de Polonia în privința recunoașterii stăpînirii sale asupra întregului teritoriu al Moldovei au fost reduse, după îndelungi negocieri, la menținerea sub ocupația ei doar a cetății Căminuța ⁸³. În plus, la Poartă se va fi aflat, într-un fel sau altul, despre eșuarea încercărilor făcute de suveranii Austriei și Poloniei — în perioada anterioară încheierii păcii de la Carlowitz — de a-l atrage de partea lor pe domnul Țării Românești ⁸⁴. În asemenea condiții, Constantin Brâncoveanu, care în momentele critice oferise suficiente dovezi de supunere față de Poartă, va fi reușit să-i determine pe diriguitorii otomani să opteze — desigur și cu ajutorul banilor — pentru soluția prelungirii domniei sale.

După consolidarea puterii sale în această manieră, Constantin Brâncoveanu va încerca în perioada imediat următoare să își pună în aplicare „proiectul lui de *domnie indirectă* asupra Moldovei” ⁸⁵. Căci, „o mișcare greșită la Iași avea repercursiuni imediate asupra situației politice a Țării Românești” ⁸⁶. Tentativele de a ține sub control instituția domniei din Moldova nu vor rămâne însă fără urmări. Intrigile lui Alexandru Mavrocordat, „Exaporitul” — care jinduia tronul Țării Românești pentru fiul său mai mare, Nicolae ⁸⁷, ale fostului ginere Constantin Duca, la care se adaugă atitudinea ostilă a Cantemireștilor, îndeosebi după tentativa eșuată a înlocuirii lui Antioh în scaunul Moldovei cu acel Toderășco de la Galați ⁸⁸, l-au adus pe Constantin Brâncoveanu într-o situație extrem de critică în primăvara anului 1703.

Același sultan, Mustafa al II-lea, care îi confirmase domnia, în 1695, cu prilejul trecerii sale prin Țara Românească și care în primăvara lui 1699 îi încredințase pe viață tronul de la București, îi va pune în vedere lui Constantin Brâncoveanu să se prezinte grabnic la Poartă, spre a satis-

⁷⁸ Paul Cernovodeanu, *Bucarest, important centre politique de sud-est européen à la fin du XVIIe siècle et au commencement du XVIIIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, tom. IV (1966), nr. 1–2, p. 159–160.

⁷⁹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, V/II, București, 1866, p. 329–335.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 337–338; vezi Rola, 93, c. 3–6 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Name-i Hümayûn* nr. 1, f. 2–4).

⁸¹ G. Noradounghian, *Requiel d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I, Paris, 1897, p. 197–203.

⁸² Vezi *Târih-i sulhnââme-i Amca-zâde Hüseyin Pâşâ* (Istoria tratatului de pace al lui Amca-zâde Hüseyin pașă), în Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 76, c. 78 (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Revan 1311, f. 78 r).

⁸³ *Ibidem*, c. 103–105 (*Ibidem*, f. 103 v. — 104 v.); vezi și Paul Cernovodeanu, *Le journal des travaux du Congrès de Karlowitz (1698–1699)*, în „Revue des études sud-est européennes”, tom. XIX — 1981, nr. 2, p. 325–354.

⁸⁴ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 181–183.

⁸⁵ Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983, p. 161.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 168.

⁸⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 188.

⁸⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 133.

face o cerință a protocolului otoman, neglijată multă vreme. La 29 martie — 7 aprilie (*evâsît-i Zi'l ka'de 1114*), domnului Țării Românești i s-a adresat o poruncă prin care i se aduceau la cunoștință următoarele: „Deoarece este vechiul obicei ca <toți> cei ce sînt voievozi în principatele Țării Românești și Moldovei — care sînt proprietatea mea moștenită — să se închine la Înaltul meu Prag imperial, există firmanul meu, cu *hatt-i hümayûn*-ul meu însoțit de măreție, pentru ca tu, care ești voievodul mai sus-amintit, și tu, venind, potrivit vechii datini, să îți așterni fața la Sublima mea Poartă înaltă precum cerul; pentru chestiunea pomenită a fost desemnat și trimis grăjdarul meu cel mic, Selim — să-i crească gloria!...” (*Mûlk-i mevrûsum olan Eflâk ve Bogdân memleketlerine voyvoda olanlar Atebe-i Aliyye-i hüsvânem'e yüz sürmek mu'tâd-i kadîm olmağla sen ki voyvoda-i merkumun sen dahi de'b-i kadîm üzere gelüb Südde-i Seniyye-i sipîhr-i irtifâ'ma râ-mâl eylemek içün hatt-i hümayûn-i şevket-makrun'umle fermânim olmağın husûs-i mezbûr içün küçük mirâ-horum olan Selim dâme mecduhû ta'yîn ve ırsâl olunmuşdur*...) ⁸⁹.

Pentru a avea o imagine cât mai completă asupra acestui fapt, redăm — spre comparare — un pasaj semnificativ din cronica oficială, adeseori citată și pînă acum: „După ce Paștile au trecut, a doua zi luni, lucru negîndit și niciodată crezut, neprietenii de la Poartă, cei ce niciodată nu sînt odihniți, vreme bună găsindu așa au aflat și la cale au pus pe viziriul ca să chieame pre măriia sa Constandin-vodă la Odriiu, zicînd că de vreme ce puternica împărăție are pace, cu toți cei ce mai înainte avea oștiri și gilcevi, trebuiește să meargă să sărute poala împărătească, care aceasta nu pentru alt s-au cunoscut că iaste, fără cît ca niște vrășmași ai mării-sale și ai pămîntului, vrînd să-l păgubească de sume mari de bani. Această pricină au aflat și așa de la Poartă au trimis pre un cucuic îmbrihor al împăratului anume Selim aga, carele aici au sosit în zioa de duminica Tomei [...] Și așa aducîndu-l cu cinste, au dat fermanul și cartea veziriului la măriia-sa vodă, în care ferman și carte acesta porunceă: zicîndu că așa s-au socotit să meargă să sărute poala împărătească, căruia măriia-sa vodă au răspunsu că la poala împărătească gata iaste”... ⁹⁰

Fapt este că această călătorie la Adrianopol (*Odriiu*, de la *Edirne*), mai vechea (în ordine cronologică, desigur) capitală otomană, a avut un deznodămînt care a confirmat încă o dată măiestria politică a lui Constantin Brâncoveanu. Regizarea prezentării acestuia la Poartă, momentele de înaltă tensiune sufletească provocate de intempestiva chemare adresată de sultan, enormele sume de bani — promise și în bună măsură cheltuite pentru amînarea călătoriei ⁹¹ și mai apoi pentru reconfirmarea domniei — pun într-o lumină puternică modul de desfășurare a relațiilor româno-otomane din epoca respectivă, în special.

Sosind la sfîrșitul lui mai 1703 în apropiere de Adrianopol și desfășurînd o activitate diplomatică intensă, Constantin Brâncoveanu a fost primit în audiență de marele vizir, la 9 iunie, și de padișah, la 15 iunie ⁹². Cu această ocazie, precum se știe, voievodul a primit reconfirmarea domniei pe viață, cu anumite implicații de ordin bănesc asupra cărora vom

⁸⁹ Rola 46, c. 12 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 114, f.?).

⁹⁰ *Cronici* munteni, II, p. 124—125.

⁹¹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 210—211.

⁹² *Ibidem*, p. 216—217.

reveni. De asemenea, marele vizir Rami pașa a intenționat să-i încredințeze lui Constantin Vodă și tronul Moldovei; însă la sfatul stolnicului Constantin Cantacuzino, domnul Țării Românești a refuzat o asemenea ofertă⁹³, care se dovedea a fi, în fond, un nou și semnificativ indiciu al întăririi poziției sale la Poartă. Întoarcerea la București, în prima jumătate a lunii iulie 1703, a prilejuit organizarea unor festivități grandioase, un moment solemn fiind acela cînd, în prezența domnului și a boierilor veliți, „în Divanul cel mare se ceti hațișerul Domniei pe viață”⁹⁴. Nici acest document nu a fost descoperit pînă acum, dar, în ceea ce privește conținutul, nu prezenta, bănuim, deosebiri esențiale față de cel emis în primăvara anului 1699.

Chiar în aceste condiții favorabile, Constantin Brâncoveanu nu va avea deplină siguranță în privința rămîinerii sale petronul Țării Românești. În anumite cazuri, voievodul a intervenit direct la Poartă, pentru înlăturarea amenințărilor în acest sens, făcînd uz de prestigiul și relațiile sale în rîndul marilor dregători otomani. Astfel, cadiul din insula Bozca i se adresa, la 27 decembrie 1705 – 5 ianuarie 1706 (*evâsît-i Ramazan 1117*), în urma unui arzuhal al lui Constantin Vodă către „Pragul Fericirii” (*Südde-i Sa’adet*), o poruncă în legătură cu deportarea în zona respectivă a fostului domn al Moldovei, Constantin Duca, și a doi slujitori ai săi. Aceștia erau învinuiți de instigare la răscoală, ei umblind din „ușă în ușă” și răspîndind afirmația mai mult decît aluzivă a lui Constantin Duca: „Eu trebuie să fiu voievod al Țării Românești” (*Ben Eflâk voyrodası olmam gerek*)⁹⁵.

Agravarea situației interne, deteriorarea raporturilor dintre Constantin Vodă și influentul clan al rudelor sale apropiate, Cantacuzinii, și complicațiile survenite pe plan internațional, după 1707, și-au pus amprenta asupra politicii externe a Țării Românești și, deopotrivă, asupra legăturilor acesteia cu Poarta otomană⁹⁶. Firește, apărarea tronului a fost întîia preocupare a voievodului în această perioadă. Și nu de puține ori s-au ivit situații cînd domnia pe viață, ce îi fusese acordată și confirmată de sultanul Mustafa al II-lea, s-a dovedit a fi pentru urmașul acestuia (Ahmed III) o simplă măsură politică, lesne de eludat.

În 1709, numirea lui Nicolae Mavrocordat la cîrma Moldovei a produs mare îngrijorare voievodului muntean⁹⁷. Noul domn, așteptat cam cu aceleași sentimente și la Iași⁹⁸, avea printre alte îndatoriri și pe aceea de a supraveghea îndeaproape activitatea diplomatică a vecinului său din Țara Românească⁹⁹. Mai mult decît atît, spre sfîrșitul anului 1710, Dimitrie Cantemir a primit, odată cu domnia Moldovei, și sarcina expresă de a-l prinde și trimite la Poartă pe Constantin Brâncoveanu, despre care hanul tătar i-ar fi mărturisit sultanului că „este un domnu bogat și puternic, are oaste multă și-i de multu prè bun prietin moscalilor”¹⁰⁰.

⁹³ *Ibidem*, p. 218. Vezi și Ion Neculce, *op. cit.*, p. 145–146; *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Nestor Camariano și Ariadna Camariano – Cioran, București, 1965, p. 15.

⁹⁴ N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin-vodă Brîncoveanu*, București, 1914, p. 142.

⁹⁵ Rola 46, c. 124 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme-i Ordu nr. 114/1, f. 683*).

⁹⁶ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 231.

⁹⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, *op. cit.*, p. 469.

⁹⁸ *Cronica Ghiculeștilor*, *op. cit.*, p. 49–51.

⁹⁹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 246.

¹⁰⁰ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 179.

Anul 1711 a marcat începutul unei noi etape a relațiilor româno-otomane. Și ne grăbim să facem precizarea că, afirmând aceasta, nu am vizat, nicidecum, statutul politico-juridic al Țării Românești și Moldovei față de Poartă, statut care nu s-a schimbat atunci. Noutatea absolută este legată de implicarea *fățișă* a Rusiei în planul raporturilor româno-otomane. Modificările ulterioare, care nu au afectat însă esența acestora, au fost urmarea directă a unor măsuri adoptate de puterea suzerană prin prisma cauzelor și deznodământului binecunoscutei ciocniri armate de pe malul Prutului.

Conflictul ruso-moldo-otoman ¹⁰¹ din vara anului 1711 l-a adus pe Constantin Brâncoveanu în situații iarăși paroxistice. În termeni metaforici am putea afirma că, atunci, voievodul s-a aflat între ciocan și nicovală. O asemenea aserțiune este întărită, pe de o parte, de evoluția situației politice din Țara Românească și Moldova, iar pe de altă parte, de complicarea raporturilor ruso-otomane.

Victoria dobândită la Poltava, în 1709, împotriva regelui Suediei, Carol al XII-lea, i-a amplificat țarului Petru I aureola de virtual salvator al popoarelor din Balcani de sub opresiunea otomană. Domnul Țării Românești a transmis țarului printr-o solie felicitări „în numele creștinilor din Balcani” ¹⁰². Aria pe cuprinsul căreia ar fi urmat să se aplice „proiectele antiotomane ale noii coaliții ortodoxe” era, desigur, așa cum s-a remarcat, extrem de vastă : „de la Marea de Azov, sau chiar Marea Caspică, până la țărmul Adriaticii” ¹⁰³. Detalii elocvente în acest sens oferă și manuscrisul anonim intitulat *Keyfiyet-i Rusya der sâl 1122* (Situația Rusiei în anul 1710–1711) ¹⁰⁴.

Maniera în care sint prezentate în manuscrisul respectiv anumite date, asemănătoare întrucitva cu acelea știute din alte surse, constituie, de fapt, o pledoarie făcută de autor pentru a justifica oportunitatea declarației de război a Porții contra Rusiei. Astfel, în viziunea autorului, „ghiaurii greci” (*Rum keferesi*) și, îndeosebi, „monahii acestora” (*bunların râhibleri*) au desfășurat o intensă propagandă antiotomană în rindul locuitorilor din Moldova și Țara Românească, de pe țărmurile Dunării, din Serbia (*Belgrad*) și Bosnia, din zona Mării Negre și a Mediteranei, de pe toate insulele, precum și din Rumelia și Anatolia, dându-le tuturor iluzia (*firib*) că : „În prezent, țarul Moscovei este un mare erou și cel ce va fi

¹⁰¹ Pentru detalii, vezi : Akdes Nimet Kurat, *Prut seferi ve barışı — 1123/1711* (Campania și pacea de la Prut — 1123/1711) vol. I–II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1951, 1953 ; idem, *Hazine-i Bîrun Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123–1711 — Prut) seferine ait „defteri”* (Condică lui Ahmed bin Mahmud secretar al visteriei din exterior, despre campania de la Prut — 1123–1711), în „Tarih Araştırmaları Dergisi”, cilt IV, sayı 6–7, Ankara, 1966, p. 261–426 ; Mustafa A. Mehmet, *Cronica lui Mehmed Raşid ca izvor pentru campania de la Prut (1711)*, în „Studii. Revistă de istorie”, an XIV–1961, nr. 4, p. 919–933.

¹⁰² L. Baidat, *Pagini străine din trecutul ferii : Petru cel Mare la Prut (1711), documente contemporane*, în „Revista istorică”, an XIII, nr. 4–6, 97.

¹⁰³ Andrei Pippidi, *Politică și istorie în proclamația lui Dimitrie Cantemir din 1711*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 26, 1973, nr. 5, p. 931. Vezi și Valeriu Papahagi, *Informații venețiene relative la războiul ruso-turc din 1711, la Carol al XII-lea, regele Suediei, și la intenția turcilor de a recuceri Moreea*, în „Revista istorică”, an XVIII, nr. 4–6, 1932, p. 107–132.

¹⁰⁴ Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 5, c. 66–102 (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi*, Istanbul, *Hazine 1627*).

stăpînitorul Constantinopolului este acest rege. Neamului turcilor i s-a împlinit sorocul. Veți fi cu toții eliberați din starea de raiale“ (*Hâlâ Moskov çâri sâhib hurâcdır ve Islâmbol'a mâlik olacak bu kirâldır. Türk tâifesinin vakti tamân olmuştur. Cümleliz raiyyetden beri olursiz*)¹⁰⁵. Țarului i s-au oferit în scris dovezi (*temessük*) de supunere, i s-au transmis jalbe colective (*mahzar*) din partea instigatorilor la revoltă, care au formulat și aprecierea că : „În prezent, otomanii, fiind lipsiți de forță și putere, nu au muniții și bani. Forța lor se rezumă doar la cincizeci de mii de oșteni” (*Hâlâ, Osmânli'nin kuvvet ve kudreti kalmiyub cebehâne ve hazinesi yokdur. Elli bin askere ancak kudreti vârdır*)¹⁰⁶. În replică, țarul a lansat „hîrtii” (*kâğıtlar*), de fapt proclamații cuprinzînd, printre altele, și următoarea instrucțiune : „În cea de-a douăsprezecea zi a lunii August din anul menționat (1122 = 1710–1711 – n.n. V. V.), ieșind cu toții, să luați în stăpînire orașele și tirgurile și toate satele lor și să faceți robi și să puneți în lanțuri pe cei din neamul turcilor, astfel încît eu, ajungînd, să găsesc <totul> pregătît” (*Sene-i merkumede vâki' Agustos ayinin on ikinci günü cümleliz hurûc idûb şehirleri ve kasabaları ve bil-cümle kurasiyle zabt u rabt ve Türk tâifesin esir bend ve zencir idesiz ki ben varub hazır bulayım*)¹⁰⁷. Concomitent, Petru I ar fi desemnat principi (*kiral*) în diverse zone. Printre aceștia se afla și Dimitrie Cantemir, în privința căruia autorul manuscrisului, referindu-se la politica țarului, face următoarea mențiune : „... și pe Cantemir-oglu, care este beiu Moldovei, numîndu-l principe în Moldova și la Tighina și Babadag și Isaccea și Silistra și în acele împrejurimi...” (*... ve Boğdân beği olan Kantimir-oğlu'na Boğdân ve Bender ve Babâdagi ve Isâkçi ve Silistre ve ol havaliye kirâl nash idûb...*)¹⁰⁸.

Așadar, campania de la Prut a fost precedată de o acerbă activitate propagandistică. Obținînd și încuviințarea marelui muftiu (*şeyh-ül-islâm*), care a emis „ilustra sentință” (*fetvâ-yi şerif*)¹⁰⁹, sultanul Ahmed al III-lea a declarat oficial război Rusiei prin firmanul din 20 noiembrie 1710, urmat, în primă instanță, de reacții de natură politică (proclamațiile țarului din primele luni ale anului 1711), căci ambele tabere nu erau încă suficient pregătite pentru o confruntare militară¹¹⁰.

Se cunosc suficiente amănunte asupra modului în care a acționat Constantin Brâncoveanu în împrejurările dramatice din vara anului 1711. Simțîndu-și în primejdie nu numai tronul, ci chiar și viața, voievodul a adoptat, precum se știe, tradiționala atitudine de expectativă, impusă de judecarea la rece a situației conflictuale iscată deodată în apropiata vecinătate a țării, și ale cărei urmări imediate a dorit și, în cele din urmă, a reușit să le evite.

¹⁰⁵ Ibidem, c. 67 (*Ibidem*, f. 1 v–2 r).

¹⁰⁶ Ibidem (*Ibidem*).

¹⁰⁷ Ibidem, c. 66 (*Ibidem*, f. 2 r).

¹⁰⁸ Ibidem (*Ibidem*).

¹⁰⁹ Ibidem, c. 69 (*Ibidem*, f. 3 v).

¹¹⁰ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 253; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 933–934.

Au existat intenții și s-au vehiculat zvonuri în legătură cu detronarea sa. Dimitrie Cantemir, care a concretizat în chip neașteptat învoiala marelui vizir de „a să adauge cu moscalii”¹¹¹, încheind cu țarul Petru I, la 13 aprilie 1711, un tratat de prietenie¹¹², a urmat, de fapt, o mai veche linie politică trasată de domnul Țării Românești, care „încă s-au fostu mai de multu cercîndu, că așa-ș avea rezidentu acolo, <în Țara Moscului — *n.n. V.V.*>, ca să fie și el tot una la acea tîmplare cu oaste munteniască”¹¹³. De o apropiere între cei doi voievozi, de unirea eforturilor lor pentru conculcare în circumstanțele ce se anunțau propice înlăturării suzeranității otomane, nu putea fi vorba atîta timp cît Dimitrie Cantemir era în așteptarea firmanului de numire a sa ca domn al Țării Românești, document care s-ar fi emis și pe care l-ar fi primit „însă prea tirziu”¹¹⁴. Totodată, circulau zvonuri cu privire la posibila mazilire a lui Constantin Brâncoveanu. De pildă, la 17 aprilie 1711, în „Gazette d'Amsterdam” apărea o știre potrivit căreia : „Hospodarul Valahiei se retrage și se spune că va fi înlocuit cu Mavrocordat, fost voievod al Moldovei”¹¹⁵.

În timpul conflictului, Constantin Brâncoveanu s-a menținut cu strășnicie pe o poziție neutră : „el nu vrea să meargă nici spre o parte, nici spre alta, ca să nu i se întîmple vreo greșală, măcar că mulți îl îndemna să meargă la moscali, iar el nicicum nu vrea...”¹¹⁶. Teama de a nu greși, care l-a îndemnat întotdeauna la prudență, nu l-a scutit însă de situații neprevăzute, cum a fost trecerea de partea rușilor a spătarului Toma Cantacuzino. În urma acestui „gest pripit”¹¹⁷, voievodul a trăit momente de descumpănire¹¹⁸, fără a renunța însă la atitudinea adoptată pînă atunci. Deși întreținea de mai multă vreme legături cu țarul Rusiei, domnul Țării Românești a evitat, din motive obiective, să se ralieze întru totul politicii acestuia, în special cu prilejul campaniei din 1711. Căci, într-adevăr, „a-i cere <lui Constantin Brâncoveanu — *n.n. V.V.*> ca în aceste împrejurări să facă jurămîntul de credință conducătorului unei oști hămesite și zăpăcite, și tocmai în ceasul cînd vizirul, cu o oaste neobișnuit de puternică, făcea lagărul său pe malul stîng, era desigur cea mai absurdă dintre pretenții. Cum se vede din purtarea lui Constantin Vodă față de Imperiali și față de regele saxon al Poloniei, el nu voia, nu putea, avînd grija sa și a țării sale, să primească o suzeranitate creștină care nu s-ar fi dovedit întîi deplin și statornic biruitoare [...]. Dar el voia înainte de toate, ca un bun cîrmuitor, păstrarea țării sale, întreagă și fără primejdie de către amîndouă părțile”¹¹⁹.

¹¹¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 185.

¹¹² Vezi Maria Holban, L. Demény, *Originalul și traducerea latină a „Diplomei lui Petru I” dată lui Dimitrie Cantemir, cuprinzînd condițiile tratatului moldo-rus din 1711*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 26, 1973, nr. 5, p. 1067—1078.

¹¹³ Nicolae Costin, *Lelopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ed. Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976, p. 316.

¹¹⁴ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 930.

¹¹⁵ L. Baidaf, *op. cit.*, p. 103.

¹¹⁶ *Cronicari munteni*, II, p. 339.

¹¹⁷ L. Baidaf, *op. cit.*, p. 106.

¹¹⁸ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 257.

¹¹⁹ N. Iorga, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și ferile noastre (1709—1741)*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom. XXXIII — (1910—1911), București, 1911, p. 105.

Acestei cauze juste Constantin Brâncoveanu i-a rămas fidel până la sfârșitul domniei sale. Un sfârșit sosit neașteptat și în argumentarea căruia „capete luminate” de la Poartă au scos la iveală și au reușit să facă a fi menționate, la loc de frunte, în porunca (în fond, sentința) de condamnare și detronare a voievodului, emisă în numele sultanului Ahmed al III-lea, la 17-26 martie 1714, fapte petrecute în timpul campaniei din 1711 (sosirea țărilor Rusiei în Moldova, atacarea cetății Brăila) și pentru care nu era singurul ce putea fi tras la răspundere¹²⁰.

Dar acest document reproduce și concluzia sentinței (*felva*) marelui muftiu Iman Mahmur efendi pentru uciderea lui Constantin Brâncoveanu pe temeiul că, prin faptele sale, a încălcat „legământul” (*ahd*)¹²¹ pe care îl avea cu sultanul. Amănuntul respectiv îndreptățește caracterizarea actului ca fiind „excepțional”, întrucât „confirmă existența statutului de *ahd* al Țării Românești și la 1714”, dar nu „și emiterea unei *ahidname* pentru Constantin Brâncoveanu, la o dată pe care însă n-o cunoaștem (este, de altfel, și impresia care se degajă din cronicile interne)”¹²². De fapt, cronicile interne¹²³ și sursele arhivistice otomane¹²⁴ dau „impresia” adevărului istoric: în 1699 și în 1703, domnia pe viață i-a fost acordată și, respectiv, confirmată lui Constantin Brâncoveanu prin *hatt-i şerif* (sau *hatt-i hümayûn* ori, altfel spus, repetăm, în cazul de față, *firman* cu „apostila” [*hatt-ul sultanului*]), iar nu prin „carte de legământ” (*ahid-nâme*), gen de act a cărui semnificație se îmbogățise deși, paradoxal, căzuse „în desuetudine”¹²⁵ și care, oricum, nu mai corespundea — din punctul de vedere al Porții! — stadiului relațiilor româno-otomane din acea perioadă.

Încercînd să argumenteze cît mai convingător oportunitatea uciderei exemplare, în vara anului 1714, a „principelui aurului” — *altın bey*)¹²⁶, cum i se spunea lui Constantin Brâncoveanu, cronicarul otoman Silahdar Findiklî Mehmed Aga conchidea printre altele: „Fiind de douăzeci și șase de ani bei al Țării Românești, se intitula rege și în numele său bătea monede. Pe ascuns și în taină făcea unire și înțelegere cu regii creștini și în scurt timp plănuia să se răscoale”¹²⁷.

Toate situațiile invocate în anturajul de la Poartă pentru a motiva pedepsirea cu moartea a domnului Țării Românești par a fi emanația momentului. Pînă în 1714, sursele otomane cunoscute nu cuprind acuzații la adresa politicii lui Constantin Brâncoveanu. Depășind cu bine momentele dificile din 1711, voievodul nutrea speranța că raporturile sale cu puterea suzerană se vor desfășura în continuare pe făgașul normal. Că așa stăteau lucrurile o dovedește și o remarcă făcută într-o scrisoare din acea perioadă: „...numele Mării Sale lui Vodă la Poartă să mărește și

¹²⁰ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, op. cit., p. 85, 87.

¹²¹ *Ibidem*. Vezi și Rola 46, c. 604—605 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri* nr. 120, f. 203—204).

¹²² Mihai Maxim, *Cu privire la statutul de 'Ahd al țărilor române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, în „Revista de istorie”, tom. 39, nr. 6, 1986, p. 529.

¹²³ Vezi mai sus nota 74.

¹²⁴ Vezi mai sus nota 75.

¹²⁵ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 129.

¹²⁶ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III/1, București, 1942, p. 174.

¹²⁷ *Cronici turcești*, II, p. 526. Vezi și Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 22, c. 422 (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Emanet Hazinesi, 1413, f. 270*).

să lățește dă credincios, zic, dă vrednic : aceasta''¹²⁸. În plus, în 1712, s-ar fi emis, cu avizul marelui muftiu, un firman prin care domnului muntean i se recunoșteau meritele deosebite în serviciul Porții, interzicându-se folosirea la adresa sa a apelativului „ghiaur” (*kâfir*)¹²⁹. Totuși, numeroasele acuzații și uneltiri împotriva sa și-au făcut efectul în primăvara anului 1714.

Detronat la 25 martie 1714 de capugiul Mustafa aga¹³⁰, care fusese însărcinat în acest sens prin porunca sultanului Ahmed al III-lea¹³¹, Constantin Brâncoveanu a fost dus la Poartă împreună cu familia sa. Este interesant că numele continuă să-i fie invocat, în calitate de domn al Țării Românești, în porunci emise după mazilirea sa¹³². Tronul Țării Românești i-a fost încredințat, precum se știe, lui Ștefan Cantacuzino, la 26 martie 1714, acesta fiind recunoscut oficial de către sultan prin porunca din 6–15 aprilie 1714 (*evâhîr-i Rebi'ül-evvel 1126*). Documentul respectiv începe astfel: *Eflâk boyarlarından olub hâlâ vilâyet-i Eflâk'a müceddeden voyvoda nasb olunan Istonikoglu İstefan voyvodaya hüküm ki* (Lui Ștefan voievod, fiul Stolnicului, care, fiind dintre boierii Țării Românești, a fost numit iarăși voievod în principatul Țării Românești <să i se scrie> poruncă precum că)¹³³. Prin această poruncă se confirmă, de fapt, numirea ca voievod a lui Ștefan Cantacuzino de către marele imbrohor Mustafa. Ulterior, noului domn al Țării Românești i s-a trimis și beratul de domnie¹³⁴. Astfel, în ceea ce privește uzanțele protocolare în relațiile româno-otomane nu a survenit nici o modificare, faptul datorându-se, credem, și domniei îndelungate și prestigioase a lui Constantin Brâncoveanu.

Ajunând la Poartă, Constantin Vodă a fost întemnițat și supus la torturi și interogatorii epuizante¹³⁵. În nădejdea de a-și salva viața, voievodul a făcut mărturisiri în privința banilor ce-i poseda¹³⁶, a întregii sale averi pentru a cărei confiscare în folosul Porții s-au dat dispoziții categorice¹³⁷. După cum se cunoaște a fost ucis, împreună cu cei patru fii ai săi și cu Ianache Văcărescu, la 15 august 1714. Constantin Brâncoveanu împlinea în acea ultimă zi a vieții sale vârsta de 60 de ani. Sfirșitul său dramatic, petrecut în prezența sultanului și a marelui vizir, a solilor la Poartă, a avut un larg ecou¹³⁸. Prin dispariția lui Constantin Brâncoveanu se pune capăt unei politici înțelepte și, am spune, de excepție, tocmai în virtutea faptului că între 1688–1714 relațiile româno-otomane au evoluat într-o manieră care a asigurat pe cât a fost posibil apărarea intereselor vitale ale țării.

¹²⁸ N. Iorga, *Scrisori de familie ale vechilor Brâncoveni (I)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. XVI, man. 10, București, 1935, p. 4.

¹²⁹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 274.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 280–281.

¹³¹ Vezi mai sus nota 120.

¹³² Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 89–90; rola 46, c. 588 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 120, f. 163).

¹³³ Rola 46, c. 592 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 120, f. 168).

¹³⁴ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 91–93.

¹³⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, IX/1, p. 536.

¹³⁶ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 91–93. Pentru detalii, vezi Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 288–290.

¹³⁷ Vezi, de pildă Rola 46, c. 609 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri*).

¹³⁸ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 290–291.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu a fost, într-adevăr, „costisitoare”. Este un adevăr atestat de numeroase izvoare, între care o valoare inestimabilă are *Condica vistieriei*¹³⁹. Voievodul a cheltuit sume enorme pentru satisfacerea obligațiilor bănești și materiale ale țării față de Poartă, pentru numeroasele daruri oferite dregătorilor otomani și celor din suita hanilor tătari, în fond, pentru menținerea și consolidarea domniei sale și, implicit, pentru păstrarea statutului de autonomie. Spirit practic, bun gospodar și ocirmuitor priceput, Constantin Brâncoveanu a agonisit averi, a dispus de mari posibilități materiale care i-au îngăduit să își desfășoare politica sa de largă deschidere pe tărîmul diplomației, dar și al culturii. Banii au fost pentru marele domnitor o armă politică și nu un scop în sine; cu ajutorul lor a reușit să netezească, adeseori, calea transpunerii în viață a gândurilor și năzuințelor sale izvorite dintr-o adîncă iubire de țară.

În ceea ce privește obligațiile bănești față de Poartă, cea mai importantă dintre acestea — din punct de vedere politic — era haraciul sau gizia (*cizye*). Avem, acum, la dispoziție suficiente date pentru a cunoaște cu exactitate evoluția cuantumului respectivei dări în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu¹⁴⁰.

După confirmarea de către Poartă a alegerii sale ca domn al Țării Românești, Constantin Brâncoveanu a fost nevoit să rezolve printre alte probleme și pe cea legată de achitarea haraciului pe anii 1686—1687. Șerban Cantacuzino percepușe banii în contul haraciului din intervalul respectiv, dar nu mai apucase să-i expedieze spre „locurile unde fuseseră repartizați”, anume „pentru soldele oștenilor de la Camenița și de la alte hotare”. Noului domn al Țării Românești i se cerea, prin porunca adresată de sultan la 23 ianuarie — 1 februarie 1689, să recupereze acei bani din bunurile rămase de la predecesorul său¹⁴¹. Ar fi fost vorba, de fapt, de o sumă în valoare de 273 436 guruși „esedi” (*lei*; *taleri*, monede de argint). Căci, în anii Hegirei 1098 (= 17 noiembrie 1686 — 6 noiembrie 1687) și 1099 (= 7 noiembrie 1687 — 25 octombrie 1688), cuantumul anual al haraciului Țării Românești a fost de 136 718 *esedi* guruși¹⁴². Totuși, Constantin Brâncoveanu a plătit doar *restanțele* din tributul pentru cei doi ani, adică suma de 133 000 taleri pe care a obținut-o cu greutate de la soția defunctului voievod, doamna Maria¹⁴³.

Pînă în 1693, cuantumul haraciului a rămas neschimbat (135 718 *esedi* guruși)¹⁴⁴. Începînd cu data de 6 mai 1693 (*gure-i Ramazan 1104*),

¹³⁹ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei. De la leatul 7202—7212 (1694—1704)*. publicată de C.D. Aricescu, în „Revista istorică a arhivelor României”, București, 1873.

¹⁴⁰ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, 1957, p. 39—42; Tahsin Gemil, *Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, tom. 30, nr. 8, 1978, p. 1443—1444; idem, *Relațiile țărilor Române...*, op. cit. p. 450—454, 477—480; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, op. cit., p. 17—18, 238—241.

¹⁴¹ Tahsin Gemil, *Relațiile țărilor Române...*, op. cit., p. 383—385.

¹⁴² Rola 63, c. 323—324 (*Başbakanlık Arşini, İstanbul, Kâmil Kepeci Tasnifi, Cizye muhasebesi K.B. nr. 3535/13, f. 13—15*).

¹⁴³ Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969, p. 30. Vezi și M. Berza, op. cit., p. 39—40.

¹⁴⁴ Rola 63, doc. cit. (c. 325—327; f. 17—21).

la suma respectivă s-a adăugat $1/2$ guruș¹⁴⁵, valoare bănească neglijabilă și care fusese luată în calcul și pînă la data respectivă, dar, tot ce-i posibil, nu fusese menționată în condică. Astfel, suma de 136 718 și $1/2$ *esedî* guruși s-a perceput anual ca haraci (gizie) din Țara Românească pînă la începutul anului 1700¹⁴⁶. E adevărat, în condica oficială privind „soco-telile gizziei”, din care am extras aceste cifre, în dreptul datei: *gurre-i N sene 1106* (16 aprilie 1695), a fost menționată suma de 136 818 și $1/2$ *esedî* guruși¹⁴⁷, ceea ce pare a fi o greșeală a calemgului otoman. Cuan-tumul stabilit (136 718 și 12 *esedî* guruși) a rămas valabil și în cursul anului 1699, cînd, precum se știe, Constantin Brîncoveanu a majorat haraciul în schimbul recunoașterii domniei sale pe viață. Deci, suma de 136 718 și $1/2$ *esedî* guruși apare consemnată în dreptul datei *gurre-i Ramazan Sene 1110* (3 mai 1699)¹⁴⁸.

Sporul de 5000 guruși sau „zece pungi de bani” (*akçe*)¹⁴⁹, pentru acordarea domniei viagere, a fost inclus în calculul haraciului, începînd cu 20 februarie 1700 (*gurre-i Ramazan sene 1111*), cînd cuantumul se ridică la 141 718 și $1/2$ guruși¹⁵⁰. Această din urmă sumă (141 718 și $1/2$ *esedî* guruși) a fost plătită, după cite se pare, la început doar în intervalul 20 februarie 1700 — 8 februarie 1701.

În perioada următoare, mai precis, în anii 1701 și 1702, s-a revenit la vechiul cuantum: 136 718 și $1/2$ guruși. Cifra respectivă este indicată sub datele: *gurre-i Ramazan sene 1112* (9 februarie 1701) și *gurre-i Rama-zan sene 1113* (30 ianuarie 1702)¹⁵¹. Cu alte cuvinte, ar rezulta că între 9 februarie 1701 — 18 ianuarie 1703, Constantin Brîncoveanu nu a achitat „sporul” (*zamm*) de 5 000 guruși (sau 10 pungi de *akçe*, căci 1 *kise/pungă de akçe* = 500 guruși) pe care urma să-l ofere anual vistieriei Porții, conform angajamentului său din primăvara anului 1699. O explicație plauzibilă ar fi faptul că haraciul din intervalul *septembrie* (cu aproxi-mație) 1700 — 29 ianuarie 1702 (gizia avînd, cum se specifică în document, cuantumul de 136 718 și $1/2$ guruși anual) a fost plătit anticipat, la soli-citarea Porții¹⁵².

Dar scutirea (dacă va fi fost vorba de așa ceva?!) în privința „spo-rului” (de 5000 guruși) rămîne valabilă doar în cazul perioadei 9 februarie 1701 — 29 ianuarie 1702 (1 Ramazan 1112 — 29 Șa’ban 1113). Aceasta, întrucît „s-a dat înaltul firman [...] ca <suma de> o sută treizeci și unu mii două sute și jumătate *esedî* vechi, din banii gizziei pe un an — de la începutul lui Ramazan din anul o mie o sută treisprezece¹⁵³ pînă în luna Șa’ban din anul o mie o sută paisprezece¹⁵⁴ — a supușilor principatului Țării Românești, și <suma de> cinci mii *esedî* vechi, din angajamentul pentru domnie al voievodului, cu condiția ca <suma amintită> să fie soco-

¹⁴⁵ Ibidem, c. 328 (f. 29).

¹⁴⁶ Ibidem, c. 330—335 (f. 34—46).

¹⁴⁷ Ibidem, v. 332 (f. 39).

¹⁴⁸ Ibidem, c. 335 (f. 45). Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, XIV/1, p. 319 (firman din martie 1699), apud M. Berza, *op. cit.*, p. 40, nota 5.

¹⁴⁹ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 450—451.

¹⁵⁰ Rola 63, *doc. cit.*, (c. 335; f. 46).

¹⁵¹ Ibidem, c. 336, 337 (f. 48, 49).

¹⁵² Vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 452—454.

¹⁵³ 30 ianuarie 1702.

¹⁵⁴ Ianuarie (de fapt, 18 ianuarie) 1703. Desigur, *sfișitul* lunii Șa’ban 1114.

tită în <contul> anului pomenit¹⁵⁵, în total <suma de> o sută treizeci și șase mii două sute și jumătate *esedî* guruși vechi să fie gata și pregătită întru totul și să se facă în așa fel încît să fie predată la Vistieria imperială de la Adrianopol, în luna Șa'ban''¹⁵⁶ ... (*... vilâyet-i Eflâk reâyâsinin bin yüz on üç senesi Ramazân'i gurreinden bin yüz on dört senesi sehr-i Șa'bân' ina gelince bir senelik cizyeleri mälindan yüz otuz bir bin iki yüz bir buçuk atık esedî ve sene-i mezbûre mahsub olmak üzere voyvodasının voyvodalık taahhüdinden beş bin atık esedî gurus ki bil-cümle yüz otuz altı bin iki yüz bir buçuk atık esedî gurus bi-t-tamâm hazır ve âmâde ve sehr-i Șa'bân'da Edirne'de Hazine-i âmir'e'ye teslim itdirilmek üzere* [...] *fermân-i âli buyurulduğu üzere* ...) ¹⁵⁷.

Așadar, față de cuantumul de 136 718 și 1/2 (*esedî*) guruși (fără „adaosul” de 5 000 guruși), menționat sub data *gurre-i Ramazan sene 1113* (30 ianuarie 1702)¹⁵⁸, care desemnează începutul anului de plată a haraciului pînă la 29 Șa'ban 1114 (18 ianuarie 1703), apare—potrivit documentului din care am extras pasajul de mai sus și care poate fi datat „înainte de 13 octombrie 1702” (*21 Cemazi-ül-evvel 1114*)—o diferență de 5 518 guruși. Dar, să nu uităm că cifra (131200 și 1/2) indicată ca reprezentînd haraciul pentru intervalul 30 ianuarie 1702 — 18 ianuarie 1703 a fost calculată în „*esedî*” (desigur, guruși) vechi. Aceeași monedă (care avea, se înțelege, o valoare mai mare decît a gurus-ului obișnuit) servind, în intervalul respectiv, și la calcularea „adaosului”, înseamnă că, de fapt, pentru a-și respecta „angajamentul” bănesc asumat în urma acordării domniei pe viață, Constantin Brâncoveanu a plătit o sumă sporită. Căci 5 000 *esedî* guruși vechi (eventual, *reali/ducați*) valorau mai mult decît 5 000 *esedî* guruși (monede otomane). Această măsură s-a aplicat, probabil, numai în intervalul menționat.

După 19 ianuarie 1703 (*gurre-i Ramazan 1114*) și pînă în anul 1712 inclusiv, într-o altă condică privind „socotelile giziei”¹⁵⁹ s-a înregistrat cuantumul de 136 718 *esedî* guruși (fără acea 1/2 gurus), de fiecare dată menționîndu-se separat și „angajamentul pentru domnie” (*taahhüd-i voyvodalık*), adică „sporul” (adaosul) în valoare de 5 000 *esedî* guruși¹⁶⁰. Prin urmare, în 1703, cînd domnul Țării Românești a fost nevoit să se prezinte la Poartă, nu a fost majorat haraciul țării, cuantumul oficial al acestuia (inclusiv „sporul”) fiind pînă în 1714 și ulterior în valoare de 141 718 (și 1/2 guruși) sau, aproximativ, 283 pungi de akçe („1 rûmî kise” = 500 guruși)¹⁶¹.

¹⁵⁵ 1113—1114 (adică: 30 ianuarie 1702—18 ianuarie 1703).

¹⁵⁶ 21 decembrie 1702—18 ianuarie 1703.

¹⁵⁷ Rola 63, c. 367 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, Kâmil Kepeci Tasnifi, *Cizye muhasebesi* K.B. nr. 3542/21, f.2). Vezi și *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei* ..., *op. cit.*, p. 691 („... 136 201 1/2 tal. S-au trimisu cu lane vâtafu la Odriiu, banii haraciului, precum scrie-fermanul”).

¹⁵⁸ Vezi mai sus nota 152.

¹⁵⁹ Rola 63, *doc. cit.* (vezi mai sus nota 158).

¹⁶⁰ *Ibidem*, v. 367—372.

¹⁶¹ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 17—18. În conformitate cu datele menționate mai sus, iese în evidență caracterul de aproximație al unei precizări făcută în aceeași condică (la 22 decembrie 1739): „... pînă în anul o mie o sută paisprezece (= 1702—1703) banii pentru gizia principalului Țării Românești [...] erau socotiți la o sută patruzeci și una mii și jumătate guruși...” (cf. *Ibidem*, p. 238—239).

Cu prilejul călătoriei lui Constantin Vodă la Adrianopol (*Edirne*), în vara anului 1703, s-a hotărât sporirea dării pentru bairam (*îd-i adha*), inițial până la 120 281 (și 1/2) *esedî* guruși. Ulterior, la 15 ianuarie 1704 (8 *Ramazan sene 1115*), prin *hatt-i hümayûn*, din această sumă s-a făcut un scăzământ de 30 000 *esedî* guruși, „ploconul bairamului” avînd astfel valoarea anuală de 90 281 (și 1/2) *esedî* guruși¹⁶², până în 1713¹⁶³. În intervalul 1712—1714 s-a revenit la suma fixată în vara lui 1703. Între 1715—1723, Țara Românească a fost scutită de plata bairamlicului¹⁶⁴.

Deci, cît privește „sporul din 1703”, se impune nuanțarea afirmației că „el a fost cu adevărat masiv, reprezentînd aproape o dublare a haraciului”¹⁶⁵. Atunci, s-a convenit asupra majorării „ploconului bairamului” sau „dării pentru bairam” (*îd-i adha*), care nu trebuie să fie confundată cu haraciul (gizia) țării.

„Plocoanele bairamului”, inclusiv cheltuielile prilejuite de predarea lor, au înregistrat, în perioada anterioară, o ușoară tendință de creștere. De pildă, în 1696, această dare l-a costat pe Constantin Vodă 34 360 taleri¹⁶⁶. În 1699, aceleași „plocoane” s-au ridicat la suma de 35 222 taleri¹⁶⁷. De asemenea, în vara lui 1703, darea pentru bairam va fi necesitat sume însemnate. Din cei „50 000 taleri”, care „s-au trimis la Măria Sa Vodă, la Odriiu, în trei rînduri”, o bună parte, se înțelege, „s-au datu datornicilor pentru banii ce au luat boiarii împrumut la plocoanele bairamului <neîndoielnic, *bairamului* — n.n. V.V.> și cîți au mai rămas s-au datu la înoirea domniei”¹⁶⁸.

În aceeași ordine de idei, se cuvine a face precizarea că, în 1702, s-a stabilit un cuantum ferin — rectificat după scurt timp, așa cum am arătat — al dării pentru bairam. Majorarea inițială va fi părut substanțială: de la 35 000 — 40 000 guruși (cu aproximație) la 120 281 și 1/2 guruși (cifră indubitabilă). Presupunînd că, în 1703, *bairamlicul* era în valoare de 40 000 guruși, am putea concluziona că, prin scăzământul de 30 000 guruși aprobat de sultanul Ahmed al III-lea, la începutul anului 1704, cuantumul dării respective a fost majorat, atunci, în fapt, cu 50 281 și 1/2 guruși. Căci aceasta ar fi diferența între 40 000 guruși (cuantumul aproximativ în 1703) și 90 281 (și 1/2) guruși (cuantumul atestat documentar, începînd din 1704). Altminteri, cifrele cu mult mai mari, consemnate în diverse izvoare¹⁶⁹, sînt explicabile doar prin includerea în cuantumul haraciului a sumei de 120 281 (și 1/2) *esedî* guruși, fixată inițial drept cuantum al „dării pentru bairam”.

Cu acordul tacit al Porții, domnul Țării Românești a fost nevoit să satisfacă și anumite pretenții materiale ale hanilor tătari, situație valabilă și în cazul Moldovei. Lăsînd la o parte numeroasele daruri bănești¹⁷⁰ și în natură oferite cu diferite prilejuri, se impune a sublinia obligația

¹⁶² Pola 63, dcc. cit. (c. 367).

¹⁶³ Ibidem, c. 368—372.

¹⁶⁴ Vezi mai sus nota 161.

¹⁶⁵ M. Berza, *op. cit.*, p. 41.

¹⁶⁶ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei...*, *op. cit.*, p. 198.

¹⁶⁷ Ibidem, p. 466.

¹⁶⁸ Ibidem, p. 720.

¹⁶⁹ Vezi M. Berza, *op. cit.*, p. 41.

¹⁷⁰ Vezi, de pildă, Alexandru V. Diță, *O precizare privind însemnările de taină ale lui Constantin Brîncoveanu*, în „Revista de istorie”, tom. 35, nr. 1982, p. 1253.

voievozilor Țării Românești și Moldovei de a trimite „plocoane” hanilor Crimeii și kalga sultanilor din Bugeac. Astfel, un calcul estimativ — realizat pe baza datelor furnizate de *Condica vistieriei* și *Anadefter*¹⁷¹ — al plocoanelor obișnuite și extraordinare oferite de Constantin Brâncoveanu hanului tătar în decurs de 11 ani (1694—1704) indică suma de 117 650 taleri, media anuală cifrându-se la 10 700 taleri¹⁷².

Multe alte sume, variabile de la caz la caz, tocmai pentru că nu aveau caracter oficial, au fost oferite în diverse împrejurări dregătorilor otomani de la hotare și de la Poartă, comisarilor (*mübaşir*), adică tuturor acelor trimiși ai sultanului ori ai marelui vizir în Țara Românească, fie pentru a înmîna voievodului porunci (firmane) și alte dispoziții, fie pentru a asista (și, eventual, a ajuta) la rezolvarea a felurite chestiuni. Iată, de pildă, cîteva exemple culese la întîmplare din *Condica vistieriei*: în 1698, s-au oferit în dar capudanului („Căpitan-Pașa”) de Dunăre 1 000 taleri, iar 350 taleri s-au dat silahdarului care a venit cu o adeverință (*sebeb-i tahrir*) din partea serascherului de la Babadag¹⁷³; 175 taleri a primit aga care i-a adus voievodului un cal dăruit de pașa de la Nicopol, 50 taleri a primit în chip de cadou Mehmed efendi, cadiul Brăilei¹⁷⁴. Sînt sume modice, desigur, însă grăitoare de la sine asupra modului concret în care se desfășurau raporturile româno-otomane. La aceste mici „atenții” bănești neprevăzute, se adăugau altele, mai mari, care trebuiau a fi prevăzute sau, oricum, achitate cu promptitudine, ca în cazul numirilor marilor viziri și mir-i alem-ilor. Astfel, la 30 octombrie 1697, lui Hüseyin pașa (desemnat mare vizir la 17 septembrie același an) i s-au trimis 5 000 taleri, blana de samur pentru acesta costînd 1 300 taleri, plus alți 2 000 taleri oferiți „chehaialii vezirului cu blana împreună, iar pentru ploconul veziriei”¹⁷⁵. De asemenea, domnii Țării Românești aveau obligația să ofere suma de 29 000 aspri (*akçe*), un cal și un caftan (*hil'at*) celor numiți în funcția de *mir-i alem* (șeful orchestrei imperiale). Acest detaliu este precizat în porunca adresată noului *mir-i alem* Ali, la 24 februarie — 5 martie 1707¹⁷⁶.

Destinația banilor pretinși de Poartă sub formă de haraci a generat adeseori situații complicate. Plata anticipată a unor sume, „havaelele” ori altfel spus diferitele cheltuieli efectuate în contul haraciului, au creat în mod frecvent dificultăți contabilicești. Cu acest fenomen s-a confruntat și Constantin Brâncoveanu. Dar, pe cît i-a stat în putință, voievodul a încercat să mențină în limitele cuantumului fixat sumele predate direct vistieriei imperiale ori destinate pentru acoperirea a felurite necesități ale Porții. Astfel, mai mult ca sigur, la cererea sa — deși faptul nu e specificat ca atare — s-a procedat la revizuirea plăților în contul haraciului pe cinci ani, adică în intervalul 8 iunie 1690 — 21 august 1694, voievodului înmîindu-i-se o „copie a calculului” (*sûret-i muhasebe*)¹⁷⁷. La fel, drept

¹⁷¹ D. C. Giurescu, *Anadefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, 1962, p. 353—504.

¹⁷² V. Mihordea, *Raporturile Moldovei și Țării Românești cu tătarii în secolele XVI—XVIII*, în „Revista de istorie”, tom. 32, nr. 6, 1979, p. 1078.

¹⁷³ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei...*, op. cit., p. 386.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 388.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 350.

¹⁷⁶ Rola 46, c. 180 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, Mühimme Defteri nr. 115, f. 236*).

¹⁷⁷ Vezi mai sus nota 146.

urmare a unui arzuhal adresat Porții de către Constantin Vodă, sultanul a ordonat, în 1701, să se respecte data de 1 *Ramazan* ca început al anului de plată a haraciului (cizye) ¹⁷⁸.

În continuare, pe baza documentelor turcești publicate sau încă inedite, dăm câteva exemple ilustrative pentru modul în care a fost folosit haraciul Țării Românești în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Astfel, la 11 februarie 1691, s-a emis un firman prin care voievodului i se cerea să-i ofere capudanului Dunării, Ali pașa, suma de 8 717 și 1/2 guruși, care „s-a făcut havalea din banii tributului Țării Românești” pentru intervalul 26 octombrie 1688 – 4 octombrie 1690 (anii 1100 și 1101 H) ¹⁷⁹. Această sumă a fost achitată, potrivit dovezii (*temes-sük*) din 7 mai 1691, înminată „beiului” muntean ¹⁸⁰. În contul haraciului pentru 1690–1691 (1102 H), boierul Constantin Rali, înputernicitul domnului Țării Românești, i-a predat, la 14 iulie 1691, lui Ibrahim, vechilul capudanului Dunării, 5 000 guruși, sumă „necesară pentru trecerea prin ghirdapuri a corăbiilor de pe fluviul Dunărea, încercate cu zahereaua miriei și cu alte arme de expediție, precum și pentru înzestrarea bacurilor construite, zise *üstü aqik*” ¹⁸¹. Aceluiași Ali pașa ar fi urmat să i se predea 15 000 guruși din haraciul Țării Românești, pentru simbriile lunare ale celor 1 000 de salahori folosiți la trecerea corăbiilor cu zaherele pe la Porțile de Fier și la ghirdapuri. S-a convenit însă ca suma respectivă să fie achitată direct de către voievod salahorilor pe care, de fapt, i-a pus la dispoziția capudanului Dunării ¹⁸².

Cu banii socotiți în contul haraciului se achiziționau anual din Țara Românească 15 000 ocale de miere, 9 000 ocale de ceară de albine și 400 ocale de sare pentru bucătăria imperială. Aducerea acestor provizii la Poartă cădea în sarcina *balgi-başıilor*. Pentru a evita cheltuielile de drum ale acestor dregători otomani și, mai ales, abuzurile săvârșite de ei împotriva locuitorilor țării, Constantin Vodă a solicitat și a obținut, la 4 decembrie 1691 (13 *Rebi’-ül-evvel* 1103), aprobarea sultanului de a asigura cu forțe proprii transportarea și predarea cantităților respective la Poartă. Aceleași cantități (cu deosebirea că în ceea ce privește sarea era vorba de 400 „bolovani”/ *kaya tuzi*) se trimiteau și în perioada 1703–1704 ¹⁸³.

De asemenea, anumite sume din haraci erau afectate pentru achiziționarea animalelor destinate tăierii și consumului. Astfel, la 8 august 1692 (25 *Zi’l ka’de* 1103), domnului Țării Românești i s-a adresat ordinul (porunca) de a furniza oștii lui Imre Thököly 300 de boi și 1 000 de vite, costul acestora urmînd a fi socotit în contul giziei ¹⁸⁴. Prin firmanul din 11 februarie 1697 (19 *Receb* 1108), Constantin Brâncoveanu a fost însărcinat să achiziționeze, cu suma de 35 000 guruși din banii rezervați hara-

¹⁷⁸ Vezi mai sus nota 152.

¹⁷⁹ Documente turcești ..., I, op. cit., p. 190–191.

¹⁸⁰ Ibidem, p. 192.

¹⁸¹ Ibidem, 193.

¹⁸² Rola 157, c. 103 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *İbnülemin Tasnifi*, *Bahriye* nr. 371). Porunca, adresată capudanului Dunării, Ali pașa, și voievodului Țării Românești, a fost emisă la 16 aprilie 1691 (17 *Receb* 1102).

¹⁸³ Rola 63, c. 366 (doc. cit., *Cizye muhasebesi* ... nr 3542/21). Vezi și Tahsin Genil, op. cit., p. 471–472.

¹⁸⁴ I. Karácson, *Török-magyar oklevéltár 1533–1789*, Budapeșt, 1914, p. 303, doc. nr. 323.

ciului, 10 000 de oi (la prețul de 1 și 1/2 guruși pe cap de oaie), 1 500 de boi (prețul pe cap de bou fiind de 8 guruși), pentru tainurile ienicerilor și ale altor oșteni ai Porții, și 400 de cai (fiecare cal fiind cumpărat cu 20 guruși) pentru transportarea tunurilor¹⁸⁵. Dintr-o însemnare făcută ulterior — la 10 ianuarie 1698 (28 *Receb* 1109) — pe același document, rezultă că starostelul casapilor (*kasap başı*), Mehmed aga, i se predaseră, în contul giziei, 15 000 *esedi* guruși pentru achiziționarea celor 10 000 de oi, precum și 1 376 de boi¹⁸⁶. Probabil că aceștia nu au fost cumpărați deodată. Căci, la 21 aprilie 1697 (28 *Şerval* 1108), căpitanului Axente i s-a dat la mină teșcherea despre faptul că adusese, s-ar înțelege, la Poartă, și că, oricum predase amintitului *kasap başı* doar 996 de boi¹⁸⁷. Același dregător otoman a adevărit în scris, la 17 iunie 1698 (8 *Zi'l hicce* 1109), primirea sumei de 15 000 guruși pentru cele 10 000 de oi, dat fiind că a fost cu neputință achiziționarea oilor¹⁸⁸.

Extrem de relevant în ceea ce privește destinația haraciului este și următorul exemplu. La 2 august 1710 (6 *Cemazi-ül-ahir* 1122), s-a emis către domnul Țării Românești un firman prin care acestuia i se cerea să achite, pînă la începutul lunii *Şa'ban* (25 septembrie), suma de 141 000 guruși, adică aproape întregul quantum, din banii pentru gizia pe anul 1121 *H* (= 13 martie 1709 — 1 martie 1710). Suma indicată urma să-i fie livrată valiului de Vozia, spre a fi folosită „pentru cheltuielile legate de importantele treburi din părțile Tighinei”¹⁸⁹. Cronicarul Radu Greceanu oferă detalii sugestive în legătură cu acest fapt¹⁹⁰.

Asemenea eforturi conjugate vor fi fost necesare și în multe alte situații pentru ducerea la îndeplinire a fel și fel de obligații materiale impuse de Poartă. Acestea din urmă au constituit iarăși o povară apăsătoare pe umerii locuitorilor Țării, după cum situațiile chinuitoare pe care le-au ocazionat nu au fost o noutate absolută în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu.

Prelungirea conflictelor militare din zonă, pe lângă faptul că a creat o stare de alertă continuă, a impus procurarea de materiale de primă necesitate și mobilizarea a însemnate forțe de muncă auxiliare. O poruncă din 31 ianuarie — 9 februarie 1691 (*evâil-i Cemazi-ül-ervel* 1102) sintetizează obligațiile materiale cărora domnul Țării Românești a trebuit să le găsească rezolvări prompte în această perioadă. Aflăm, astfel, că i s-au emis porunci din partea departamentului finanțelor (*maliye*) pentru a alocă suma de 8.710 guruși în vederea relichiziționării corăbiilor care urmau să asigure transportarea proviziilor din localitățile de pe țărmurile Dunării, banii respectivi servind și la procurarea de cherestea pentru

¹⁸⁵ Arh. St. București, Colecția microfilme Bulgaria, rola 26, c. 9 (*Narodna Biblioteka Kiril i Metodii, Sofia, OR, Fond 299, Arh. ed. 2, 1. 1*).

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem, c. 6 (*Ibidem*, 13).

¹⁸⁸ Ibidem, c. 7—8 (*Ibidem*, 12).

¹⁸⁹ Rola 157, c. 45—47 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, İbnülemin Tasnifi, Hariciye nr. 1088*). Din banii destinați haraciului și dării pentru bairam, anumite sume se foloseau la plata soldelor diversilor oșteni ai Porții. De exemplu, în 1705 s-au rezervat în acest scop 70 859 guruși din haraciul pentru intervalul 28.XII.1704 — 16.XII.1705 (quantumul fiind de 140 718 și 1/2 guruși) și respectiv, 50 000 guruși din bairamlicul (*id-i adha*) cuvenit în anii respectivi (în valoare de, 2819 și 1/2 guruși) — vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 477—480.

¹⁹⁰ *Cronici munteni*, II, p. 173—174.

caice și construirea a 12 bacuri (*üstü ağık*). În plus, voievodului i se mai cerea să facă rost de salahori și să cumpere frînghii¹⁹¹.

Lucrările de reparare și consolidare a cetăților de la hotare s-au efectuat în bună măsură cu materiale și mînă de lucru din Țara Românească, precum și din Moldova. De pildă, pentru repararea cetății Cladova (*Feth-ül-islâm*), lui Constantin Brâncoveanu i s-a cerut, în februarie 1694, să furnizeze chereștea. Motivul invocat a fost acela că "munții de unde se taie mereu chereștea din principatul Țării Românești se află în apropiere de cetatea Cladova pentru a cărei reparare s-a dat firman"¹⁹². De asemenea, în 1704, s-a solicitat trimiterea a 100 de care trase de boi și a 50 de harabale din Țara Românească, pentru transportul birnelor necesare la repararea cetății Timișoara. Muhafizul acestei cetăți, vizirul Ali pașa, a adresat Porții cererea ca, „în primăvară” (desigur, a anului 1705), să se expedieze din Țara Românească același număr de care și harabale, costul pentru serviciile prestate urmînd a fi socotit, ca de obicei, în contul haraciului țării¹⁹³. În perioada premergătoare campaniei din 1711, Poarta s-a preocupat în consolidarea cetăților de la hotarul cu Rusia. O atenție specială s-a acordat cetății Tighina (Bender). Suma pretinsă din banii haraciului în vara anului 1710¹⁹⁴ a fost întrebuințată, desigur, pentru acoperirea unei părți din cheltuielile necesitate de fortificarea acestei cetăți. Dar și mai înainte Constantin Brâncoveanu a fost obligat să asigure buna desfășurare a lucrărilor de reparație. Astfel, prin firmanul din 6—15 martie 1707 (*evâil-i zî'l hicce 1118*), i s-a pus în vedere că va fi aspru pedepsit în cazul în care nu se prezenta grabnic la Tighina, cu suita sa și 300 de care trase de cîte 4 boi, cu 200 de baltagii (tăietori de lemne), 2 000 de salahori și 100 de meșteri zidari¹⁹⁵. Voievodul a îndeplinit cu promptitudine cererile Porții, dar nedorind să se prezinte la Tighina a fost nevoit să plătească 30 de pungi¹⁹⁶ pentru a obține acordul sultanului de a rămîne în țară.

Cu prilejul campaniei din 1711, domnului Țării Românești i s-a cerut să pună la dispoziția taberei imperiale (*ordâ-yi hümâyûn*) 3 000 de care trase de cîte 4 boi, 100 căruțe cu cai, 500 de salahori și mulți lucrători, de asemenea, în contul haraciului. Din toate acestea, Constantin Vodă nu a reușit să trimită decît 200 de care și 300 de salahori, cum se precizează într-o poruncă emisă la 27 iunie — 6 iulie 1711 (*evâsit-i Cemâzi-ül-evvel 1123*). Documentul redă și motivele invocate de voievod. Astfel, cererile respective nu au putut fi duse la îndeplinire „... întrucît pe lîngă faptul că, în acest an, asupra supușilor principatului Țării Românești s-au abătut mult seceta și scumpetea, și în boii și celelalte animale ale

¹⁹¹ Rola 40, c. 247 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, Mühimme Defteri nr. 100, doc. 490*). În același an (1691), Constantin Brîncoveanu a avut obligația de a cumpăra 210 000 de frînghii (a cîte 20 gurași bucata) — vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 400—401.

¹⁹² Arh. St. București, Colecția microfilme Bulgaria, rola 26, c. 234—235 (*Narodna Biblioteka Kiril i Metodii, Sofia, OR, Fond 303, Arh. ed. 11*).

¹⁹³ Ibidem, c. 237—238 (*ibidem*, Arh. ed. 13).

¹⁹⁴ Vezi mai sus nota 190.

¹⁹⁵ Rola 46, c. 164 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, Mühimme Defteri nr. 115, f. 242*). Și domnului Moldovei, Antioh Cantemir, i s-a trimis o poruncă asemănătoare, la aceeași dată (*Ibidem*, c. 165, f. 243). Radu Greceanu indică, de asemenea, cifrele menționate în documentul citat (s-ar fi cerut, totuși, 350 de care) — vezi *Croniciari munteni*, II, p. 149.

¹⁹⁶ C. Giurescu și N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 154.

lor au dat unele molime, astfel încît majoritatea boilor și a celorlalte animale ale lor pierind . . . ” (. . . *bu sene Eflâk memleketi reâyâsına kaht ü galâ ziyâde müstevelî oldıgından mâ-adâ öküzlerine ve sâir hayvânatlarına dahî ba'zı emrâz olmağla ekser öküz ve sâir hayvânâtları kılub* . . .)¹⁹⁷. De această dată, crezut pe cuvînt, domnul era îndemnat să-și dea întreaga silință pentru a expedia, pe cît era posibil (*mümkün olduğı mertebe*), și restul de care și salahori¹⁹⁸. Însă, dincolo de adevărata situație, care va fi fost exact aceea prezentată de voievod, remarcăm faptul că au existat și momente cînd Constantin Brîncoveanu a neglijat sau a îndeplinit parțial, cu bună știință, cererile formulate de Poartă¹⁹⁹. Ori, în contextul evenimentelor tulburi din 1711, o asemenea „delăsare” constituia, totuși, un act de mare curaj. Ca un detaliu edificator asupra urgențelor resimțite de otomani în privința mijloacelor de transport, notăm și faptul că, în aceeași perioadă, au fost scoase, din „raiaua” (*kaza-ua*) Giurgiu, 30 de care cu boi, în scopul aducerii de zaherele de la hambarele din Isaccea la tabăra imperială stabilită în zona Prutului. Numele cărușailor — în marea lor majoritatea români (Nicu, fiul lui Petre; Stan, fiul lui Stan; Neacșu, fiul lui Neagu; Coman, fiul lui Florea ș.a.) — sînt menționate într-un registru (*defter*) întocmit la 3 iulie 1711 (*17 Cemazi-ül-evvel 1123*)²⁰⁰.

Ulterior, consolidarea cetății Hotin, în 1713, a prilejuit alte grele eforturi din partea locuitorilor Țării Românești și Moldovei. Ca și în 1707, domnilor celor două principate li s-a poruncit, la 5—14 iulie 1713 (*evâsıt-i Cemâzi-ül-ahır 1125*), să asiste personal la lucrările de reparație. Constantin Vodă ar fi trebuit să trimită mai înainte 1.000 de salahori și să aducă cu sine la Hotin alți 1 000 de lucrători, precum și harabale și bal-tagii. Și în acest caz cheltuielile urmau să fie asigurate cu bani prevăzuți pentru haraci²⁰¹. Dar, înainte de 27 iulie 1713 (*4 Receb 1125*), voievodul muntean a adresat un arzuhal Porții, arătînd că a expediat spre Hotin 300 de care și solicitînd ca restul de 700 pînă la 1 000 de care să servească la transportarea spre cetatea respectivă a unei părți din cele 40 000 kile de orz și 10 000 kile de făină ce trebuiau să fie achiziționate din Țara Românească. Totodată, Constantin Vodă mai propunea, ca soluție oportună, transportarea pe Dunăre, pînă la hambarele de la Isaccea, a celor 25 000 kile de făină luate de acolo sub formă de împrumut, cu un an în urmă, și împărțite locuitorilor țării. Sugestiile făcute de domnul Țării Românești au fost acceptate în urma „raportului” (*telhıs*) consemnat pe arzuhalul său, în departamentul de resort al Porții²⁰².

*

Preocupat în mod constant de evitarea momentelor de încordare în raporturile cu Poarta, Constantin Brîncoveanu a acordat, în aceeași măsură, o deosebită atenție asigurării liniștii, protecției și mijloacelor de

¹⁹⁷ Rola 46, c. 290 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 116, f. 356).

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Pentru un caz instructiv similar, petrecut în 1712, vezi Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 82—84.

²⁰⁰ Arh. St. București, Colecția microfilme Bulgaria, rola 28, c. 391 (*Narodna Biblioteka Kiril i Metodii, OR, Fond 301, Arh. ed. 5*).

²⁰¹ Rola 46, c. 531 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 119, f. 436).

²⁰² Rola 93, c. 433—434 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *İbnülemin Tasnifi, Hariciye nr. 1089*).

subzistență ale locuitorilor țării. O situație edificatoare în acest sens s-a întâmplat în primăvara anului 1690. Atunci, așa cum arăta Constantin Vodă într-un arzuhal adresat Porții, „din cauza invaziei ghiaurilor nemți, supușii plătitori de haraci ai Țării Românești” au întâmpinat mari dificultăți în procurarea merindelor. Sultanul a încuviințat ca locuitorii Țării Românești să cumpere secară și mei — nu însă și grâu, făină și orz — din kaza-lele și schelele de pe malurile Dunării ²⁰³.

Totodată, Constantin Vodă s-a îngrijit de protecția supușilor și dincolo de hotarele țării. În conformitate cu statutul de autonomie al acesteia exista interdicția de a li se impune supușilor săi plata gizei și a taxelor de trecere în zonele aflate sub administrația otomană. Constantin Brâncoveanu a intervenit, de fiecare dată când a fost necesar, pentru respectarea acestei prevederi, ca, de pildă, în iunie 1696 ²⁰⁴ sau în decembrie 1711 ²⁰⁵. Au fost și situații când voievodul a cerut cu insistență eliberarea acelor locuitori răpiți cu forța de supușii musulmani. Un caz de acest gen s-a petrecut în iunie 1699, când „cțiva dintre locuitorii musulmani ai cetății Filordin, aflată pe malul Dunării, trecind cu arme pe pământul Țării Românești, au ridicat cu sila cîteva raiale, cu familiile și cu lucrurile și cu vitele lor...” ²⁰⁶.

Dar asemenea manifestări ocrotitoare s-au înregistrat și în ceea ce privește interesele comerciale (implicit, sursele de venituri) ale țării. Astfel, spre sfîrșitul anului 1697, autorităților otomane din localitățile situate pe țărmurile Dunării li s-au dat dispoziții ferme pentru respectarea condițiilor stabilite în privința vinzării sării din Țara Românească ²⁰⁷.

Precum se știe, un indiciu — care, dacă ar fi singurul, și tot ar fi suficient pentru a înlătura orice dubii asupra durabilității statutului de autonomie al Țărilor Române față de Poarta otomană — este existența neîntreruptă a hotarelor (*granițelor*) între acestea și teritoriile aflate sub controlul nemijlocit al autorităților reprezentînd puterea suzerană. Dregătorii și militarii otomani, indiferent de rangul lor, și, în general, supușii din zonele administrate direct de Poartă au manifestat frecvent tendința de a nesocoti aceste hotare. Așa se explică, de fapt, numeroasele litigii cu privire la hotarele Țărilor Române, și care, uneori, și-au găsit rezolvarea (temporară, desigur) prin emiterea de „cărți de hotărnicie” (*sinurnâme*), în urma investigațiilor efectuate la fața locului. Aproape de fiecare dată însă asemenea neînțelegeri au apărut datorită ingerințelor autorităților otomane în treburi administrative care erau de competența voievozilor Țărilor Române.

Și în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu s-au săvîrșit încălcări ale hotarelor țării de către dregătorii și supușii (cu adevărat otomani!) de dincolo de Dunăre. Amestecurile repetate ale nazîrilor Brailei în perceperea dijmii (*ôşr*) de la locuitorii așa-zisei „raiale” (mai precis, *kaza*) cu același nume, care practica agricultura pe teritoriul Țării Românești — fapte de natură să îi prejudicieze veniturile fiscale —

²⁰³ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 392–393.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 439–440.

²⁰⁵ *Documente turcești*, I, p. 205–206.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 200–201.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 197–199. Vezi și Lütfi Güçer, XV–XVI asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisari ve Tuzlaların İşletme Nizami, în „İktisat Fakültesi Mecmuası”, cîlt. 21, nr. 1–4, Istanbul, 1963, p. 17 și 21–22.

îl vor fi determinat pe Constantin Brâncoveanu să solicite Porții revizuirea hotarului. Astfel, în toamna anului 1691 s-a procedat, conform obiceiului, la o cercetare „la locul disputei”, hotarul fiind (re)-delimitat „în prezența părților adverse, pe cale legală”. În edictul padișahal emis în această privință, la 22 noiembrie — 1 decembrie 1691, se reproduce opinia exprimată de Constantin Brâncoveanu în arzuhalul său și transmisă prin intermediul mesagerilor pe care i-a trimis la Poartă, anume că: „vechile hotare ale Țării Românești fiind separate și stabilite, mai înainte, ele fuseseră și marcate prin semne de hotar”²⁰⁸.

Abuzurile însă au continuat și, astfel, la 23 august — 1 septembrie 1693 (*evâhîr-i Zîl hicce 1104*), cadiilor de Brăila și Giurgiu li s-a poruncit, ca urmare a arzuhalului făcut de Constantin Vodă la tabăra (*ordia*) imperială, să ia măsuri pentru ca „pe hotarul și granița” Țării Românești „să fie puse semne <de hotar>”²⁰⁹. Mai tirziu, fără doar și poate, în 1714, noul domn al Țării Românești, Ștefan Cantacuzino, a sesizat, la rîndu-i, Poarta, printr-un arzuhal, că: „acum, prin incitarea nazîrului cazalei Brăila, unii din locuitori, luînd cu ei răufăcători părtași la dorințele lor, au încălecat — contrar vechilor reglementări și obiceiuri — hotarele și granițele noastre și au ocupat cu sila locurile noastre pe care le stăpînim din vechime și de unde luăm dijme și dări . . .”²¹⁰. Demersul voievodului a avut ecoul scontat, astfel încît cadiilor de Brăila și, probabil, de Giurgiu li s-a cerut să reglementeze situația, prin porunca din 18—27 noiembrie 1714 (*evâsît-i Zîl ka'de 1126*)²¹¹.

Obligația de a asigura paza la hotarele țării îi este amintită în termeni categorici domnului Țării Românești, în iunie 1697. Constantin Vodă era acuzat că, din pricina „delăsării și lipsurilor” sale, haiducii produceau „pagube și stricăciuni” locuitorilor de pe ambele maluri ale Dunării, precum și călătorilor, în special în părțile Cladovei și Porților de Fier²¹². Uneori, voievodul a primit dispoziții pentru prinderea răufăcătorilor și predarea acestora autorităților otomane. Bunăoară, Mehmed „usta” (*meșterul*) a fost trimis, în ianuarie 1692, în Țara Românească, pentru a-i lua și a-i aduce la Poartă (la Adrianopol) pe „tîlharii” (*eşkiya*) reținuți pe teritoriul românesc²¹³. Un alt caz: în octombrie 1711, Constantin Vodă a primit o poruncă prin care i se cerea să-l prindă și să-l trîmîtă la Vidin, spre a fi întemnițat în cetatea de acolo, pe tătărul Dedîș, din *kaza*-ua Hirșova, care jefuise și răpise mulți supuși din Tîrgul de Floci²¹⁴.

Dar hotarele Țării Românești (ale Transilvaniei și, mai ales, ale Moldovei) au fost încălcate uneori cu asentimentul Porții. Este vorba de aprobările date locuitorilor din zonele aflate sub directă administrație otomană de a practica agricultura pe teritoriul Țărilor Române, cu condiția perceperii dijmei și altor impozite de către voievozii acestora. De exemplu, la 18—27 iunie 1691 (*evâhîr-i Ramazan 1102*), domnului Țării Românești i s-a poruncit să pună capăt abuzurilor săvîrșite împotriva

²⁰⁸ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 402—404.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 419—422.

²¹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

²¹¹ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 94—93.

²¹² Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 444—446.

²¹³ Rola 41, c. 18 (*Başbakanlık Arşivi*, İstanbul, *Mühimme-i Rikâb nr. 102, doc. 512*).

²¹⁴ Rola 46, c. 321 (*Ibidem*, *Mühimme Defteri nr. 117, f. 94*).

locuitorilor nemusulmani din sangeacul Vidin, care erau împiedicați „să-și treiere recoltele” — de pe terenurile pe care le cultivaseră pe malul stîng al Dunării — „și să le transporte în satele unde locuiesc”²¹⁵. În primăvara anului 1709, lui Constantin Brâncoveanu i s-a solicitat să dea curs favorabil cererilor înaintate la Poartă de locuitorii din *kaza*-ua Brăila, din Giurgiu și de pe feuda (*hass*) Turnu, de a li se permite să își ducă la pășunat turmele de oi și de vite și să cultive terenuri pe teritoriul Țării Românești, în condițiile stipulate încă „din zilele de demult” (*kadim-ül-eyyâm-dan*), și anume de a nu înființa cîflucuri (gospodării) și alte proprietăți (*emlâk*), de a achita dijmă stăpînului pămîntului (*sahîb-i erz*) și de a nu-și ține peste noapte turmele acolo²¹⁶.

Cum însă, de regulă, aceste clauze nu erau respectate, apăreau frecvent neînțelegeri, fenomenul căpătînd o amploare deosebită în decursul secolului al XVIII-lea²¹⁷. Sesizările făcute în această privință la Poartă, de către voievozii Țării Românești și Moldovei, s-au soldat, de fiecare dată, cu dispoziții menite să asigure respectarea statutului de autonomie. La rîndul său, Constantin Brâncoveanu s-a preocupat îndeaproape de rezolvarea unor asemenea situații. Cînd locuitorii din părțile Vidinului, despre care știm că aveau aprobarea sultanului de a cultiva terenuri pe teritoriul Țării Românești, au început să înființeze cîflucuri, altfel spus, să se împămintenească în diferite zone de pe malul stîng al Dunării (se aprecia că erau trecute cu forța pe tărîmul românesc, descori, „cite trei-patru sute de raiale”), Constantin Vodă a cerut Porții să dispună strămutarea acestora în locurile lor de baștină. Porunca solicitată i-a fost emisă la 19–20 iunie 1698 (*evâsît-i Zi'l hicce 1109*)²¹⁸. Către sfîrșitul anului 1707, domnul muntean a adresat Porții o scrisoare prin care înștiința despre nerespectarea, de către musulmanii din *kaza*-lele aflate pe malul celălalt al Dunării și în vecinătatea Țării Românești, a măsurilor de desființare a cîflucurilor lor de pe teritoriul țării. Anterior, prin mijlocirea capugi-bașului Ali, care fusese trînis special în Țara Românească, se dărinaseră cișlele, cîflucurile și stînele înființate în mod samavolnic de către musulmani, iar „raialele bulgare” (*Bulgar reyâsi*) stabilite în locurile respective fuseseră strămutate în dreapta Dunării. În urma intervenției sale, Constantin Vodă a primit, în conformitate cu porunca emisă la 5–14 ianuarie 1708 (*evâsît-i Şevval 1119*), aprobarea de a nu mai îngădui nici măcar accesul turmelor musulmanilor la pășunile de pe teritoriul Țării Românești²¹⁹. Acțiunea de eradicare a acestor sălașuri, desfășurată, neîndoielnic, la inițiativa voievodului muntean și în 1708–1709 (*1120 H*), a ocazionat o singură excepție. Atunci nu a fost desființat cîflucul aparținînd *vakîf*-ului sultanului Murad han, aflat în satul Tuzla, din *kaza*-ua Mangalia. În iunie 1711, domnului Țării Românești i se cerea să desemneze 20 de supuși care urmau să se îngrijească de animalele de pe acel cîfluc rămas pe teritoriul țării, întrucît cei ce slujiseră acolo mai înainte fugiseră între timp²²⁰.

²¹⁵ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 400–401.

²¹⁶ Rola 46, c. 226 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 116*, f. 72).

²¹⁷ Vezî, de pildă, Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 129–130, 136–145, 197–198, 283–289ș.a.

²¹⁸ Rola 41, c. 544 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 111*, f. 461).

²¹⁹ Rola 46, c. 188 (*Ibidem*, *Mühimme Defteri nr. 115*, f. 466).

²²⁰ *Ibidem*, c. 362 (*Ibidem*, *Mühimme Defteri nr. 118*, f. 59).

Condițiile de trai din Țara Românească, în timpul domniei lui Constatin Brâncoveanu — probabil, mai bune decât cele din teritoriile stăpinite efectiv de otomani — vor fi atras aici pe locuitorii de dincolo de Dunăre, care și-au părăsit adeseori locurile de baștină. Și, dacă aceștia erau români, ei nu întâmpinau nici un fel de opreliște în Țara Românească. Numai așa se explică, opinăm, faptul că, de pildă, în cazul acelor supuși otomani dintre „raiale și fiii de raiale” (*raiyyet ve raiyyet ogullarından*) din satul zis „Çișla lui Hasan bey” (*Hasan Beğ kışlası nâm karyesi*) pendinte de Hirșova, sangeacul Silistra — și care vor fi fost români — în documentele turcești emise atunci (avem în vedere, în primul rînd, condica unde figurează actul din care am extras detaliile de mai sus) nu se semnalează nici o „plingere” din partea domnului Țării Românești. Dimpotrivă, acestuia i se cerea, la 9—18 februarie 1712 (*evâil-i Muharrem 1124*), doar atît : ca zaimul Ahmed, stăpinul (*mutasarrıf*) aceluia sat, să poată intra în posesia dărilor ce i se cuveneau de la supușii respectivi sau, cum se precizează în document, „să se ia mereu impozitele lor de raiale, potrivit legii și condiții” (*kanun ve defter mucibince rûsum-ı raiyyetleri alivirile*)²²¹.

De fapt, în principiu, accesul în Țara Românească (situație valabilă, desigur, și în cazul Moldovei și Transilvaniei) era posibil doar pentru dregătorii otomani, și numai în scopuri bine precizate. Acești dregători trebuia să aibă asupra lor acte dovoditoare, pe baza cărora se făcea trecerea peste Dunăre (altfel spus, peste graniță) în Țara Românească. Și, cum se știe, s-au produs deseori încălcări ale acestei reguli, îndeosebi cu ocazia campaniilor otomane în zonele din apropierea Țărilor Române. Conducătorii acestora au solicitat întotdeauna Porții să dea ordinele necesare pentru interzicerea unor asemenea fapte. Astfel, la cererea lui Constantin Brâncoveanu, cadiilor de Ruciuc și de Giurgiu, precum și din celelalte *kaza*-le de pe malurile Dunării, li s-a ordonat, prin firmanul din 2 februarie 1705 (*7 Şevval 1116*), să instituie un control sever asupra celor ce treceau în Țara Românească. Era interzisă cu desăvîrșire traversarea fluviului spre țărîmul românesc de către persoanele care nu posedau firman sau, în orice caz, „firman pentru menzil” (pentru caii de schimb/de poștă). Voievodul reclamase faptul că „unele persoane” (*ba'zı kimesneler*) se aventurau peste Dunăre, pe la Ruciuc și Giurgiu, și prin alte locuri de trecere și, ajungînd fără firman (*bilâ-fermân*) în Țara Românească, luau cu sila de la supușii țării cai de schimb și cereau pe gratis merinde și băutură (*reâyâ fukarasından cebren menzil bargiri ve müft üü meccânen me'kâlât ve mesrubât taleb idüb...*)²²². Și (iarăși) la solicitarea lui Constantin Vodă, la 8—17 noiembrie 1706 (*evâil-i Şa'ban 1118*), autorităților otomane din Silistra, Ruciuc, Nicopol, Vidin și Cladova li s-au adresat porunci pentru a lua măsurile cuvenite, astfel încît acele persoane care nu posedau „ilustrul ordin” (*emr-i şerif*), adică nu aveau de îndeplinit vreo misiune anume, să nu fie lăsate să se îndrepte spre Țara Românească pe la locurile de trecere (*ma'ber*) și din schelele (porturile) dunărene. Căci, asemenea iuși, care nu erau trimiși de către Poartă cu „ordin ilustru” spre a rezolva „treburi importante” — așa cum sesiza voievodul

²²¹ Ibidem, c. 415 (*Ibidem*, f.?).

²²² Rola 93, c. 432 (*Başbakanlık Arşivi*,¹ Istanbul, *İbnülemin Tasnifi*, *Hariciye nr. 1080*).

muntean —, „treceînd în principatul Țării Românești și mergînd de la un capăt la altul al său, umblînd prin toate satele, călcînd în picioare pe supușii țării amintite, lovînd și vătămînd pe mulți dintre ei și luîndu-le cu sila bunurile și lucrurile, astfel ei sînt pricina pentru care <supușii>, datorită abuzurilor și silnicilor lor, se împrăstie și se risipesc . . .” (*Eflâk vilâyetine übûr ve ibtidasından intihâsına varınca karye-be-karye gezüb memleket-i mezburê reyâsını gıneyüb nicelemin darb ve mecruh ve emvâl ve esyâların cebren alub zulm ve taaddülerinden perâkende ve perişân elmalarına bais oldukların . . .*)²²³. De asemenea, la o dată (27 martie — 5 aprilie 1714/*ecâsî-i Rebi’-ül-errel 1126*) cînd Constantin Brîncoveanu fusese deja mazilit, beilerbeiuului Rumeliei, Mustafa pașa, i s-a poruncit, în urma „rugămintii” (*iltimas*) domnului muntean, să interzică ferm oștenilor din subordinea sa, care se deplasau spre Brîila și în continuare spre Hotin, de a se mai abate prin Țara Românească, pentru a-și scurta ruta, așa cum se întîmplase cu un an mai înainte²²⁴.

Constantin Brîncoveanu a încercat să reglementeze și statutul negustorilor otomani în Țara Românească. Semnalăm în acest sens porunca emisă către valiul de Vozia, Yusuf pașa, la 12—21 iunie 1707 (*ecâsî-i Rebi’-ül-errel 1119*). Desigur, la cererea domnului, înaltului dregător otoman i s-a ordonat să pună în vedere negustorilor musulmani ca, ori de cîte ori se aflau cu treburi în Țara Românească, să locuiască numai în hanuri, să nu-i mai scoată cu forța pe comercianții autohtoni din dughe-nele lor și să achite în mod corect taxele vamale pentru mărfurile achiziționate din țară. În caz contrar, toți cei ce nu respectau aceste reguli urmau să fie deferiți comandanților otomani (*zabit*), spre a fi întemnițați și a-și primi oricun pedepsele de rigoare²²⁵. De posibilitățile de a pătrunde *legal* în Țara Românească (situație valabilă, repetăm, și în privința celorlalte două principate românești autonome), au profitat însă și mulți alți supuși otomani mai întreprinzători și, în orice caz, mai predispuși întru indisciplină, cum erau lazii, locuitori din nord-estul Anatoliei (pe țărmul Mării Negre). Abuzurile repetate ale acestora l-au determinat pe Constantin Vodă să solicite Porții izgonirea lor din Țara Românească, sens în care voievodul a fost autorizat să acționeze, prin porunca emisă la începutul anului 1712²²⁶.

*

Atitudinea adoptată de Constantin Brîncoveanu față de Poarta otomană i-a permis să desfășoare, în umbră sau pe față, o intensă activitate diplomatică, în fapt, o politică externă deosebit de activă. Este ceea ce s-ar putea defini — iarăși în termeni metaforici — fața nevăzută a aisbergului, adică a politicii de ansamblu pe care a promovat-o marele voievod, de vreme ce sursele turcești, narative și documentare (arhivistice), care reflectă punctul de vedere al Porții și al mediilor din preajma acestuia, nu conțin acuzații la adresa lui Constantin Brîncoveanu decît numai atunci cînd s-a aplicat măsura privitoare la detronarea sa, în primăvara anului 1714.

²²³ Rola 46, c. 144 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 115, f. 162).

²²⁴ *Ibidem*, c. 588 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 120, f. 163).

²²⁵ *Ibidem*, c. 175 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 115, f. 323).

²²⁶ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 81—82.

Correspondența și legăturile diplomatice ale lui Constantin Vodă au avut ca scop, în primul rînd, cunoașterea cit mai exactă cu putință a intențiilor politice ale suveranilor puterilor direct interesate de evoluția situației din sud-estul Europei. Cu alte cuvinte, domnul Țării Românești a voit — și, de bună seamă, a reușit — să ia „pulsul” politicii europene. La informațiile dobîndite — uneori, chiar la solicitarea Porții, căci era în obligația conducătorilor Țărilor Române de a culege și a transmite la „centru” (Istanbul sau Edirne) asemenea date — despre stările de lucruri din zonele învecinate, adăugîndu-se experiența și cunoștințele sale, la zi, am spune, în privința situației interne și politicii externe ale Imperiului otoman, a fost posibilă, astfel, alegerea de către voievod a celor mai bune soluții, în virtutea rațiunilor dictate de imperatiile momentului, pentru rezolvarea unei probleme sau alteia, pentru evitarea consecințelor imediate ale pericolelor ce plauau asupra țării. Constantin Brâncoveanu a dorit, indubitabil, scoaterea țării de sub tutela otomană, inițiativele sale diplomatice pîrind în mod vizibil pecetea acestei aspirații. Și dacă nu a trecut uneori la *acțiune fățișă*, cînd au existat prilejuri să o facă — precum în cazul campaniei din 1711 — aceasta s-a întîmplat, credem, tocmai datorită faptului că el nu s-a lăsat niciodată înșelat de aparențe, de promisiuni și declarații, intuind în profunzime motivațiile adînci ale politicii marilor puteri din epoca sa. Sint bine cunoscute legăturile lui Constantin Brâncoveanu cu suveranii Austriei ²²⁷ și Rusiei ²²⁸. În vremea domniei sale, Bucureștiul a fost, într-adevăr, unul dintre centrele importante ale diplomației europene ²²⁹.

„Liberă în toate privințele, separată la cancelarie și scutită de a fi călcată cu piciorul” (*mefrûz-ül-kalem ve maktû-ül-kadem mîn-küll-ül-rûch serbest*) — cum avea să fie formulat sintetic, în documentele turcești oficiale din secolul al XVIII-lea ²³⁰, statutul principatelor românești autonome —, Țara Românească a cunoscut sub ocîrmuirea lui Constantin Brâncoveanu momente de liniște și securitate, de prosperitate economică, de puternică înflorire culturală.

Asasinarea marcului voievod, în vara anului 1714, eveniment care a avut o rezonanță deosebită în presa europeană a vremii ²³¹, s-a vrut a fi, de fapt, „asasinarea” — la modul figurat, desigur — unei politici subordonate întru totul aspirațiilor de emancipare ale poporului român. Și dacă aceste năzuințe străvechi n-au avut cum să fie înăbușite prin martirajul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, ele au căpătat neîndoielnic un puternic impuls și datorită faptelor pilduitoare ale acestuia.

²²⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, op. cit., p. 396–397, 414; Ștefan Ionescu, op. cit. p. 85–90.

²²⁸ L. E. Semionova, *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Romanoslavica”, V (Istorie), 1862, p. 29–51.

²²⁹ Paul Cernovodeanu, *Bucarest, important centre politique du sud-est européen...*, op. cit. (vezi supra nota 78).

²³⁰ Vezi, de pildă, Valeriu Veliman, op. cit., p. 267–268.

²³¹ L. Baidaff, *La mort de Constantin Brâncoveanu et la presse européenne (1714)*, în „Revue historique du sud-est européen”, nr. 1–3, 1929 p. 64–70.

R É S U M É

L'effort d'approfondir la connaissance du statut politique et juridique des Pays Roumains dans le contexte international a dirigé l'investigation sur le règne du Constantin Brancovan (1688—1714), à propos de son attitude vis-à-vis de la Porte et de la conduite de celle-ci envers le prince roumain.

Les documents émanants des autorités ottomanes fournissent des informations intéressantes, qui viennent de compléter et parfois de corriger certaines conclusions de l'historiographie roumaine.

P R É C I S

The most accurate knowledge of the political and legal statute of the Romanian Principalities made the author study Constantin Brâncoveanu's reign, both from the stand point of his attitude towards the Sublime Porte, and its reaction in front of the Romanian prince's initiatives and actions.

The documents taken into account, and issued mostly by the Ottoman authorities provide valuable data that complete and sometimes correct the conclusions of the Romanian Historiography.

D O C U M E N T E

1819. Revolta populară din Moldova. Detalii inedite.

Cercetarea istorică românească și-a îndreptat mai de mult atenția asupra evenimentelor care au tulburat Moldova la mijlocul anului 1819, la sfârșitul domniei lui Scarlat Callimah și în perioada în care tronul țării rămăsese vacant, în așteptarea noului domnitor, Mihail Suțu, care sosește la Iași în luna septembrie.

S-au publicat și multe documente din surse diverse, în legătură cu evenimentele din capitala țării, scrisori, rapoarte ale unor funcționari din administrația românească sau ale agenților și consulilor străini (ai Austriei, Prusiei și Rusiei) din Iași, cele petrecute fiind relatate mai amplu sau mai pe scurt și în două cronici, aceea a postelnicului Manolache Drăghici și a lui Badenschi¹. Majoritatea acestor izvoare este comentată în cel mai amplu studiu referitor la răscoala din Iași care s-a scris până acum, și anume în articolul lui Gh. Duzinchevici: *Date noi asupra răscoalei tătarăsenilor din Iași și asupra sfârșitului domniei lui Scarlat Callimachi 1819*², în care este notată și toată bibliografia care se referă la problema respectivă. La toate datele cunoscute până atunci, autorul articolului mai adaugă și altele, inedite, extrase din fondul „Landes Präsidium”, aflat la Cernăuți.

Atât materialul documentar, cât și studiile publicate până acum (D. Constantinescu, C. Șerban, Gh. Duzinchevici) se referă în exclusivitate la evenimentele petrecute în capitala Moldovei, amintind prea puțin care era situația în restul țării. Pe baza tuturor izvoarelor, Gh. Duzinchevici, în articolul amintit, reconstituie scenariul faptelor petrecute în zilele acestei revolte, coroborând și comentând, cînd era cazul, datele pe care le-a avut la dispoziție, acordînd o mare încredere celor oferite de rapoartele consulilor și agenților străini de la Iași. Autorul amintește persoanele implicate în derularea evenimentelor și încearcă să stabilească mobilul revoltei și rădăcina, cauza mai îndepărtată a acestor mișcări populare, ca și implicațiile forțelor din afara țării, atitudinea vecinilor în legătură cu cele petrecute în Moldova.

Din materialul documentar citat în studiul mai sus amintit reiese că au mai avut loc revolte populare și în alte zone și orașe ale țării, fiind indicate Roman, Galați, Focșani. Despre acestea nu se dau amănunte, cu excepția aceleia de la Focșani, despre care Raab, consulul austriac, notează că a fost mai mare chiar și decît aceea de la Iași³. Alte surse, foarte pe scurt, amintesc modul în care au fost prinși și pedepsiți capii răscoalelor, opt la număr.

Documentele grecești pe care le publicăm acum se referă tocmai la mișările care au avut loc în alte zone ale țării decît capitala, fiind descrise cu multe detalii răscoala de la Focșani. Ele fac parte, cele mai multe, din

¹ Reeditată de Gh. D. Iscră și colectivul în *Izvoare narative interne privind Revoluția. de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, edit. „Scrisul românesc”, 1987, p. 188—189

² Publicat în „Studii”, tom 21—1968 (1), p. 63—81.

³ *Lucr. cit.*, p. 76.

fondul familiei Suțu, trei fiind achiziționate acum cîțiva ani de către D.G.A.S. de la o persoană particulară. Ce reprezintă de fapt aceste documente? Sînt niște rapoarte întocmite de persoane cu funcții importante în administrația țării și de cainacamii domnitorului Mihail Suțu, succesorul lui Scarlat Callimah, care urma să se instaleze pe tronul Moldovei în luna septembrie, domnia celui dinainte încheindu-se în luna iunie. Voind să știe ce se petrece în țară și care a fost cauza tulburărilor din lunile iunie și iulie 1819, domnitorul cel nou a dat poruncă să se cerceteze în detaliu și să i se raporteze de urgență faptele. Din păcate, nu s-au păstrat toate aceste rapoarte, după cum se poate observa și din prezentarea materialului documentar. Din cele șaisprezece anunțate (doc. nr. 5), s-au păstrat numai șase (I, II, IV, V, VII și IX). Credem, de asemenea, că au mai existat și niște informări sau scrisori adresate lui Mihail Suțu, de care însă momentan nu știm nimic. Se vorbește de exemplu (în raportul nr. IX) despre o scrisoare a spătarului Nicolae Cantacuzino, ispravnicul de Bacău, în care sînt descrise evenimentele petrecute în acel județ și care a fost expediată odată cu raportul amintit, dar pe care nu am găsit-o în fondul cercetat. Se mai menționează în aceste documente că tot ceea ce se trimitea domnitorului era tradus în limba greacă. Aceste rapoarte erau strict confidențiale, întocmite numai pentru informarea lui M. Suțu, fiind trimise acestuia printr-un currier special. Domnitorul ceruse acest lucru pentru a ști exact ce se petrece în țară și pentru a cunoaște cauzele care au declanșat acele tulburări, ce puteau avea și implicații pe plan internațional. De aceea, credem noi, aceste documente reprezintă o sursă foarte importantă pentru cunoașterea desfășurării evenimentelor, căci raportorii nu aveau nici un interes să înfrumușeteze situația sau să ascundă ceva din realitatea pe care o prezentau domnitorului. Desigur, nu lipsesc asigurările care i se dau acestuia în legătură cu restabilirea liniștii și ordinii în urma măsurilor represive ce fuseseră luate, ca și obișnuitele fraze care proslăvesc persoana conducătorului statului. Toate acestea însă nu puteau împiedica adevărul să transpară dincolo de niște cuvinte meșteșugite.

Informațiile pe care le oferă documentele se împart în două mari categorii : descriptive, care se referă la desfășurarea răzcoalelor, la conducătorii lor, care au formulat cereri verbale sau scrise, la măsurile represive luate de autorități, la ciocnirile violente, cu arma în mîină, care au avut loc în unele zone ale țării și alte date pe care le putem numi analitice, privitoare la demnitarii care întocmeau rapoartele, încercînd să stabilească atît motivele imediate ale izbucnirii revoltelor populare, cît și cauza mai profundă care le-a generat.

Sînt descrise în detaliu răzcoala de la Focșani, din 15 iunie (precizăm cu această ocazie că toate datele sînt notate în stilul vechi) și ciocnirile dintre forțele de ordine, înarmate, cu haiducii și „tilharii” din zona orașului Bacău. Se dau date și despre tulburările din județele Galați, Putna, Birlad, Tecuci, Hîrlău, Botoșani, Suceava ; aflăm numele persoanelor care au condus aceste mișcări. Se explică pe larg cum s-a iscat zvonul în legătură cu năvălirea turcilor și tătarilor în județele Botoșani și Suceava,

lucru foarte interesant, mai ales că fenomenul a fost interpretat în mai multe feluri de către cercetătorii de până acum ⁴.

În legătură cu cele petrecute la Iași, aflăm ce măsuri de pază s-au luat de către caimacamii domnitorului, cînd aceștia au descins în capitală, iar despre cele petrecute în țara vecină se spune : „lucrurile s-au liniștit și la București”.

Atît din descrierea evenimentelor ca atare, cît mai ales din expunerea măsurilor represive sau de pază care s-au luat de către autorități ne dăm seama cît de întinsă și de violentă a fost această răscoală populară. Vornicul Dimitrie Catargi a fost trimis în județul Putna, „ca să liniștească județul”, iar vornicul Grigore Ghica și episcopul de Roman s-au dus în județele Hirlău și Botoșani, pentru a cerceta cauzele care au produs atîtea neorînduiri. Ispravnicii de județe erau alertați cu toții și au fost puse în mișcare forțele de ordine (căpitani de poteră, neferi, beșlii), chiar unii negustori acționînd cu arma în mînă alături de toți aceștia. S-au instruit corpuri speciale de neferi și delii pentru paza capitalei și a altor orașe. Capii răsculaților au fost închiși la ocnă, urmînd a fi judecați la sosirea domnitorului în țară, alți rebeli au fost exilați pe la diverse mînăstiri.

În cîteva rapoarte sînt expuse unele din cauzele care au provocat aceste mișcări populare. La baza acestora a stat o nemulțumire generală manifestată mai ales din partea populației orășenești. Dincolo de cauzele imediate sau mai vechi care puteau duce la o ridicare în masă a celor nemulțumiți cum erau de exemplu abuzurile funcționarilor, instituirea carantinelor pentru combaterea ciumei, sînt avansate și alte explicații în scopul dezvăluirii rădăcinilor răului : situația dezastruoasă a țării care dura de mai multă vreme (comparată cu aceea din 1777), determinînd unele ținuturi (Putna) să ceară chiar o scădere a dărilor cărora nu le mai puteau face față. Se aprecia că „lipsa de bani din țară este deosebit de apăsătoare”, starea comerțului (cu vite și cu cereale) fiind deplorabilă și deteriorîndu-se tot mai mult în anul 1819, cînd nu s-a putut valorifica recolta foarte mare de cereale produsă în anul precedent și din care rămăsese în țară aproape un milion de chile (după ce se dăduse Porții impunerea obligatorie pentru capanul împărătesc). Analizînd această situație „deosebit de încurcată” în condițiile existenței unei recolte mari de cereale, care nu putea fi vindută convenabil, căci rămînînd pe loc, prețul cerealelor a scăzut la jumătate, cei care au întocmit raportul au lăsat să se întrevadă cît de apăsător era pentru țară monopolul turcesc asupra produselor de bază. Criza vizibilă și de mari proporții amenința să se repete în același mod și în privința recoltei din anul 1819, mai ales că turcii nu mai cereau prea multă zaharea în acel an. Acest neobișnuit fenomen se adaugă la cauzele expuse mai sus și la altele, nespecificate în documentele prezentate, care însă toate laolaltă au creat o situație explozivă, o atmosferă încordată, nemulțumirile populare fiind foarte mari și de aceea o scînteie cît de mică putea declanșa o răscoală de proporții, cum s-a și întîmplat.

Am insistat asupra acestui ultim aspect, al analizării cauzelor care au dus la mișcări atît de ample în toată țara, deoarece în studiul mai

⁴ Credem că subaprecierea cauzelor interne și mai vechi ale acestor răscoale de către autorul studiului amintit (p. 77—78) nu este de natură să elucideze și să ducă la interpretarea corectă a fenomenelor.

înainte citat al lui Gh. Duzinchevici se acreditează ideea că mișcările de la Iași (la care s-au referit cele mai multe izvoare pe care le-a avut la îndemână) au fost, în mare parte, opera unor „uneltitori” care au făcut jocul puterii vecine, Rusia, care pindea demult momentul să intre în Principate sub pretextul liniștirii populației răzvrătite, scop în care strânsese deja o numeroasă armată în apropiere de granița cu Moldova. Sînt indicate și cîteva persoane socotite instigatoare, ațîțătoare la dezordini, care au și fost expulzate în momentul cînd au fost descoperite.

Considerăm însă că fenomenele trebuie analizate mai în profunzime. Datele din materialul documentar mai vechi trebuie coroborate cu cele din documentele pe care le prezentăm, în vederea stabilirii cauzelor unor revolte ce au cuprins aproape toată țara, a identificării persoanelor care au participat la aceste mișcări, pentru a vedea din ce pături sociale făceau parte, precum și pentru cercetarea cererilor formulate și adresate în scris ocîrmuirii țării. Ne miră faptul că în aceste rapoarte trimise confidențial domnitorului Mihail Suțu nu se menționează nimic despre vreun instigator străin, în sensul în care este prezentată situația de Gh. Duzinchevici. Să nu fi aflat informatorii domnitorului chiar nimic în această privință? Ori poate se pomeniște ceva în rapoartele care nu au trecut proba timpului? N-ar fi exclus ca în viitor să se mai găsească și alte documente referitoare la aceste evenimente din 1819 din Principate, care să permită o clarificare a chestiunilor mai puțin lămurite legate de răscoalele în cauză.

NATALIA TRANDAFIRESCU

1

1819 iunie 15, Focșani. Raport în care este descrisă revolta populară de la Focșani, întocmit pentru Mihail Suțu, domnitorul Moldovei, care urma să vină în țară în luna septembrie să-și ocupe tronul.

Περιγραφή τῆς ἐν Φωξανίῳ συμβάσης Ἀγμεγεροσίας κατὰ τὴν ιε-ην Ἰουνίου τῷ αὐθιῷ ἔτει.

Πορόσινικός τις Στέφανος ὀνομαζόμενος, κάτοικος εἰς Οὐρεκέστι χωρίον τοῦ καδδη-
λικίου Πούτνας, ἄνθρωπος τοῦ ἄρχοντος λογοθέτου Κωνσταντίνου Πάλας καὶ πιστὸς τοῦ Χατζῆ
Ἰσιπρλῆ καθημένου ἐν Φωξανίῳ, ἀπειθήσας πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κατέφυγεν εἰς Ἱμπερκίλαν
μετὰ δὲ ὀλίγον, κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην τοῦ αὐτοῦ Ἰουνίου ἦλθεν εἰς Φωξάνιον πρὸς τὸν
αὐθέντην αὐτοῦ καὶ ὑπερασπιστὴν Χατζῆ Ἰσιπρλῆ καὶ συνεβουλευόντο ἀλλήλοις βουλευόμενα
τραγικά κατὰ τῆς σταροστίας καὶ ἄλλων πολλῶν ἐντίμων ἀνδρῶν, ὁ μὲν εἰς, ὁ πορόσινικός δηλαδὴ
προφασιζόμενος ὅτι ἀπειθήσας προσεκλήθη προστακτικώτερον ἀπὸ τὴν σταρουστίαν, ὁ δὲ ἕτερος,
ὁ Χατζῆ Ἰσιπρλῆς, διότι εἰς τὰ δεσποτικῶς προσταττόμενα αὐτοῦ προστατάγματα, καὶ εἰς τὰ παρὰ
λόγον δίκαιον καθημερινὰ σχεδὸν αὐτοῦ ζητήματα δὲν ἤθελεν ἡ σταροστία νὰ συγκατανεύσῃ.
Ἀλλ' ὅμως ἡσύχαζον μέχρι τινὸς καὶ οἱ δύο, μὴ ἔχοντες ἴσως καιρὸν ἀρμυδιῶν ἢ μὴ εὐρίσκοντες
ἀφορμὰς ἱκανὰς ἐκτέλεσιν τῆς κακίστης καὶ ὀλεθριωτάτης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως· ἐπειδὴ
ὅμως καὶ πρὸ μίας ἐβδομάδος συνέβη ἐν Ἰασίῳ ἀγμεγεροσία κατὰ τῆς ὑψηλοτάτης ἐξουσίας,
δι' ἧς διέτταξε πανταχοῦ λεγομένας καραντίνας καὶ ἀπέβη τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν
ἐκεῖ ἀγμεγερωτῶν, ἐπειδὴ ἀπήλυσαν παρὰ τῆς ὑψηλοτάτης ἐξουσίας, ὅσα αὐτοὶ ἐζήτουν, δηλαδὴ
ἐμπρήσεις τῶν λεγομένων καραντίνων, ἐκπτώσεις τινῶν ἀρχόντων ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν καὶ ἄλλα
τινα ἀγμεγεροσίας αἰτήματα· ὅλης λαβόμενοι εὐλόγου καὶ αὐτοὶ οἱ εἰρημένοι δύο, συνεργὸν ἔχοντες
καὶ τινα Χατζῆ Γεωργίου Πόπογλου ὀνομαζόμενον κάτοικον ἐν Φωξανίῳ διήγειραν Σαββάτου

περὶ μέσας νύκτας κατὰ τῆς σταρουστίας τὰ πνεύματα μερικῶν ταραχοποιῶν ἀνδρῶν, ἐκ τῶο πλήθους αὐτοῦς ὁμοίαν, ἐπὶ προφάσει νὰ ἐμπρήσωσι καὶ αὐτοὶ τὰς ἐν Φωζανίῳ καραντίναις, αἱ ὁποῖαι κατεστάθησαν κατ' ἐπιτάγην τῆς Βισιχρίξ καὶ κατὰ βούλησιν τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων, πραγματοευτῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου λαοῦ συνανεισεχόντων εἰς τοῦτο μετ' εὐχαριστίας ἀπάντων: "Ὅθεν προστάττοντος κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα τοῦ Χατζῆ 'Ισπιρλῆ, συνεργούντος καὶ παροξύνοντος ἄλλων τοῦ ποροσνίκου Στεφάνου καὶ διεγείροντος μετ' αὐτοῦ τὸν λαὸν καὶ τοῦ λεγομένου Πόπογλου, τῇ κυριακῇ περὶ τὰς δύο ὥρας τῆς ἡμέρας ὤλθεν ὁ θορυβώδης καὶ ἀτακτος λαὸς πνέων ὁργῆς καὶ μανίας εἰς τὴν σταρουστίαν, προφάσει μὲν νὰ λάβωσι τοὺς σταρουστάδες καὶ νὰ τοὺς πηγαίνουσι ὅπου ἦσαν αἱ καραντίναι διὰ νὰ ἐμπρήσωσιν αὐτάς αὐτοὶ οἱ ἱδιοὶ μὲ τὰς ἰδίας τῶν χεῖρας, σκοπῶ ὅμως ἀληθεῖ μετὰ τὴν ἐμπρήσιν τῶν καραντίνων, νὰ πηγαίνουσι τοὺς σταρουστάδες εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Χατζῆ 'Ισπιρλῆ διὰ νὰ ἀποφασίσῃ κατ' αὐτὸν ἐκείνους ὡς τύραννος ἀρχων, ὅ,τι ἤθελεν ἐγκρίνῃ ἡ μανία καὶ τὸ μῖσος τοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τύχην δὲν παρευρέθησαν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐν τῇ σταρουστίᾳ οἱ σταρουστάδες ἀπελθόντες εἰς τὸν ποταμὸν Σερέντην πρὸς σύστασιν τοῦ ἐκεῖ πδου εἰς διάβασιν τοῦ βασιλικοῦ κερσετῆ. "Ὅθεν ὑβρίσαντες πολλὰ, ἀπειλῆσαντες δεινὰ φυσῶντες ἀγανακτήσεις ἀνεχώρησαν καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸν τόπον τῶν καραντίνων, κατέκαυσαν αὐτάς ἰδίαις χερσίν καὶ ἐν τῇ ἐπιστρέφειν, ποῖον κακὸν δὲν ἔκαμαν; Εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν δὲν ἔπαισαν νὰ δένωσιν ἀνηλεῶς τὸν ἐνταῦθα σάρουσαν Μαμάραν. Τὸν Χατζῆ Μόσχον τιμιον ἐν πραγματευταῖς, ἔως ὅτου τοὺς ἐπῆγαν ἡμιθανεῖς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Χατζῆ 'Ισπιρλῆ ὅπου γενομένης τυραννικῆς ἀποφάσεως, ὁ μὲν σάρουσας νὰ φυγαδευθῇ, ὁ δὲ Χατζῆ Μόσχος θαρεῖς νὰ ὑπογάσῃ, ὁ πας-πελοῦγκπῆσης τοῦ παζαρίου νὰ τιμωρηθῇ, ὁμοίως καὶ ὁ ἐπιστάτης τῶν καραντίνων, ἐφώρμησεν ὁ λαὸς καὶ κατ' αὐτῶν. Καὶ τὸν μὲν ἐπιστάτην δεινὰ σκληρῶς, τὸν δὲ πας-πελοῦγκπῆσιν ἀφ' οὗ ἔδωκαν ἀνηλεῶς δι-ἡρπαζαν πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οἰκίαν. Ἐν τῷ αὐτῷ λοιπὸν ἐλαυνεῖν κατὰστάσει, πᾶσα ἡ ἀγορὰ κατεκλείσθη καὶ ὅλοι ἦσαν ἐν φόρῳ τῶν προσδοκωμένων κακῶν. Συνέπεσαν ὅμως κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ διαβῶν ἐρχόμενος ἀπὸ Βουκουρέστιον ὁ ἀρχων ποστέλικος Δημητράκης καὶ εὐρὼν τὰ πράγματα ἐν ὅπως ὅπως ἡμερωτέρα κατὰστάσει ὠμίλησεν ἐντονώτερον τὰ δέοντα πρὸς τὸν Χατζῆ 'Ισπιρλῆ καὶ οὕτω πρὸς καιρὸν ἐφρησάσαν τὰ πράγματα κατὰ τὸ φαινόμενον. Μετὰ ταῦτα ὅμως πάλιν ὁ Χατζῆ 'Ισπιρλῆς τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἀνήγγρε τὴν δημεγερίαν θέλων νὰ καταπίσῃ βιαίως τὴν σταρουστίαν νὰ ἀποφασίσῃ καὶ νὰ ὑπογράψῃ ὡς νόμιμα καὶ δίκαια καὶ αὐτὸς ἐνοστιμεύετο καὶ οὕτως εὐρίσκετο πᾶσα ἡ ἀγορὰ ἐν κατεκλείσει φοβουμένων τῶν κατόικων μῆπως ἐπισυμβῶσι δεινὰ τινὰ ἀποτελέσματα. Καὶ βέβαια δεινὰ ἔμελλον νὰ ἀποβῶσιν τὰ τῆς ταραχῆς ἀποτελέσματα, ἐάν δὲν ἀπεσταλμένο πρὸς τοῦ ὑψηλοτάτου μουχαφίδη 'Ιμπραῖλῆς ἀπεσταλμένος Καφάσης, ὁ ὁποῖος ἄμα ἦλθεν εἰς Φωζανίον καὶ συλλαβὼν τὸν Χατζῆ 'Ισπιρλῆ τον μετέφερεν εὐθύς εἰς 'Ιμπραῖλιν ὅπου καὶ εὐρίσκεται ἀκρι-νὺν ὑπὸ τῇ διακρίσει τοῦ ὑψηλοτάτου μουχαφίση. "Ὁ ἀτακτος ὅμως λαὸς καὶ οἱ πιστοὶ αὐτοῦ φίλοι δὲν ἔπαισαν μὲ ὅλον τοῦτο μετὰ τὴν συλλαβὴν τοῦ Χατζῆ 'Ιμπραῖλιν, ἀλλ' ὅλοι ἐφώρμησαν ὁρμητικώτερον εἰς ἐκτέλεσιν βέβαια δεινῶν ἐπιχειρημάτων. Πλὴν ἡ ἡμέρος ἐμφάνει τῶν σταρουστᾶδων ἐμπροσθεν τοῦ ἀγρίου λαοῦ καὶ ὁ φρόνιμος τρόπος μετὰ νοουθεσίας ἐμπροσθεν τῆς ἀσυνεσίας καὶ τῆς ἀλογίας τοῦ πλήθους, μόλις ἠμύρεσαν ἐν διαστημάτι μερικῶν ὁρῶν, τῇ τοῦ Θεοῦ εὐδοκίᾳ, μὲ λόγους ἐπεικεῖς καὶ γλυκεῖς νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ τοῦ ἀνοήτου ὄχλου καὶ νὰ μεταφέρωσι τὰ πράγματα εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν εὐπειθίᾳ καὶ εἰρηνικῇ κατὰτάσσει χωρὶς νὰ ἀποβῇ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπιχειρήματος εἰς τὸ προσδοκῆθαι αὐτοῦ ὀλεθριώτην τέλος. Τοιαῦτα λοιπὸν συνέβησαν καὶ ἀπέβησαν τὰ ἐν Φωζανίῳ πράγματα. Αἰτίως δὲ τούτων ἀπάντων κατὰ ἀλήθειαν αὐτὸς ὁ Χατζῆ 'Ισπιρλῆς, ὁ ποροσνίκος Στεφάνος καὶ ὁ λεγόμενος Ἰποτόγλου.

Τὸ παρὸν ραπτόρητ' ἐκτίθηται πέμπεται τῷ θεοφορῶντι αὐτῆς ὕψει ὄχι ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ διενεργηθῇ τι κατὰ μέρος τῆς ὑμετέρης ὑψηλότητος κατὰ τοῦ 'Ισπρλῆ, ἀλλὰ διὰ νὰ ἔχῃ ἰδέαν τῶν ἐν Φωζανίῳ διατρεχάντων, ἰδέαν λέγομεν ἐπὶ τὸ παρὸν, ἐν ὅσῳ νὰ λάβωμεν οἱ δοῦλοι τῆς ἀκριβοῦς γνώσιν τοῦ δράματος τούτου καὶ παρ' ἄλλων καὶ νὰ διευκρινήσωμεν ὅπως καὶ ὅποια τὰ ἀπὸ τῆς καταδιώξεως τοῦ 'Ισπιρλῆ μαχσοῦρια καὶ πῶς δύνανται νὰ εὐφρονιθῇ αὐτὸς καὶ νὰ γένῃ ὠφέλιμος εἰς τὸν ἐν Γιάτι χαχρεῖ κεφάλαιον, χωρὶς εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐνδέχεται ἐπήρεια ἀπὸ μέρος τοῦ.

Traducere:

Descrierea răscaloiei petrecute la Focșani la 15 iunie în anul 1819.

Un oarecare porușnic! pe nume: Ștefan, locuind în satul Urceștii din județul Putna, sluga boierului logofăt Constantin Balș și omul de încredere al lui Hagi Ispirlî, care locuiește la Focșani, ne mai voind să se supună, cu câteva zile în urmă, s-a refugiat la Brăila. După pușină vreme, cam pe la 14 ale aceleiași luni iunie, s-a dus la Focșani la stăpînul și protectorul său,

¹ Adică „locotenent” rus. *porușnic*; nu știm dacă activ sau în rezervă; mai degrabă un fost ofițer care îndeplinise această funcție în armata rusească, de unde rămăsese și cu această denumire.

Ispirli, și s-au sfătuit unul cu altul, punând la cale fapte îngrozitoare contra stărostiei, precum și împotriva multor alți oameni cinstiți; unul dintre cei doi, adică porușnicul, pretextând că în urma nesupunerii sale a fost chemat foarte sever la ordine de către stărostie, iar celălalt Hagi Ispirli, deoarece stărostia nu a vrut să fie de acord cu ordinele acestuia date pe un ton alt de poruncilor și cu cererile formulate aproape zilnic și care erau lipsite de dreapta judecată.

Însă cei doi s-au potolit întrucliva, negăsind momentul oportun sau neavând motive destul de puternice pentru aducerea la îndeplinire a întreprinderii lor alt de periculoase și distrugătoare. Deoarece însă chiar cu o săptămână înainte a avut loc la Iași o revoltă populară contra prealtnalței oclmuri² din cauza așa numitelor carantine, care se orinduiseră peste tot, și pînă la urmă situația a ajuns așa cum doreau răsculații de acolo, deoarece au obținut de la înalta ocirmuire toate cele pe care ei le-au cerut, adică arderea numitelor carantine, schimbarea unor boieri din conducerea acesteia (a ocirmuirii — n.n.) și alte cîteva cereri ale răsculaților, găsind pretextul la momentul oportun aceștia doi numiți <mai sus>, avînd ca ajutor și pe unul numit Hagi Gheorghiu Boboglu au aștit în ziua de sîmbătă de la mijlocul nopții contra stărostiei spiritele unor oameni turbulenți din mulțime, de aceeași teapă cu ei, pretextînd că vor și ei să ardă carantinele de la Focșani, care fuseseră așezate la porunca Vistieriei și în conformitate cu voința boierilor, a negustorilor și chiar a acelei mulțimi de acolo, căci cu toții fuseseră de acord și mulțumiți.

Prin urmare, la porunca lui Hagi Ispirli din chiar acea noapte, ajutorul fiind și aștit de porușnicul Ștefan împreună cu numitul Boboglu au răsculat mulțimea, înclt duminică pe la orele două din zi o masă de oameni cu mare gălăgie și în mare neorînduială a sosit, arătînd pe față o mare ură contra stărostiei și exprimîndu-și dorința de a-i lua pe staroști și a-i duce la locul unde erau carantinele ca să le dea foc chiar aceștia, cu propriile lor mîini, ca însă avînd de fapt drept scop ca, după aprinderea carantinelor să-i ducă pe staroști în curte la Hagi Ispirli, ca să hotărăscă acela în privința lor, întocmai ca un boier tiran, ceea ce ar fi crezut de cuvînt nebunia și ura lui; din fericire însă, la acea oră, staroștii nu se aflau la stărostie, fiind chemați la ridicarea unui pod peste riul Siret, ca să poată trece cheresleaua împărătească; de aceea, înjurînd și amenințînd cu lucruri grozave și plini de indignare au plecat și s-au îndreptat spre locul unde erau carantinele, le-au dat foc cu propriile lor mîini, iar la întoarcere, la ce rele nu s-au dat? Pe tot drumul de întoarcere nu au încetat să-l lovească pe staroste de acolo, Mamara, la fel și pe Hagi Moscu, un negustor de vază, pînă i-au adus pe jumătate morți în curtea lui Hagi Ispirli, unde, după ce s-au luat niște hotărîri sălbatice și anume ca staroste să fie alungat iar pe Hagi Moscu să-l potolească cu bătaia și pe bașbulucbașa al tirgului să-l pedepsească la fel ca și pe epistatul carantinelor, întreaga mulțime s-a pornit către carantine și pe epistat l-au biciuit crunt, iar lui bașbulucbașa, după ce l-au bătut fără milă, i-au mai jefuit și tot ce avea în casă. Deci, într-o astfel de jalnică situație, toată lumea se închisese în casă și toți așteptau nenorocirile ce aveau să urmeze. Chiar în acea zi însă s-a întîmplat să treacă pe acolo, venind de la București, boierul Dimitrache, postelnicul, și găsind că lucrurile sînt într-o stare care se poate ameliora intrucitva, a discutat cele necesare, pe un ton mai energic, cu Hagi Ispirli și în felul acesta situația s-a mai liniștit în aparență. Mai apoi însă, Hagi Ispirli din nou în ziua următoare a aștit mulțimea răsculată, vînd să impună cu sila stărostiei să hotărăscă și să dea și în scris cu semnătură, ca fiind legale și drepte, toate pretențiile lui personale. Și astfel toate prăvăliile și casele erau încuiate, locuitorii temîndu-se ca nu cumva să se petreacă niște lucruri înspăimîntătoare; și cu siguranță s-ar fi petrecut asemenea lucruri îngrozitoare din cauza răscoalei dacă înălțimea sa, muhafizul Brăilei, nu l-ar fi trimis pe reprezentantul său, un cavvas, care, îndată ce a sosit la Focșani, l-a ridicat pe Hagi Ispirli și l-a dus cu el imediat la Brăila, unde se găsește și pînă în ziua de azi sub supravegherea prealtnaltului muhafiz. Cu toate acestea însă mulțimea în dezordine ca și prietenii credincioși ai acestuia, după ridicarea și transportarea lui la Brăila, nu s-au potolit, ci cu toții s-au pornit și mai înversunat să săvîrșescă fapte într-adevăr înspăimîntătoare. Dar apariția pașnică a staroștilor în fața mulțimii sălbatice și chipul înțelept în care au dojenit adunătura lipsită de judecată și de prudență, de abia au putut, în interval de cîteva ore, milostivindu-se cel de sus, prin cuvinte blînde și cu calm, să mai potolească înfierbîntarea acelei mulțimi lipsite de minte și să schimbe situația, aducînd din nou poporul la supunerea dinainte și liniștindu-l, fără ca acțiunea începută mai înainte să ajungă la felul pe care și-l propusese să-l realizeze.

În felul acesta au decurs și s-au încheiat întîmplările petrecute la Focșani, cauza reală a tulburărilor acestor dezordini fiind acest Hagi Ispirli, porușnicul Ștefan și numitul Boboglu.

(P.S.)³ Prezentul raport ce s-a întocmit se trimite înălțimii Tale cea ocrotită de Dumnezeu,

² Aproximativ pe la orele 10 dimineața.

³ Acest P.S. este scris de „altă mînă” decît aceea care a copiat raportul și cu altă cerneală, deci este evident că a fost adăugat ulterior de altă persoană.

nu ca să se ia vreo măsură de către Înălțimea Voastră contra lui Ispirli, ci ca să-și facă o idee de cele petrecute la Focșani, „idee” zicem deocamdată, plină când vom cunoaște noi slujitorii Înălțimii Voastre, foarte exact întimplarea aceasta și de la alții și vom lua imediat măsurile necesare pentru urmărirea lui Ispirli și pentru a vedea cum poate fi potolit acesta, ca să ne fie de folos la (stringerea) banilor de zaharea de la Iași, fără ca pe viitor Înălțimea Voastră să mai aibă vreun necaz din partea lui.

Arh. St. București, fond Familia Suțu, nr 15, orig., lb. greacă.

2

1819 iulie 2, <Focșani>. Raportul lui Dimitrie Manu și Iacovache Veisa, caimacamii domnitorului Mihail Suțu, trimiși în țară pentru a cerceta situația din Moldova, în urma tulburărilor petrecute la Iași.

Ὑψηλότατε καὶ εὐμενέστατε ἡμῖν αὐθέντα!

Τὴν ὑμετέραν θεωροῦντες ὑψηλότητα δουλικῶς προσκυνοῦντες, ἀσπαζόμεθα τὰ ἔχνη τῶν πανεκλάμπρων αὐτῆς ποδῶν. δεόμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάττῃ αὐτὴν ἐν ὑγιείᾳ ἀκροτάτῃ καὶ εὐδαιμονίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος καὶ ἐπιτυχίᾳ(ς) ἀπαντων τῶν κατὰ θυμόν.

Ἀφ' ἧς ἡμέρα ἐξήλθομεν οἱ δοῦλοι τῆς ἀπὸ τῆς Βασιλευούσης, κατὰ χρέος σπεύδοντες νὰ ἐπιταχύνωμεν τὴν ὁδοπορίαν μας, μόλις μετὰ πολλὰς καὶ ἀνεκδιηγήτους ἐναντιότητας τῶν κακοήθων (ὅτινες ἔχοντες ἄλογα καταπληγμένα καὶ ἀδύνατα, ἤγωνίζοντο νὰ οἰκονομήσωσι τὴν ἀσθενείαν των, κονοῦρδίζοντες τοὺς δούλους τῆς εἰς κονδινὰ κονάκια, τόσον ὥστε ἡναγκάσθημεν διαβάντες τὰ Παλκάνια νὰ πιάσωμεν μὲ κηρὰν δῶ ἀραπάδες διὰ νὰ φορτώσωμεν τὰ καλαπαλίκια μας καὶ οὕτως ἐφθάσαμεν ἕως εἰς Σιλίστραν) μετὰ πολλὰς θέν τοιαύτας κиратци-δικὰς ἐνοχλήσεις, ἐφθάσαμεν δεκαταῖοι εἰς Σιλίστραν καὶ διαβάντες τὸν Δούναβιν τῇ ἱκνεύσει ἐκονεύσαμεν εἰς Ὀρζιζένι τῆς Γαλαμιτζᾶς καὶ ἐκείθεν χθὲς εἰς Πούτναν. καὶ σήμερον μέλλομεν σὺν Θεῷ καὶ ταῖς πατρικαῖς αὐτῆς εὐχαίς ἐφοδιαζόμενοι νὰ ἀφώμεθα τὰς ὁδοπορίας, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν αὐθεντικὴν αὐτῆς καθέδραν αὐριον περὶ τὸ ἐσπέρα.

Ἦ ἐν Ἱασίᾳ συμβῆλον ἀνωμαλία κατευνασθεῖσα πρὶν τῆς ἀρίξεως τῶν εἰδοποιητικῶν τῆς πανεκλάμπρ(ας) ἡγεμονίας τῆς, ἅμα τῇ χαρμοσύνῳ ἐνηχίσει τῆς τοιαύτης ἀγγελίας τέλεον ἐπανῆλθεν ἡ ἡσυχία ὅχι μόνον ἐν Ἱασίᾳ ἀλ[λὰ] καὶ ἐνταῦθα εἰς Φωξάνι καὶ εἰς Γαλάτζι. Καθότι εἴστε τὴν Πούτναν καὶ εἰς τὸ Γαλάτζι καὶ Πουρλάτι καὶ Τεκούτζι λάβοντες παράδειγμα οἱ παραεῖαι τὸ ἐν Ἱασίᾳ δρᾶμα, εἰς μὲν τὴν Πούτναν ἀπανθιάσαν εἰς δὲ τὰ λοιπὰ ὁράσια ἐμελέτοισι καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ πράξωσι τὰ αὐτὰ ἀτοπήματα. Ἀλλὰ διὰ τῶν πατρικῶν αὐτῆς εὐχῶν ἀπανταχοῦ εἰς τὴν αὐθεντικὴν τῆς τζᾶραν ἐπικρατεῖ ἡσυχία καὶ εὐταξία. ἤτις μὲ τὴν παναιτίαν αὐτῆς παρουσίαν θέλει τελειοποιηθῇ καὶ παγιωθεῖ διὰ τῆς ἡγεμονικῆς καὶ δραστηρίων αὐτῆς Διοικήσεως.

Ἄμα εὐδοχοῦντες οἱ δοῦλοι τῆς εἰς τὴν αὐθεντικὴν αὐτῆς καθέδραν κατὰ τὸ δουλικὸν ἡμῶν χρέος ἐξακολουθόντες κατὰ γράμμα τὰς πανεκλάμπρους πρὸς τοὺς δούλους τῆς ἐπιταγὰς καὶ εἰσηγήσεις, θέλομεν κινήσει τὸν Ἀνωτάτην τάταρην ἐμφανίζοντες διὰ δουλικῶν ἡμῶν πᾶν ὅτι, ἀναγκαῖον πρὸς δηλοποίησιν, κατορθόντες σὺν Θεῷ νὰ συνεξαποστείλωμεν τὴν δυνατὴν χρηματικὴν ποσότητα.

Ἦ ἐν Ἱασίᾳ γεγενεῖα ἀνωμαλία καθὰ πολλὰχὼς ἐρευνήσαντες ἐπληροφορήθημεν δὲν εἶχεν ἀρχὰς καὶ αἰτίαν σπουδαιότερας, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπήγασιν ἀπὸ ἀδρανείας καὶ ἀσχροκερδεῖας ὑπαλλήλων τινῶν. Καθὼς καὶ περὶ πάσης αὐθεντικῶς αὐτῆς ὑποθέσεως θέλομεν γράψαι εἰς πλάτος μετὰ τὴν εἰς Ἱάσιον ἀφίξιν τῶν δούλων τῆς, οὕτω καὶ περὶ τοῦ δράματος τούτου, ὅποιας ποτὲ αἰτίας εἶχε θέλομεν τὰς ἐμφανίσει ἀπὸ κοινοῦ τῷ θεωροφρῆτῃ αὐτῆς ὕψει.

Τὰ ἐν Βουκουρεστίῳ ἡσύχασαν· ὁ ἐν τῷ Σινᾷ κλεισθεῖς, ἐξελθὼν διὰ λήψεως χρημάτων, ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ Βλαχίας καὶ ἀνεγώρησεν.

Καθ' ἃς ἐλάβομεν ιδέαν, ὁ Σάββας τουφεκτζήπασης θέλει συνοδεύσει τὸν ἐκλαμπρότατον αὐθέντα ἀδελφόν τῆς.

Ἦ ἀρχων βόρνικος Γρηγοράσκος Φιλιππέσκος ἐστάλη εἰς Ἱάσι πρὸ τινων ἡμέρων ὡς μηχανοδάρτης τοῦ αὐθέντου προκατόχου τῆς εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου λέγε(ται) ὅτι θέλουν ἐκτελεσθεῖ οἱ γάμοι.

Καὶ ταῦτα μὲν δουλικῶς, τὰ δὲ πανέκλαμπρα αὐτῆς ἔτη εἶχσαν θεῶθεν ὅ,τι πλεῖστα καὶ πανευδαιμονέστατα.

1819 ἰουλίου <δευτέρ>α.

Τῆς ὑμετέρας Θεοφροῦρίτου ὑψηλότερας ἐλάχιστοι δοῦλοι, Διμίτρ(ιος) Μάνου
Ἰακοβάκης Βέ(τ)σσ(α).

Traducere:

Preainălăte și preabunule al nostru Domn!

Închinându-ne cu umilință la Înălțimea Voastră cea de Dumnezeu păzită, li sărutăm urmele preastrălucitelor ei picioare, rugându-ne la sfântul Dumnezeu ca să o țină în cea mai deplină sănătate și într-o continuă prosperitate, <dorindu-vă> viață lungă și fericire pentru toți, după dorință.

Din ziua în care noi, servitorii tăi, am plecat din capitală¹ străduindu-ne așa cum ne cere datoria să grăbim <înțoarcerea> din călătorie, abia după multe greutăți de nedescris venite din partea chirigiilor necinstiți (care, având niște cai nepulincioși și plini de răni se străduiau din răspuțeri să le mai menajeze slăbiciunea...², obligându-i pe slujitorii tăi să poposească în conace scurte, astfel încât am fost obligați, străbătând Balcanii, să luăm cu chirie două arabale ca să ne încărcăm și calabalcurile noastre și așa am ajuns până la Silistra) și de aici cu multe impedimente de acest fel produse de chirigii, am ajuns sfârșiți <de oboseală> la Silistra și, trecind Dunărea, la sosire am conăcit la Urzicenii Ialomitei și de acolo <am ajuns> ieri la Putna, iar astăzi cu ajutorul lui Dumnezeu și întăriți de rugăciunile tale părintești să reluăm călătoria, ca să ajungem la scaunul tău domnesc mîine spre seară.

Tulburarea petrecută la Iași domolindu-se înainte ca să sosească <scrisorile> de înștiințare ale Domniei tale preastrălucite, odată cu ecoul plăcut al unei astfel de vești, s-a instalat în fine liniștea nu numai la Iași, ci și aici la Focșani și Galați, căci și la Putna, și la Galați și la Birlad și Tecuci turbulenții, avînd ca exemplu cele petrecute la Iași — la Putna <de exemplu> s-au purtat cu foarte mare insolență, iar în celelalte orașe se pregăteau <să facă la fel> — ci erau gata să comită aceleași fapte nesăbuite. Dar prin rugăciunile tale părintești domnește <acum> liniștea pretutindeni în țara domniei tale și buna rînduială, care prin prezența ta binefăcătoare va ajunge a fi desăvîrșită și de neclintit prin cîrmuirea ta energică și autoritară.

Slujbașii tăi, ajungînd cu bine la scaunul tău domnesc și ducînd la bun sfîrșit, după datoria noastră de slujitori ce o avem în conformitate cu scrisoarea ta, poruncile și instrucțiunile tale, îl vom trimite pe tătărul Antonache ca să-ți înfățișeze prin umilele noastre scrisori tot ceea ce este necesar pentru informarea <ta>, căci am izbutit, cu ajutorul lui Dumnezeu, să expediem totodată și sumele de bani, cit am putut <stringe>.

Tulburarea petrecută la Iași, după cîte ne-am informat, cercetînd <chestiunea> sub mai multe aspecte, nu a avut inițial o cauză importantă, ci s-a iscat pur și simplu din indolența și din dorința de cîștiguri necinstite <manifestate> de unii funcționari; după cum îți vom scrie, în conformitate cu adevărul, despre toată această chestiune pe larg, după sosirea slujbașilor tăi la Iași, iar despre toată această desfășurare <a tulburărilor>, care n-au avut nici un fel de cauză <la bază>, îți vom relata <amîndoi> Înălțimii Tale cea păzită de Dumnezeu.

Lucrurile s-au liniștit și la București. Cel căruia i s-au încheiat socotelile la Sinai, ieșind <din funcție> datorită lipsurilor de bani <găsite>, a primit permisiunea de a părăsi Valahia și a plecat.

Zilele acestea am aflat știrea că Savva tufecbibașa îl va însoți pe preastrălucitul domn, fratele dumitale.

Boierul Grigorașcu Filipescu vornicul a fost trimis la Iași acum cîteva zile ca mîhmandar al domnitorului de mai înainte de la București, deoarece se spune că vor perfectă <formalitățile> de căsătorie.

<Raportăm> toate acestea cu supunere, iar preastrălucirii tăi ani să fie de la Dumnezeu cît mai mulți și mai plini de fericire.

1819 iulie 2, <Focșani>.

Ai Înălțimii Tale cea păzită de Dumnezeu
preaplecați servitori,

Dimitrie Manu și
Iacovache Veisa

Arh. St. București, Achiziții 1982, copie, lb. greacă

3

<1819 iulie, Putna>. Raport al lui <Dimitrie Manu și Iacovache Veisa> prin care aceștia încearcă să explice domnitorului Mihail Suțu cauzele care au provocat mișcarea populară din Moldova, din lunile iunie și iulie.

¹ Este vorba de orașul Constantinopol.

² Loc gol în orig., care însă, după logica frazei, nu mai are nevoie de nici o completare.

„Κατὰ τὸ 1818-ον ἔτος ἡ τιμὴ τοῦ ζαχιρέ εἰς Μολδὸβαν ἦτον τοῦ μὲν ἀρνάουτ (ίου) τὸ κοιλὸν γρόσια 38 τοῦ δὲ κερνοβίου γρόσια 28. Ἡ τοιαύτη τιμὴ διήρκεσεν μέχρι φθινόπωρου ἕως δούτου ἔπλεον τὰ καράβια, ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἔγινε μεγίστη εὐφορία ὥστε μῆτε τὸ τρίτημόριον τοῦ ζαχιρέ δὲν ἦτον τρόπος νὰ ἀγορασθῇ καὶ νὰ φορτωθῇ εἰς τὰ καράβια καὶ ἀφ' οὗ περίπου τῶν τετρακοσίων χιλιάδων κοιλῶν ἐφόρθωσαν οἱ καπαννίδες κατὰ τὸ συνίθες μὲ ἀρσαλιέδες ἐκτὸς ὅσον ἐκα-ζι-ρδίσθη, ἔμειναν πάλιν εἰς τὸν τόπον περίπου ἑνὶ μιλιούνι κοιλὰ, τὸ ὅποιον ἀντὶ κατὰ τὴν πρώτῃν ἀνοίξιν νὰ ἀνεβῇ καθὼς ἐγίνετο ἄλλοτε ἀπὸ τὰ 40 γρόσια) τὸ κοιλὸν ἕως εἰς τὰ 45 ἐξέπεσε μεταξὺ τῶν 18 καὶ 25 γροσίων καὶ οὕτε μὲ αὐτὴν τὴν τιμὴν μουςτερίδες δὲν εὐρίσκοντο, ὅπως καὶ ἐπροξένησε μεγίστην ἀναργυρίαν καὶ στενοχωρίαν εἰς τὸν τόπον, διότι ἐνταῦθα δύο εἶδη πραγματείας ἐμβάζουν ἄσπρα, ὁ ζαχιρέ καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ καμμίαν ζήτησιν δὲν ἔχουν. Πρὸς τὴν περυσινὴν λοιπὸν ποσότητα τοῦ ζαχιρέ ὁ ὁποῖος στέκεται, ὡς εἶρεται, ἑλπίζεται καὶ ἐφέτος εὐφορία ἀπαραλλάκτως ὡς ἡ περυσινή, ἴσως καὶ περισσοτέρα, καὶ ἐπειδὴ καμμία ζήτησις παρ' οὐδενὸς δὲν γίνεται ἔπειτα ἀναγκαιῶς ὅλος αὐτὸς ὁ ζαχιρέ νὰ σταθῇ καὶ νὰ χαθῇ, καὶ ἐκ τούτου νὰ προξενιθῇ εἰς τὸν τόπον ἡ ἐσχάτη ἀναργυρία καὶ νὰ καταντίσουν πάντα ἀνοικονόμιτα. Ἄν ὅμως ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ὑμυληθῇ ὁ Χουπουπάτ ναζιρὴς καὶ δι' ἀδείας τῆς Πόρτας νὰ σηκώσῃ διὰ πραγματευτῶν ὅσῃν ποσότητα τῷ χρειάζεται διὰ τὸ καπνὶν ἢ με τιμὴν κακομμένην ἀπὸ τὰ 25 ἕως εἰς τὰ 30 γρόσια ἢ με ὅποιαν τιμὴν ἤθελεν συμφωνήσῃ οἱ πραγματευταὶ εἰς τὸ Ἰαλάττι μετὰ τῶν πωλῶντων. Περὶ δὲ τῆς ἐναπολειφθησομένης ποσότητος (νάῃ) δόθη ἀδεία εἰς τὸ νὰ φορτωθῇ καὶ εἰς ξένα καράβια, διὰ νὰ μὴν χαθῇ τὸ τόσον μαχοσύλι καὶ διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ἀνακουφισθῇ ὁ τόπος ἀπὸ τὴν καταθλίβουσάν αὐτὸν ἀπαρადειγματοῖσιν χρηματικὴν ἀνάγκη. Ἡ εἰδοποίησις αὕτη πρὸς τὸν Χουπουπάτ ναζιρὴ εἶναι ἀναγκαῖα, διότι κατὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν μουςτερίδων, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴν φορτωθῇ ἐφέτος ἡ σινηθισμένη ποσότης τῶν τετρακοσίων χιλιάδων κοιλῶν ἢ ἤθελεν ἐκληφθῇ τὸ τοιοῦτον ἀμελεία τῆς ἐξουσίας, ἐν ᾧ ἂν ἤθελεν γίνῃ ἡ ὑπόθεσις] τοῦ ζαχιρέ κατὰ τὸ ἀνωτέρα σουρέτι, ὅχι μόνον ἡ τῶν τετρακοσίων χιλιάδων κοιλῶν ποσότης πολλὰ περισσώτερον αὐξήθῃ, καὶ με τιμὴν κατωτέρα, ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος θέλει ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τὸν ἐπεπειλούμενον αὐτῷ ὀλεθρον, προσγινόμενον ἀπὸ τὸ μὴ δεῖσιν τοῦ ζαχιρέ.”

Αὐτὰ τὰ ἀνωτέρα ἐκτεθέντα εἶναι ιδέα ἐνὸς τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων τοῦ ἐδῶ βορνίκου-Διμ(ιτρίου) Καταρτζή καπερνεθέντος εἰς Πούτναν πρὸς ἐρησύχασιν τοῦ καδικιζίου τούτου. Κατὰ χρεὸς ἐξεθέσαμεν ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος τῷ θεοφρουρίτῳ αὐτῆς ὕψει. Συσχεφθέντες μετέπειτα μετὰ τὸν εὐγενέστατον ἀρχ(όντου) τῆς τῶν εἰδημόνων περὶ τὰ τοιαῦτα, θέλομεν ιδεάσει τὴν ὑμετέραν ὑψηλότητα. Ὁ (...) ζαχιρές ὡσαύτως ἐφέτος ἐπαπειλεῖ ὅτι θέλει εἶναι ὀλιγώτερος ὑπὲρ τὸν περυσινόν, καθόσα συνπεράσαμεν οἱ δούλοι τῆς ἀπὸ τὴν ἐκ τῆς Πούτνας ἐφέτος συναχθισομένην ποσότητα πολλὰ ὀλυγοτέραν οὐσαν τῆς περυσινή. Οὐκ ὀλίγον σκατὸν ἐπροξένησεν εἰς τὸ μασλαγάτι τοῦ (...) ζαχιρέ καὶ τὸ κατὰ τὸν Ἰσπίρογλου καπανλῇ. Τοῦ ὁποῦ τοῦ σύγκωμα ἐντεύθεν καίτοι ἀναγκαῖοτάτων καταστάν δι' ὅσα θέλει παρατηρήσει ἀπὸ τὸ ἐμπερικλειόμενον ρεπτόρον, μ' ὅλον τοῦτο ἔκαμε νὰ χολαίῃ ὁ μαδδὲς τοῦ (...) ζαχιρέ· καὶ περὶ τούτου ἀμέσως θέλει γένει σκέψις βαθυτάτη ἀμὰ ὑποῦ φθάσωμεν οἱ δούλοι τῆς εἰς Ἰα-σίον, καὶ θέλομεν δηλοποιήσῃ ὅσα ἀναγκαῖα.

Traducere :

„În decursul anului 1818 prețul zaherlei în Moldova a fost următorul: la <grîu> arnăut 38 de groși chila, iar la cel cîrnău 28 de groși. Prețul acesta s-a menținut pînă spre toamnă, pînă cînd au mai circulat corăbiile. Deoarece și anul acesta s-a făcut o recoltă deosebit de bogată, încît nu a fost posibil ca să fie cumpărată nici măcar a treia parte din zaherea și în-cărcată pe corăbii și deși aproape 400.000 de chile au încărcat capanlîi, după cum se obișnuiește <transportîndu-l> cu „arșaliadele”, în afară de ceea ce mai și furat, au rămas totuși în țară în jur de un milion de chile, dar prețul <zaherelei> în loc să urce la începutul primăverii, după cum se întimpla de obicei altă dată, de la 40 de groși chila pînă la 45, a scăzut, variînd între 18 și 25 de groși și nici cu acest preț nu se găseau mîsterii pentru ea, ceea ce a dus la o foarte mare lipsă de bani și a produs o situație deosebită de încurcată în țară, deoarece prin aceste locuri sînt două feluri de marfă care aduc bani, zahereaua și vitele, dar nici acestea din urmă n-au fost cerute <pe piață>. Cît privește așadar cantitatea de acum, de la zahereaua care se află încă <pe cîmp>, după cît se spune, se așteaptă ca și anul acesta să fie foarte bogată, cum n-a mai fost pînă acum, tot cît și <aceea> de anul trecut, poate chiar mai mare, și deoarece nu există nici o cerere din partea nimănui, urmează în mod obligatoriu ca această zaherea, rămîînd aici pe loc, să se distrugă și, din această cauză în țară să se instaleze cea mai mare lipsă de bani și toată situația să ajungă să fie imposibil de rezolvat. Dacă s-ar putea, <ar fi bine> să vorbească Hububat nazir, <ca să obțină> de la Poarta otomană permisiunea ca negustorii să ridice cîtă <zaherea> este nevoie pentru capanul împărătesc chiar și la un preț mai coborît decît cel între 25 și 30 de groși sau la orice preț s-ar învoi la Galați negustorii cu vinzătorii <de zaherea>.

Cît privește restul de zahare care va rămîne, să se dea voie să fie încărcată și pe alte corăbii <decît cele turcești — n.n.>, ca să nu se piardă atîta provizie și să poată și țara să se mai echilibreze după atîta lipsă de bani nemeapomenit de apăsătoare. Înștiințarea către Hububat nazîr este necesară deoarece, din lipsă de mușterii, s-ar putea ca să nu fie încărcată anul acesta obișnuita cantitate de 400.000 de chile, căci ocîrmuirea se ocupă foarte puțin de această chestiune, în timp ce, dacă s-ar aranja chestiunea zaharelei în conformitate cu învoiala <propusă> mai sus, nu numai că va crește cu mult mai mult cantitatea de 400.000 de chile, dar și, <chiar dacă se va vinde> la un preț și mai scăzut <decît cel de acum>, țara va scăpa de acest dezastbru amenințător, datorat lipsei de cerere pe piață a zaharelei”.

Toate cele expuse mai sus sînt ideile unuia dintre boierii pămînteni <și anume> ale vornicului Dimitrie Catargi, care se află aici la Putna, pentru liniștirea acestui județ. Ne-am făcut o datorie din a expune toate acestea prin prezenta <scrisoare> înălțimii Voastre cea ocrotită de Dumnezeu. După ce mă voi consulta în privința unor astfel de lucruri și cu preanobilii boieri care cunosc chestiunea o vom înștiința și pe înălțimea Voastră.

Zahareaua cerută de <capan>* anul acesta amenință să fie mai puțină decît anul trecut, după cum presupunem noi, slujitorii tăi, <orientîndu-ne> după cantitatea care va fi strînsă anul acesta în <ținutul> Putna și care va fi cu mult mai mică decît aceea din anul trecut. Nu puțin încercături a produs în chestiunea zaharelei impuse de <capanul turcesc>* și <ceea ce s-a întimplat> în legătură cu Ispiroglu capanliul, a cărui ridicare de aici, deși a fost impusă de necesități după cum veți vedea din raportul anexat, cu toate acestea a făcut să se înrăutățească situația în privința zaharelei pentru capan. Și în legătură cu aceasta vom reflecta mai adînc îndată ce noi, slujitorii tăi, vom ajunge la Iași și îți vom dezvălui cele necesare.

Arh. St. București, Achiziții 1982, cop., lb. greacă.

4

1819 iulie, Focșani. Raportul lui Dimitrie Manu înaintat domnitorului Mihail Sulu în legătură cu starea deplorabilă a comerțului și imposibilitatea stringerii birurilor din ținutul Putna.

Με ἀκροτάτην ἀθυρίαν τῆς ψυχῆς μας ἀναγκάζομεθα ὑψηλότατε ἡμῶν αὐθέντα νὰ δημοποιήσωμεν ὅτι ἡ αὐθεντικὴ αὐτῆς ζῆτρα δὲν εὐρίσκεται εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ χρεῖζει τῆς αὐθεντικῆς καὶ πατρικῆς αὐτῆς κηδεμονίας καὶ περιθάλψεως· ὅτι εἶναι παντελῆς στάσις τοῦ ἐμπορίου ἅμα εἰσελθόντες εἰς Φωξάνι τὸ ἐργασίωμεν, ὅποια δὲ τὰ ἀληθῆ τοῦτον αἰτία ὅταν φθάσωμεν εἰς Γιάσι καὶ τὸ πληροφορηθῶμεν. Θέλομεν τὸ ἀναφέρει τῇ ὑψηλότῃ τῆς, ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας. Ὁ δοῦλος τῆς ποσιτέλικος Μάνος, τὸ τέταρτον ἡδυνεῖσρχομαι εἰς αὐτὴν τὴν ἐπορχίαν, ἀπὸ τῶν 1777 καὶ ποτὲ δὲν ἤδον τοιαύτην στάσιν. Περιλείεται ἐν γράμμα τοῦ ἀρχοντος τῆς βιστιάρεν πρὸς τὸν δοῦλον τῆς ποσιτέλικος Μάνον ἀποκριτὸν εἰς τὴν προτροπὴν τοῦ νὰ προφθάσῃ χρήματα, ὅπως λαβὼν ὑπέθσεν αἰτιον τὴν ἀνικανότητα τῆς εὐγενείας του, ἀλλ’ ἂφ’ οὗ ἐφθάσαμεν εἰς Φωξάνι συνηθάνθημεν ὅτι ἀληθὴς ἡ τοιαύτη κατάστασις· Τὸ τζινούτον τῆς Πούτνας ζητεῖ ἐκπρωσιν εἰς τὴν ὅποian βεβαίως δὲν θέλομεν συγκατασθῆ οἱ δοῦλοι τῆς, διότι καὶ ἐὰν ἀναγκαιοτάτῃ καὶ ἀφεύκτως χρεία νὰ γίνῃ παρὰ τοῦ θεοφρουρίτου ὕψους τῆς κατὰ τὴν ἐπ’ αἰσίους ἀρίζιν τῆς εἰς τὴν αὐθεντικὴν τῆς καθέδραν.

Traducere:

Cu mare tristețe în sufletele noastre sîntem nevoiți, preainălțate al nostru Domn, să vă aducem la cunoștință că țara Domniei tale nu se bucură de o situație înfloritoare și are cca mai mare nevoie de protecția și sprijinul tău părintesc în calitatea ta de domnitor <al țării>; deoarece <aceeași este> și situația generală a comerțului, după cum am aflat îndată ce am ajuns la Focșani, și despre cauzele acestui <fenomen> real îi vom relata înălțimii Tale, după ce vom ajunge la Iași și vom fi pe deplin edificați, cunoscînd tot adevărul despre ele.

Slujitorul tău, postelnicul Manu, încă de joi am ajuns în acest ținut; din 1777 pînă acum nu am văzut o asemenea situație. Se anexează o scrisoare a boierului vistier către slujitorul tău postelnicul Manu, ca răspuns la invitația acestuia de a remite banii, pe care primind-o, s-a înșelat <crezînd că> este de vină lipsa de pricepere a domniei lui, însă după ce am ajuns la Focșani, am înțeles că situația aceasta <dezastruoasă> este reală.

* În doc. figurează un cuvînt turcesc greu de descifrat; am tradus textul așa cum a impus logica evenimentelor descrise mai înainte.

Ținutul Putnei solicită o scădere (a dărilor) cu care însă noi, slujitorii tăi, nu sintem de acord, deoarece orielt de stringentă și indispensabilă ar fi, trebuie să se facă de către Înalțimea Ta cea pămînt de Dumnezeu, după sosirea de bun augur la seauul tău domnesc.

Arh. St. București, Achiziții 1982, concept, fragment, lb. greacă.

5

(1815 post iunie 15 – august, Iași.) Rapoartele trimise domnitorului Mihai Suțu de către (Dimitrie Manu și Iacovache Veisa) în care este descrisă situația de la Iași și din țară în urma revoltelor din lunile iunie și iulie.

Τὰ πιθανία <δεκκέξ> ὄν τὸ πρῶτον.

Εἶδομεν οἱ δοῦλοι τῆς ὅσα τὸ θεοφοροῦριτον ὕψος τῆς σημειοῖ περὶ τῶν γενομένων ἐν Πούτνᾳ. καὶ ὅσα ὁ ἐκλαμπρότατος αὐθέντης ἀδελφός τῆς ἔγραψε πρὸς τοὺς ἀρχ(οντες) κα-
πουκεγαδιάδες του, ὅτι πρέπει τάχα τὸ ὕψος τῆς νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς σταροστάδες. ὅτι ἅμα
τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει τῆς θέλουν διευθετηθῇ ὅσα ἀναγκαῖα πρὸς κοινὴν ἡσυχίαν καὶ ἀπάντων εὐχαρίσ-
τησιν. Δὲν ἔχομεν λέξεις, ὕψιλότ(ατε) αὐθέντα. νὰ ἐκφράσωμεν ὅπου ἐμφρονέστατον καὶ
σωστικώτατον ἦτον, τὸ νὰ μὴ ἐνδώσῃ τὸ θεοφοροῦριτον ὕψος τῆς εἰς τὴν τοιαύτην εἰσῆγησιν.

Τὰ ζητήματα ὅπου περιέχονται μεταφρασθέντα εἰς τὸ ρωμαϊκόν, ὑπεγράφησαν παρὰ τοῦ ἐνὸς
Ισπραβ(νίκου) σπαθάρη Μικλέσκου κατὰ τὴν παραχρῆν καὶ παρὰ τοῦ περιφίμου Ἰσπirlῆ
καὶ τὸ ἔγραφον τοῦτο τὸ πρωτότυπον τὸ ἔχομεν εἰς χεῖρας μας οἱ δοῦλοι τῆς καὶ καθὼς ἐν
ἐτέρῳ δουλικῷ μας σημειοῦμεν, μετακαλεσάμενοι ἐνταῦθα ἀμφοτέρους τοὺς στάροστας, ἐπε-
στείλαμεν τὸν ἀρχοντα τῆς βόρνικου Κωνσταντίνου Καταρτζῆ, ἐφορεύσαντα τοῦ τζινούτου διὰ
νὰ δικάσωμεν δῆθεν τοὺς δύο στάροστας ἐγκληματικῶς ἀλλήλους διαβάλλοντας λόγῳ αὐτοῦ
τοῦ ἐγγράφου καὶ ἄλλων. Καὶ εὐθὺς δὲ σημειοῦμεν, ὕψιλότ(ατε) αὐθέντα, καὶ βεβαιοῦμεν
ὅτι ἐκτὸς ἀσημάντων τινῶν σαλιντιῶν (?) ἀποτελεσθέντων παρὰ τῶν πρότερον γενομένων, εἰρήνῃ
βαθεῖα κατέχει τὴν Μολδαβίαν, χρήζουσαν πατρικῆς καὶ αὐθεντικῆς ἐμφρονος περιθάλψεως.
ὅχι δι' αὐτὰ τὰ ἀσημάντα, ἀλλὰ κατ' ἄλλα πουργαίετα καὶ ἀναγκαῖατα, τὰ ὅποια ἐλπίζομεν
ἢ βαθυτάτῃ αὐτῆς σύνεσις νὰ ἐξοικονομήσῃ κρεῖττον ὅπου οἱ δοῦλοι τῆς φανταζόμεθα.

Βέβαια ὁ ἐκλαμπρότ(ατος) αὐθέντης ἀδελφός τῆς εἰσηγησάμενος τὸ νὰ γράψῃ τὸ
ὕψος τῆς πρὸς τοὺς ἀρχοντας στάροστας, ὑποσητεῖκόν τοῦ ὅτι θέλουν διαταχθῇ τὰ ζητούμενα
μετὰ τὴν αἰσίαν ἀφίξιν τῆς, παρακινεῖτο ὑπὸ εὐκαιρίας καὶ καθαρότητος, δὲν ἦτον ὅμως καὶ
καλῶς εἰδὼς τὰ πράγματα. Καὶ ἐδῶ εἰς Γιάσι ὅτι ἐγένετο ἡ σάσις, πολλὰ τοιαῦτα προέτεινον
οἱ στωσάδεις, εἰ πολλὰς ὑποσχέσεις ἐγγράφους κατάρθωσαν νὰ λάβωσι παρὰ τῆς ἐξουσίας
καταθροῦσαντες αὐτὴν, ἀλλ' ἡ ἐξουσία ἐκέλευε παραχρῆν καὶ οὐδεὶς πειράζων εὐρίσκει ἐν
Ἰασίῳ φρονῶν, ὅτι ἡ διάδοχος ἐξουσία μέλλει νὰ ἐνθυμιθῇ ποτέ, ὅσα ἔγγραφα ἐκείνου τότε
ληστρικῶς ἤρπασεν.

<Τρίτ(ον)>.

Εἶδομεν τὰ προσταττόμενα τοῖς δούλοις τῆς περὶ τῆς ἐπισυμβάσεως ἀνωμαλίας καὶ περὶ
τῆς εὐκαταίας ἐφησυχίας τῶν πνευμάτων ὄλων τῶν κατοίκων τῆς αὐθεντικῆς τῆς τζάρας.

Ὡς δηλοποιοῦμεν καὶ ἐν τῷ κοινῷ δουλικῷ μας, συμφώνως μετὰ τῶν ἐνγενεστάτων
ἀρχόντων τῆς, καταγινόμεθα ὅλη ψυχὴ εἰς τὸ νὰ ἀποσοβῇ ὅπου πᾶν αἰτὶον παραχρῆς, καὶ καθήμε-
ρινῶς οἱ κακόφρονες παιδεύονται, καὶ ἐξοστρακίζονται, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐπιστήθη σώμα νεφερίων.
ὅπερ ὁσημέραι αὐθάνει πρὸς συστολὴν τῶν τοιούτων, οἱ καθεργαζόμενοι τέσσαρες ἐν τῇ ὅκνᾳ, καὶ
ἄλλοι τινες εἰς μοναστήρια φυλάττονται μέχρι τῆς αἰσίας ἐλευσεως τοῦ ὕψους αὐτῆς.

Θ ποροῦσινος Στέφανος ὁ κατιγορούμενος ἐγκληματίας τῆς εἰς Φοξάνι ἐπισυμβάσεως
παραχρῆς, ἀμέσως κατὰ τὴν πανέκλαμπρον προσταγὴν τοῦ ὕψους τῆς ἐστάλῃ νὰ τὸν φερθῇ καὶ
θέλει εὐρεθῇ εἰς τὴν γεννησομένην ἐξέτασιν ἐν τῇ ἐκλάμπρῳ παρουσίᾳ τοῦ ὕψους τῆς καὶ ἂν
φωραθῇ ὑπεύθυνος θέλει λάβει τάτι χειρα, ὁ πανέκλαμπρος ὁρίσινος τῆς ἀμέσως ἐξετελέσθῃ.

Ὅσον δὲ περὶ τῶν εἰς Χιρλόβι καὶ Ποτοσάνι ἀκαριαίων συγχίσεων τοῦ διαδοθέντος πανικοῦ
φοβοῦ, ἐπιστρέψαντες οἱ ἐπὶ τούτῳ ἀπελθόντες ὁ πανιερώτατος ἄγιος Ῥωμάνου, καὶ ὁ ἀρχων
βόρ(ν)ικος Γκριγόρ(ος) Γκῆκας, μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τῆς προτέρας κοινῆς ἡσυχίας,
ἔδωκαν εἰς τὴν Καίμακαμ(έν) περιεκτικωτάτην ἐκθεσιν τῆς λεπτομεροῦς ἐξέτασεως, τὴν
ὅποian περιεκλειομεν μεταφρασμένην πρὸς πληροφορίαν τοῦ εὐμενεστάτου ἡμῶν ὕψους τῆς
ὅτι, οὔτε οἱ κατ' ἐβέλοι τῆς ἀρχοντισσῆς λογοθετήσας Μαριούτζας δὲν ἐυρέθησαν ἐνοχοί, οὔτε
ὁ φρονὺς τοῦ παιδίου ἦν ἐκ προβόσεως, ἀλλ' ἐν νυκτὶ, καὶ κατὰ λάθος, διότι ἐπῆρε φωτιὰν τὸ
τουφέκι. Ἡ αἰτία τοῦ πανικοῦ φόβου ἦτον ἡ ἐκδοθῆσα φήμη ὅτι ἐστάλῃ εἰς Ἰπραίαν μαχοῦς
τάταρως τοῦ ὕψιλοτάτου αὐθέντου προκατόχου τῆς νὰ μετακληθῶσι στρατεύματα ἐκείθεν πρὸς
ποινὴν τῶν ἀποτόμων, καὶ ὅτι ἐκεῖνα τὰ στρατεύματα διασκορπίζονται εἰς τὴν τζάραν καὶ τὰ
τούτοις ὁμοῖα. Ἡ ἰδέα αὕτῃ ἐμποιήσασα τὸν φόβον, ὅταν εἶδον οἱ συναγμένοι κατ' ἐβέλοι καὶ

ἄλλοι, εἰς τὰ καπηλεῖα τοῦ Χιρλοβίου τὴν ἀρχόντισσαν ἀπερχομένην εἰς μί(αν) σκῆτην, ἐπὶ τῆς ἰδίας μωσίας τῆς, εἶπον μεταξύ των ὅτι φεύγει. ὡσάν νά διώκῃται ἀπὸ ἐπιδρομὴν τουργῶν ἡ τατάρων καὶ ἀπὸ στόματα μεθύσαν διεσπάρη ὁ λόγος, τῷ ὄντι ἐφθασαν ἡ σιγῆσις ὥστε νά γένῃ καὶ σκορπισμ(ός) χωρίων καὶ νά ζητοῦν νά περάσουν τὸ σύνορον φεύγοντες ἀγελήδον. Χάριτι θεῖα πληροφορηθέντες παρηγορηθέντες ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια καὶ δὲν ἔμειναν οὔτε ἔγνος ἀνωμαλίαις..

Ἔθλοι εὐρίσκονται ἐν ἡσυχίᾳ καταγινόμενοι καὶ εἰς τὰς δεήσεις πρὸς Κύριον ὑπὲρ τῆς μακροημερέσεως τοῦ ὕψους αὐτῆς, λαβόντες ἀρκετὰς πιστοποιήσεις καὶ παρὰ τοῦ ἐμφρονεστάτου τρόπου τῶν ἐπὶ τούτῳ ἀπελθόντων διὰ τὴν πατρικὴν αὐτῆς κηδεμονίαν.

(Τέταρτον).

Λαβόντες δὲ διὰ τοῦ Μουσταφὰ τέτταρα πανέκλαμπρα αὐτῆς πιτάκια, εἶδομεν ὅσα ἐν αὐτοῖς αὐθεντικῶς ἐπιταττόμεθα. Τὸ ἐμπρικλιεσθὲν ἡμῖν γράμμα βεσμιδίκον πρὸς τε τὸν μητροπολίτην καὶ λοιποὺς ἀρχ(οντες) καίμακαμιδες τὸ ἐκρατήσαμεν μυστηριωδέστατον, διότι ἡ γενομένη ταραχὴ εἰς τζινοῦτα Χιρλοβίου, Ποτσανίου καὶ Σουτζάβας, καθ' ἣν μικροῦ ἐδεήσε νά φύγουν ἅπτα χωρία εἰς κορδὸν προῆλθεν ὑπὸ τὸ φρόβον, τοῦ ὅτι ἔρχονται τουρκικὰ στρατεύματα νά κατεσφάξωσι τοὺς ἐντοπίους ῥαγιδῶς. Προελεφθὲν δὲ μετ' ἡμῶν τῆς τὸ πράγμα καὶ οἱ δοῦλοι τῆς ἐξαπεστείλαμεν τὸν Θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Ῥωμάνου καὶ τὸν ἀρχοντάδες βόρνικον Γριγόριον Γρίκαν, πατέρα του ἐν Πούνην στάρωστα ἄγα Γεωργάκη Γρίκα. Οὗτοι οἱ δύο περιελθόντες ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη μετὰ γράμματα τοῦ μητροπολίτου ἰδιαίτερα πνευματικὰ καὶ ξεχωριστὰ τῆς καίμακαμιδας καθορυσαστικά, καθορυσάσαν πάντας, ὥστε οὔτε ἔγνος τῆς ἐπισυμβάσεως ἀταξίας δὲν ἔμεινε πούθενᾶ καὶ ἅς εἶναι ἡσυχότατον τὸ θεοφροῦριτον αὐτῆς ὕψος καὶ ἀνώτερον πάσης τοιαύτης ὑποψίας. Ἐπομένως οἱ δοῦλοι τῆς ἐβαστάσαμεν ἐντελῶς ἀνέκδοτον τὴν τοιαύτης ἰδέαν, ἐγγυόμενοι ὅτι δὲν θέλει γίνῃ τοιαύτη χρεαία εἰς τοὺς δούλους τῆς.

(Πέμπτον).

Κατὰ τὴν φιλευσπλάγχχον καὶ φιλοδίκαιον ἐκλαμπρον τῆς προσταγῆς περὶ παρεκτροπῶν δρεγατόρων τε καὶ ζαπτζίδων εἰς ἀρπαγὰς καὶ ἀδικίας, ὅχι μόνον ἐξεδώκαμεν καὶ ἅπαξ καὶ πολλάκις τὰς εὐτονωτέρας προσταγὰς καὶ καθοδικίας, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι φροντίζομεν οἱ δοῦλοι τῆς ἁπάντων καὶ ἂν τυχὸν εὐρωμεν τουνεῦθεν (sic) κανένα θεοσυτῆς τοιοῦτον κίνημα αὐτῶν θέλωμεν προσφερθῇ κατὰ τὴν αὐθεντικὴν τῆς ἀπόφασιν καθυποβάλλοντες εἰς παραδειγματικὴν παιδεί(αν) τοὺς τομλῆτας τῶν ζαπτζίδων καὶ δὲν θέλουν ὑποκρυφθῇ βεβαίως διὰ νά λάβουν ταίχαιρα οἱ τοιοῦτοι καθά (sic) καὶ οἱ δρεγατόροι, μετὰ τὴν αἰσίαν ἀφίξιν τῆς.

Δὲν ἐπεκτεινόμεθα ἐπὶ τὸ παρὸν παρενοχλοῦντες τὰς αὐθεντικὰς τῆς ἀκοᾶς μετὰ τὴν ἐλθεσιν τῶν ὁσων προσταγῶν καὶ διαταγῶν ἐστείλαμεν αὐτοῖς περὶ πάντων, ἐν οἷς καὶ περὶ τῆς συνάσεως ταύτης τῆς δεσέτινας, εἰς τὴν ὑποί(αν) εἶχον κατανήρησιν θεοσυτῆς νά πέρνουν τοὺς παρελθόντας χρόνους καὶ μέχρι τοῦ ἐνὸς γροσίου εἰς τὸ ἐν μελίσσι ἀντὶ τῶν νενομισμένων δέκα παραδόντων σιδηροδεσμίους παρηγγειλαιεν νά μᾶς στείλουν τοὺς τοιοῦτους ἐάν παρεκτραπῶσι, διὰ νά γίνῃ, εἰς τὴν οὐλί(αν) ἡ σωματικὴ παιδεία των πρὸς παραδείγμα. Ὁ ἄρχωντας τῆς μεγάας βεστιάρης ἀγωνίζεται παντὶ σθένει ἐπαγρυπνῶν ὅσον ἐνεστί καὶ ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλει εὐρὴ τὸ θεοφροῦριτον αὐτῆς ὕψος εἰσιούσας εἰς τὸν τύπον νέας καταχρήσεις ἐπὶ τῶν λαμπρῶν ἡμερῶν τῆς αὐθεντίας τῆς, ἀλλὰ συστολὴν δόην ἐνεστί τῶν προτέρων. Ἡ δὲ παντελὴς ἐξάλειψις ἐκ ῥίζης διαφόρων αἰτιῶν, ὅπου καταπτέον διαφόρως τοὺς λακουῖτόρους, θέλει γίνῃ μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς εἰς τὴν αὐθεντικὴν τῆς καθέδραν.

Οἱ δοῦλοι τῆς δὲν ἔχομεν ἱκανοὺς λόγους πρὸς εὐχαρίστησιν, εὐμενέστατε ἡμῶν αὐθέντα, διὰ τὴν ἄκραν κιδεμονί(αν) καὶ πατρικὴν ἔχλον πρὸς τοὺς πτωχοὺς κατοίκους ὑπηκόους τῆς. Ὁ πανάγαθος Θεὸς νά τὴν διαφυλάττῃ ὡς κώρην ὀφθαλμοῦ καὶ νά τὴν κατευοδῶσθαι αἰσίως εἰς τὸν αὐθεντικὸν τῆς θρόνον, διὰ νά αἰσθανοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ πτωχοὶ καὶ ἅπαν τὸ ὑπῆκοον τὴν προσδοκωμένην ἀνεσιν καὶ περίθαλψιν μετὰ τὴν παντελὴ ἐξάλειψιν τῶν προτέρων ἐνοχλήσεως καὶ ἀδικημάτων.

(Ἑβδομον).

Ἐνόησαντες οἱ δοῦλοι τῆς ὅτι μετὰ τὴν ἀποδιμ(αν) τοῦ αὐθέντου προκατόχου τῆς μένει ἡ πολιτεία δι' ὅλου γεγυμνωμένη ἐνόπλιον δυνάμειος καὶ ἐπομένως ἐκὶ (sic) ὑφίστανται κακοποιοὶ τινές, ὡς ἐδείχθη ἐκ τῶν παρελθουσῶν ἀνωμαλιῶν, δύνανται νά καταναγκάσωσι τὴν νόμιμον ἐξουσίαν εἰς παράλογα. Ἰδιωρίσαμεν καὶ ποῖον δελὶλ πάσῃν Νικόλαον γέροντα καὶ ὑποηπτικὸν νά σνστήσῃ ἐν σῶμα δελιδων ἕως πεντίκοντα, τὸ ὅποῖον διατρίβον ἐν τῇ αὐθεντικῇ Κούρτῃ νά ὑπόκειται εἰς τὰς παραγγελίας τῶν ἀρχόντων αὐτῆς καίμακαμιδων. Τοῦτο συστήθην οὕτω, ἔλαβε παραγγελί(ας) ἀμφοτέρων ἡμῶν ἰδίων νά περιέρχεται διὰ τὴν ἡμερωνύκ(ην) τὴν πολιτείαν ἐνόπλιον καὶ νά ἐπέρχεται πάλιν εἰς τὴν αὐθεντικὴν κούρτην καὶ ἀκολούθῃ τοῦτο ποιῶν ἐφ' ἧς ὥρας ἐκίνησεν ὁ αὐθέντης προκατόχος τῆς. Δὲν ἐνεκρίναμεν οἱ δοῦλοι τῆς νά γράψωμεν περισσοτέρους, διότι ἕκαστος αὐτῶν ἤδη κοστίζει τεσσαράκοντα πέντε γρόσια κατὰ μῆνα. ἐκτὸς τῶν ταγινατιῶν.

(Ἐνατ)ον.

Κοντά εἰς τὰ λοιπὰ ὀφειλόμενα χρέη τῶν δούλων τῆς εἰς τὰ ἀφορόντα τὴν κοινὴν ἡσυχίαν τοῦ λαοῦ καὶ υπηκόου τῆς δὲν ἐλείψομεν νὰ ἐπαγρυπνήσωμεν καὶ περὶ τῶν κακοτρόπων κλεπτῶν καὶ ληστῶν, μάλιστα διαδοθεῖσας ἀδеспότου ἰδεᾶς ὅτι καὶ μερικοὶ ἐκ τῶν νεφερίων τῆς προτέρας αὐθεντείας ἀποσπασθέντες δισκορπίσθησαν εἰς τὴν τζάραν πρὸς διάπραξιν τῶν κακῶν φρονημάτων, ὅθεν καὶ προλαβόντες τότε εἴχομεν ἐκδῶσθαι τὰς ἐντονωτέρας σαραγγελίας καὶ διαταγὰς, ὅπου ἂν φανῶσι κλέπται καὶ σερσερίδες ἀκέφαλοι καὶ ἀνέγγυοι νὰ συλαμβάνωνται καὶ νὰ στέλλονται καὶ ἂν τολμήσουν νὰ ἀντισταθῶσι νὰ φονεύωνται. Αἰφνης πρὸ τσασάρων πέντε ἡμερῶν ἐμάθομεν ὅτι εἰς Φοζάνι ἀνεράνησαν ἕξ κακὸτροποὶ εἰς Πακόβι δεκάξ καὶ εἰς Σου-τζιάναν ἑπτὰ, τότε δὴ πλέον αὐστηρῶς κινήθεντες διετάξαμεν νὰ εὐγγὴ καὶ ἀπὸ ἑνὸς τῶν ἱσπραβνίκων μὲ τὸν καπετάνον τῆς πότιρας, μὲ νεφερία πεσλίδων μὲ παζαριώτας ἀρματωμένους καὶ μὲ πουσκάσιδες καὶ νὰ συλλάβουν τοὺς κακοὺς ἢ ζωντανούς ἢ ἀποθαμένους. Χθὲς ἦλθον τρεῖς μωσαὶ κεφαλαὶ τῶν εἰς Πακόβι κακοῦργων, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἦσαν ἐκ τῶν νεφερίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐμφωλευομένων ἐκεῖ γνωστῶν κλεπτῶν, τουτέστι παππὰς τις Ἀνδρέας, ἔφορος τῶν κακῶν μετὰ καὶ ἄλλων πέντε καὶ οἱ τοῦ τζινοῦτου καπετάνιοι τοῦ ὀκολίου ὀνόματι Μιχαλάκης Κοζάκη καὶ ὁ Ῥάδος πολκόβνικ(ος), τοῦ ὁποίου τὸ σπῆτι ἀθλίως ἐλεηλάτησαν οἱ κακὸτροποὶ καὶ ἑνὰς καπετάνι(ος) Νικόλα(ος) Γκιουρτζῆς καὶ ἄλλος ποστελνιτζέλ(ος) Παναγιώτης, ἐνὺς αὐτῶν καὶ ἐνὸς νεφερι(οῦ) τοῦ πεσλιαγᾶ τοῦ Πακοβίου. καταφθάσαντες αὐτοὺς μετὰ ἕνα πόλεμον δύο, τριῶν ὥρων ἐφόνευσαν τὸν παππᾶ Ἀνδρέαν καὶ ἄλλων ἑνα αὐτῶν τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον καὶ τὸν διατωθέντα, τρεῖς δὲ κατέλαβε πληγωμένους, ἐλληγνῶθι δὲ ὁ καπετάνι(ος) τοῦ ὀκολί(ου) Μιχαλάκης καὶ ὁ Γκιουρτζῆς βαρέως, ὡς πλατύτερον θελεῖ πληροφορηθῆναι τὸ ὕψος τῆς ἐκ τῆς περικλειομένης μεταφράσεως τοῦ γράμμα(ος) τοῦ ἀρχοντος σπαθάρης Νικολάου Καντακουζίνου ἱσπραβνίκου Πακοβί(ου) πρὸς ὃν ἐνδείξαντες ἐγγράφον εὐαρέστησιν διὰ τὴν ἀγρυπνίαν φροντίδα, ἐγράψαμεν νὰ μὴ στείλουν καὶ τοὺς ἀθλήτας ὅπου νὰ γίνῃ φιλοδοξία καὶ ὅταν ἐπ' αἰσίοις φθάσῃ τὸ ὕψος τῆς ἡ ἀνάλογος τῆς γενναιοτήτος των περιθάλψῃς ἀν διασωθῇ ἡ ζωὴ τοῦ πάσχον(ος) αἱ κεφαλαὶ παρῶρησιασθεῖσαι εἰς τὴν τέμνιτζαν πρὸς συστολὴν τῶν κακοῦργων, ὡς μωσαὶ ἐβρίφθησαν.

Traducere :

Rapoarte (în număr de) 16, dintre care aceasta este primul¹.

Noi, slujitorii Domniei Voastre, am văzut cele cîte Înalțimea Voastră ni le arată în legătură cu evenimentele petrecute la Putna, precum și cele pe care preastrălucitul Domn, fratele dumneavoastră, le-a scris către boierii capucheaii lui și anume că ar trebui ca Înalțimea Voastră să scrie staroștilor ca, îndată ce veți sosi cu bine aici, să orlinduiască toate cele necesare pentru liniștirea generală și fericirea tuturor. Nu găsim cuvinte, prealnălțate Doamne, ca să arătăm cît de înțeleaptă și de salvatoare a fost atitudinea Înalțimii Voastre de a nu ceda în fața unor astfel de instigări. Cererile care se găsesc aici traduse în limba greacă au fost semnate de un oarecare ispravnic, spătarul Miclescu, în timpul tulburărilor (din luna iunie), și de către faimosul Ispirli, iar originalul acestor înscrisuri îl avem în întinile noastre noi, slujitorii Domniei Voastre, și după cum în chip umil am arătat și în altă (scrisoare) a noastră, rechemîndu-i aici pe cei doi staroști, I-am trimis pe boierul vornic Constantin Cartagi ca să supravegheze ținutul, iar noi să putem să judecăm chipurile pe cei doi staroști pe cale penală, acuzîndu-i și pe unul și pe altul pe baza acestui înscris și a altora. Și tot acum v-am mai arătat, prealnălțate Doamne, și vă încredințăm că în afară de niște neînsemnate dezordini care s-au datorat evenimentelor petrecute mai înainte, cea mai adîncă pace a cuprins Moldova, care cere ocrotirea părintească și înțeleaptă a domnitorului țării nu pentru aceste lucruri neînsemnate, ci pentru celelalte cu mult mai urgente și mai necesare, pe care înțelepciunea atît de adîncă a Domniei Voastre sperăm să le dirijeze mai bine decît putem noi, slujitorii Domniei Voastre, să ne închipuim. Desigur, preastrălucitul Domn, fratele Domniei Voastre, sfătuiindu-vă să vă adresați în scris boierilor staroști, ca să le promiteți că cererile lor vor fi rezolvate după sosirea Dvs. cu bine aici, a fost îndemnat de sinceritate și bine intenționat, însă nu a cunoscut cum trebuie situația de fapt și că aici, la Iași, a fost o răscoală; multe de acest fel aveau intenția să întreprindă răsculații, dacă ar fi reușit să primească de la ocîrmuire mai multe promisiuni în scris. Dar ocîrmuirea aceea a trecut și nu mai există la Iași nici un liber-cugetător care să se gîndească la faptul că stăpînirea ce a

¹ Aceste rapoarte, dintre care s-au păstrat numai șase sînt expuse în modul următor: I — 13; III — 8; IV — 12; V — 16; VII — 14; IX — 17.

venit acum va lua în considerație înscrisurile pe care aceia le-au scris mai înainte în chip tihăresc.

(Raportul) al treilea.

Am văzut cele ce poruncește slujbașilor tăi în legătură cu tulburările produse și pentru liniștirea altă de dorită a spiritelor tuturor locuitorilor țării de sub oblăduirea Domniei Voastre. După cum arăt și în unulul meu <raport> general, în unire cu preastrălucirii boieri ai Dvs., ne dăm știința din tot sufletul ca să îndepărtăm cu totul cauza care a provocat tulburarea și de aceea zilnic sint pedepsiți răufăcătorii și sint exilați, mai ales că s-a instituit și un corp de neferi care pe zi ce trece tot sporește pentru a fi ținuti în friu astfel de oameni: cei patru sint închiși la ocnă și alți cîțiva sub pază la minăstiri, pînă ce va binevoi să sosească Înălțimea Voastră. Cît privește pe porușnicul Ștefan învinuit de crimă pentru tulburarea petrecută la Focșani, așa cum a fost porunca Înălțimii Voastre, s-au trimis oameni care să-l aducă și în curînd se va afla în anchetă, care se va desfășura în prezența Înălțimii Voastre prealuminate și, dacă va fi găsit vinovat, își va primi pedeapsa cuvenită și preastrălucita sentință a Domniei Voastre va fi adusă de îndată la îndeplinire. Cît despre tulburările mai mici care au avut loc la Hîrlău și Botoșani care au declanșat groază și panică, întorcîndu-se cei trimiși acolo anume pentru aceasta, adică preasfinția sa episcopul de Roman și cu boierul vornic Grigore Ghica, după ce s-a restabilit liniștea generală de mai înainte, au dat la Căminăcămie un raport comun cu cercetarea amănunțită pe care au făcut-o, <raport> pe care vi-l trimitem anexat aici în traducere pentru ca Înălțimea Voastră binevoitoare să fie informată cum că nici țăganii cocoanei logofetese Măriuța nu s-au găsit vinovați și nici ucigașul copilului nu a făcut asta intenționat, ci totul s-a petrecut în timpul nopții și din greșală, deoarece pușca a luat foc: cauza groazei și a panicii a fost zvonul care s-a răspîndit cum că a fost trimis la Brăila inadins tatar al preainălțatului domnitor, precesorul Domniei Voastre, ca să cheme în ajutor armatele de acolo, pentru pedepsirea celor îndrăzneți, și că acele armate se răspîndesc prin țară și alte asemenea <zvonuri>. Această idee a provocat groaza, mai ales cînd țăganii și alții care se adunaseră la circumștile din Hîrlău au văzut-o pe cocoana <logofetesea> care pleca la un schit, ce se afla chiar pe o moșie de-a dumnezei, și și-au zis între ei că fuge ca și cum ar fi alungată din urmă de o năvălire a turcilor ori a tătarilor și așa, din gurile unor bețivani, s-a răspîndit zvonul și într-adevăr tulburarea a fost atât de mare, încît începuseră și unele sate să se risipească, încercînd să treacă dincolo de hotare, toți lîngînd ca vitele. Slavă Domnului că, după ce li s-a spus despre ce este vorba și au fost linișiți, și-au revenit și nu a mai rămas acum nici urmă de dezordine.

Toți locuitorii sint liniștiți, la ocupațiile lor și înălțînd rugăcini la Dumnezeu pentru o viață îndelungată pentru Înălțimea Voastră, după ce li s-au dat toate asigurările necesare și la chipul cel mai înțelept de către oamenii trimiși acolo anume pentru aceasta, spre apărarea pămîntului strămoșesc.

(Raportul) al patrulea.

Primind prin Mustafa cele patru pitacuri ale preastrălucirii voastre, am văzut dispozițiile ce ni se dau în acestea de către domnul țării. Scrisoarea trimisă mie în anexă, referitoare la biruri, care era adresată mitropolitului și celorlalți caimacamii, am ținut-o în cel mai mare secret, deoarece tulburările care au avut loc în ținuturile Hîrlăului, Botoșanilor și Sucevei, în urma cărora puțin a lipsit ca satele să nu se îndrepte năvălind spre cordonul <de la graniță>, s-au iscat din spaima oamenilor de sosirea armatelor turcești, care i-ar fi măcelărit pe cei ce erau raiale, de prin acele locuri; așa cum a fost și dorința Domniei Voastre, situația a fost însă preîntîmpinată și noi, slujitorii Dvs. am trimis <prin țară> pe sfinția sa, episcopul de Roman, și pe boierul vornic Grigore Ghica, tatăl starostelui de Putna, aga Iordache Ghica. Aceștia doi, cutreierînd toate acele locuri și avînd cu ei scrisorile mitropolitului, cu îndemnuri mai ales sufletești, și, deosebit de acestea, și pe cele ale căminăcămiei cu sfaturi pentru liniștirea spiritelor, au calmat lucrurile, înct nu a mai rămas niciăieri nici urmă din lipsa de ordine ce avusese loc mai înainte și Înălțimea Voastră cea ocrotită de Dumnezeu să fie în cea mai mare liniște și în afară de orice bănuială în privința vreunei tulburări. Drept urmare slujitorii Domniei Voastre nu am dat nicidecum la iveală o asemenea idee, fiind siguri că nu va fi de nici un folos pentru slujitorii Domniei Voastre.

(Raportul) al cincilea.

După milostiva, iubitoare de dreptate și preastrălucita poruncă a Domniei Voastre în legătură cu neregulile făptuite de dregători și zapei, adică abuzuri și nedreptăți, nu numai că am dat o dată și chiar de nenumărate ori cele mai drastice porunci, precum și îndrumări, ci ne îngrijim și acum de toate noi, toți slujitorii Domniei Voastre; și dacă cumva găsim prin părțile de aici vreo blestemată pornire de acest fel a slujitorilor aceștia, vom acționa conform cu porunca

domnească a Domniei Voastre, supunându-i la o pedeapsă exemplară pe aceia dintre zapcii care vor avea o asemenea îndrăzneală și desigur nu vor fi iertați, ci astfel de oameni își vor primi pedeapsa meritată, ca și dregătorii, odată cu sosirea cu bine a Domniei Voastre.

În momentul de față nu avem să ne înțindem prea mult, supărînd augustele voastre urechi, cu expunerea poruncilor și dispozițiilor pe care le-am trimis acestora pentru toate cele necesare, mai ales referitoare la stringerea acestei descaține, pentru care au ajuns să ia blestemații, în anii trecuți, chiar și pînă la un gros la un stup în loc de cele 10 parale legiuite. Am dat dispoziție ca să fie trimiși legați în lanțuri astfel de oameni, care se abat de la drumul cel drept, ca să li se aplice pedeapsa corporală în uliță, să fie spre pildă tuturor.

Boierul Domniei Voastre, marele vistier, se străduiește din răsputeri, veghind pe cît este posibil, și sperăm ca înălțimea Voastră ocrotită de Dumnezeu, mergînd prin țară, să nu mai găsească alte abuzuri săptuite în strălucitele zile ale Domniei Voastre, ci o reprimare cît se poate de drastică a <negregulilor> de mai înainte. Însă o distrugere totală, din rădăcini, a diverselor cauze ale nenorocirilor care apasă asupra locuitorilor în cele mai diverse chipuri, se va face după sosirea cu bine aici a Domniei Voastre la scaunul vostru domnesc.

Noi, slujitorii Dvs., nu putem găsi cele mai potrivite cuvinte ca să vă mulțumim, milostive al nostru Domn, pentru nemărginita îngrijire și străduința părintească ce le arătați față de bieții locuitori, supușii Domniei Voastre. Preabunul Dumnezeu să vă păzească ca pe lumina ochilor și să vă călăuzească în chip fericit pașii spre tronul vostru domnesc, ca să aibă parte aceștia, bieții de ei, și orice supus, de liniștea atît de așteptată și ocrotire, după ce vor fi îndepărtate cu totul nedreptățile și oprimările de mai înainte.

<Raportul> al șaptelea.

Cugetînd noi, slujitorii Domniei Tale, cum că, după plecarea conștîntului ce a fost înaintea Dvs., rămîne politica cu totul lipsită de putere armată și prin urmare, existînd acolo niște răufăcători, după cum s-a văzut din tulburările trecute, care ar putea să oblige legiuita ocîrmuire la măsuri nesăbuite, am orînduit pe un oarecare Nicolae delîl-phașa, un om mai în vîrstă și respectabil, ca să alcătuiască un corp de delii cam pînă la cîincizeci care să-și aibă sediul la Curtea domnească și să fie sub ordinele boierilor cainacani de acolo. După orînduirea acestuia, a primit porunci de la noi, cei doi <slujitori ai Domniei Tale>, ca să patruleze împrejurul politiei zi și noapte, înarmați și să se întoarcă apoi la Curtea domnească din nou, și fiecare din aceștia urmează ordinele în acest chip, din ceasul în care a plecat domnitorul dinaintea domniei voastre. Noi, servitorii Dvs., am socotit că nu trebuie să vă scriem mai multe, căci întreținerea fiecăruia dintre ei costă 45 de groși pe lună în afară de tainaturi.

<Raportul> al noulea.

Pe lîngă celelalte îndatoriri obligatorii ale slujitorilor Domniei Tale în ceea ce privește liniștea generală a poporului, a supușilor Domniei Tale, nu am încetat să veghem: n-ai ales asupra răufăcătorilor, haiducii și tîllarii, n-ai ales că se răspîndise și un zvon, cu totul lipsit de temei, cum că unii dintre neferii care îl părăsiseră pe domnitorul de mai înainte s-au împărățiat prin țară ca să-și împlinească gîndurile lor cele ticăloase: așadar, după cum am procedat și mai înainte, am dat atunci cele mai strașnice porunci și ordine ca îndată ce vor apărea haiducii și turbulenții care bîntuie fără căpetenie și fără nici un rost, să fie prinși și să fie trimiși <aici>, iar dacă îndrăznesc să se împotrivesc, să fie omorîți.

Acum patru-cinci zile am aflat cu totul pe neașteptate că la Focșani și-au făcut apariția șase răufăcători, la Bacău șaisprezece și la Suceava șapte și atunci am dat cele mai drastice porunci ca să pornească împotriva lor și cîte unul dintre ispravnici, cu căpitanul de poteră, cu neferii de beșlii și cu neguțători, precum și în pîcură cu pușcașii să pună mîna pe răufăcători vii sau morți. Ieri au venit trei blestemate căpetenii de ale nelegiuitorilor ce la Bacău, dar aceștia nu erau dintre neferii, ci dintre haiducii cîrescuți care s-au acitat pe acolo și au nece oarecare popă Andrei, mai marele acestor ticăloși, împreună și cu alții cîinci haiduci. Căpitanii de ocol ai înutului, numiții Mihalache Cazacul și Radu Tolcovnicul, pe a cărui cerșă răufăcătorii au jefuit-o fără de milă și încă un căpitan Nicolae Ghiurei și altă <persoană>, postelnicul Panaiot, un slujitor al acestora împreună cu un nefer al lui beșliaga de la Bacău, cîocîndu-se cu aceștia, după o luptă de două trei ore l-au omorît mai întîi pe preotul Andrei și pe unul dintre <haiduci> și după aceea și pe cel care-i păzea: pe trei l-au prins fiind răniți; a fost rănit și căpitanul de ocol Mihalache și destul de rău și <căpitanul> Ghiurei, după cum mai pe larg va fi informată înălțimea Voastră din scrisoarea, anexată în traducere, a boierului spătar Nicolae Cantacuzino. ispravnicul de Bacău, căruia, adresîndu-i în scris mulțumirea noastră pentru grija lui neadormită, i-am scris ca să-i trimită aici pe cei ce au luptat, ca să fie răsplătiți cu generozitate, iar cînd va sosi aici cu bine înălțimea Voastră să primească și îngrijirile cuvenite.

pentru vilejia lor, ca să fie salvată viața celor care sînt în suferință; iar căpeteniile pe care am pus mina au fost aruncate în temniță ca niște ticăloși de sint, ca să se înpăimînte toți nelegiuîiți.

Arh. St. București, fond familia Șulu, nr. 8, 12 13, 14, 16, 17, orig. lb. greacă.

Catalogul Bibliotecii gimnaziului crăiesc din Sibiu

IACOB MĂRZA

Istoriografia a fixat, încă de la sfîrșitul secolului trecut, profilul organizatoric și coordonatele învățămîntului de la gimnaziul crăiesc din Sibiu întemeiat în 1692. Totodată, prin două lucrări redactate în momente aniversare s-a subliniat și rolul îndeplinit de instituție în formarea unei păături de intelectuali din Transilvania în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, între care s-au remarcat Simion Sterca Șuluțiu, Iosif Molnar, Gheorghe Lazăr, Simion Balint, Ilie Măcelariu, August Treboniu Laurian, Ioan Pușcariu, Iacob Bologa, Axente Sever, Nicolae Cristea, Visarion Roman, ca să menționăm doar cîteva nume reprezentative pentru istoria națională¹.

Că o instituție de talia gimnaziului crăiesc din Sibiu a beneficiat pentru buna ei funcționare și de o bibliotecă a fost o realitate condiționată de însăși legislația școlară a epocii, în speță de *Ratio educationis*, Viena, 1777². În condiții istorice normale, activitatea unei școli presupunea și existența bibliotecii, de unde profesorii și elevii puteau procura cărțile, necesare pregătirii cursurilor, lecțiilor și examenelor. În acest sens, evoluția gimnaziului, respectiv, dezvoltarea bibliotecii trebuie raportate la etapele prin care a trecut *Residentia Societatis Jesu Cibiniensis*, pe lângă care a funcționat.

Chiar dacă nu se pot stabili în acest stadiu al cercetării începuturile bibliotecii — care ar putea să coincidă cu primii ani de funcționare a gimnaziului —, o etapă deja cunoscută în existența ei o constituie perioada 1774—1780, de cînd datează *Elenchus Librorum Humanisticorum Bibliothecae Regii Gymnasii Cibiniensis*³, păstrat la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia. Investigațiile asupra listei cărților umanistice din biblioteca gimnaziului s-au finalizat cu depistarea a 99 titluri în 126 volume din domeniile filologiei clasice, teologiei, istoriei, filosofiei, literaturii didactice, în general, lexicografiei etc.

¹ Pentru istoricul gimnaziului, cf. în ordine cronologică: Boroș G., *A. Nagyszebeni állami főgymnázium története*, Nagyszeben, Reissenberger Ad., 1896; I. Stanciu, *Istoricul liceului Gheorghe Lazăr din Sibiu. 250 de ani de la întemeierea lui. 1652—1942*, Sibiu, în „Dacia Traiană” 1943; P. Munteanu, *Monografia liceului „Gheorghe Lazăr” din Sibiu 1692—93—1967—68*, Sibiu, f.a.

² § CC De Universitate Bibliotheca, Numophylacio, celerorumque antiquitatis monumentorum Museo, p. 348—352; Capit. VII. De Regiis Academicarum Hungaricarum Bibliothecis e, Museis. CXCIV. De Regiis Academicarum Bibliothecis generatim; § CXCIV. De extructione Regiarum Academicarum Bibliothecarum, p. 362—363, în *Ratio educationis*, Vindobonae, 1777.

³ I. Mărza, *Lista cărților umaniste a bibliotecii gimnaziului crăiesc din Sibiu*, în „Apulum” XVI, 1978, p. 329—340.

Preponderența culturii de factură clasică dovedită de sus-numita listă, care subliniază profilul învățământului de la gimnaziu, în concordanță directă cu prevederile cuprinse în legislația școlară⁴, rămâne o coordonată esențială a existenței și evoluției bibliotecii în epoca Luminilor. De fapt, cercetările efectuate în 1978 în Biblioteca Liceului „Gheorghe Lazăr”, deținătoarea unui valoros fond documentar (manuscrise și documente, incunabule, cărți rare și prețioase, tipărituri românești vechi ș.a.), provenit în mare parte din fosta bibliotecă a gimnaziului crăiesc, s-au dovedit a fi necesare și prețioase asupra conținutului bibliotecii gimnaziului în deceniul 3 al secolului trecut. Parcurgerea microistoriei gimnaziului crăiesc din Sibiu⁵, fiindcă *Protocollum Regii Gymnasii Cibiniensis ab Anno 1810* întrunește — prin forma de redactare și, mai ales, prin conținut — astfel de calități, ne-a oferit șansa de a investiga, pe linia unor constante preocupări asupra istoriei învățământului transilvănean în secolul Luminilor și în Vormärz, și biblioteca.

Dacă în *Consultatio scholastica die 17 Julii <1>810* din protocol se pune problema necesității reorganizării fondului de carte și a alcătuirii unui catalog al bibliotecii pentru a deveni și mai utilă profesorilor și elevilor, *Catalogus Librorum Gymnasii R<egii> Cibiniensis*, autentificat de prefectul gimnaziului Joannes Nepomucenus Eschenbach în ultima zi a lunii mai 1826, reprezintă în esență inventarul bibliotecii⁶. Cercetarea va constitui, fără îndoială, un pas înainte în cunoașterea specificului învățământului de la gimnaziu în „epoca latină”, respectiv în ceea ce privește organizarea și conținutul bibliotecii⁷, cu atât mai mult cu cât îl publicăm în anexa comunicării de față.

Un prim aspect care se impune din parcurgerea catalogului, în care au fost cuprinse 114 titluri în peste 300 volume, este limba de redactare. Preponderența limbii latine în descrierea titlurilor, peste 70 poziții fiind transcrise în latinește, este surprinsă și în acest caz, demonstrându-se importanța acordată limbii latine în cadrul învățământului de la gimnaziile transilvănene în secolul Luminilor. De fapt, latina era limba oficială în care s-au desfășurat lecțiile la aceste instituții de învățământ. (Vezi *Aneza*).

În plus, în catalog se găsesc circa 30 titluri în limba maghiară și unul în limba italiană. Preponderența limbilor de redactare a titlurilor este evi-

⁴ *Norma regia*, Cibinii, 1781, p. 50—73.

⁵ Biblioteca Liceului „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, nr. inv. 13319 (cota veche O V/25).

⁶ *Ibidem*. Mai departe se va citi prescurtat *Catalogus Librorum*.

⁷ Atragem atenția cercetărilor asupra structurii catalogului sub aspectul rubricaturii, în care se aflau incluse 3 poziții: *N<ume>rus*, *Tomi* și *Reflexiones*. În locul rubricii destinate titlurilor lucrărilor se menționează materia ilustrată: *Classici*, *Historia Geographia*, *Artes Liberales Lexica*, *Libri mixti*, Cf. *Catalogus Librorum*, passim.

Informațiile existente la *Reflexiones* ne apar importante pentru specificul unei biblioteci școlare de tipul celei investigate prin aceea că precizează în unele cazuri fie ediția lucrării, localitatea de imprimare și anul, fie data la care a fost achiziționat un exemplar sau altul. Așa este cazul, de pildă, al celor 34 titluri din categoria *Classici*, „omnes editionis Bipontinae” (actualmente Zweibrücken, localitate în Germania Federală, unde a funcționat în secolul al XVIII-lea o activă tipografie patronată de călugării iezuiți) sau a celor peste 15 titluri din aceeași categorie, existente în biblioteca gimnaziului sibian în „Editio Schraembliana”. Vezi *Aneza*, nr. 1—34, 38—54. Prețioase sînt datele, este adevărat sumare, asupra localităților de imprimare a cărților, în afară de „editiones Bipontinae” și „Schraemblianae”. *Aneza*, nr. 35—37, 58—61, 70—73. În fine, există date la unele volume în ceea ce privește anul cumpărării lor pentru bibliotecă. Vezi *Aneza* nr. 54, 55—60, 76, 89—91, 96, 98—99, 111—114.

dentă în favoarea latinei, sugerind în fond și cultul pentru antichitatea clasică latină, care deținea un rol extrem de important în procesul instructiv-educativ al epocii ⁸.

Prima secțiune a catalogului bibliotecii, *Classici*, cuprinde 61 poziții cu cărți în peste 210 volume și trimite cu gândul, fără doar și poate, la rolul important îndeplinit de cultura antichității greco-romane în cadrul învățământului gimnazial, respectiv în orizontul cărturăresc al viitorilor intelectuali formați la școala din Sibiu. Prezența unor volume din operele lui Platon, Cezar, Claudian, Cicero, Ovidiu, Juvenal, Lucrețiu, Seneca, Quintilian, Lucan, Fedru, Suetoniu, Tit Liviu, Tacit, Plaut, Terențiu, Horațiu ș.a., despre care se precizează „omnes editionis Bipontinae”, rămâne mai mult decît semificativă. Se adaugă, în mod firesc pentru profilul unei biblioteci gimnaziale din epoca Luminilor, lucrările citorva autorități germane în materie de cultură clasică. Ne gândim la Bürger, Gessner, Hölty, Klosztock, Lichtwehr, Haller, Gellert, Weiss, Willamow, Gerstenberg, Pfeipfel, Michaelis, Thümmel, Hagedorn, Wieland, Heymann, Hildebrand, Kreutzskmann, Bergstrassen, Schröck, Hübner, Bauer, Scheller, Parizek ș.a. Sint autori prezenți în același catalog prin lucrări în „Edition Schraembliana”.

Dacă secțiunea *Classici* a catalogului stabilește convingător specificul instituției, vizavi de limba și cultura gimnaziului, care erau în deplină concordanță cu prevederile legislației școlare centrale și provinciale ⁹, grupa de lucrări *Historia*, care înregistrează 15 titluri în circa 20 volume oferă posibilitatea cunoașterii mai nuanțate a bibliotecii în raport cu conținutul învățământului. Istorici ca Palma, Felmer, Schröck, Fabianus, la care se adaugă titluri de tipul *Rudimenta historica*, *Annales sacri et profani*, *Epitome chronologica rerum hungaricarum*, *Historia Regni Hungariae*, *Specimen Genealogico-pronologicum ad illustrandam prosopiam Habsburgo-Lotharingicam* indică acel gen de istorie cultivat în gimnaziile vremii, reflectat și de biblioteca sibiană: istoria ecleziastică și profană universală și provincială, de la epocile eroice ale romanilor și grecilor pînă la momente din istoria europeană contemporană cu documentul analizat. Ca și în cazul primei secțiuni, se poate observa o identitate culturală cu indicațiile legislației școlare ¹⁰ și cu mesajul unor manuale de istorie care au circulat în principatul transilvănean la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor ¹¹.

Următoarele două secțiuni ale catalogului, *Geographia* și *Artes Liberales*, nu fac decît să completeze universul bibliotecii gimnaziul crăiesc din Sibiu și să adauge noi argumente în favoarea conținutului învățământului. Dacă în cazul lucrărilor de geografie nu apar decît 3 titluri, *Compendium*

⁸ Detalii la I. Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania 1774-1805*, București, Edit. did. și ped., 1966.

⁹ *Norma regia*, Cibinii, 1781, p. 56-61, 68-72 (III-IV *Librorum, argumentorum et temporibus distributio pro classibus Grammaticae et Humanitatis*).

¹⁰ *Ibidem*, p. 56, 58, 60, 69, 71. Cf. și I. Stanciu, *op. cit.*, p. 18-19; G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, „Cultura națională”, 1924, p. 11-14, 115-117; P. Munteanu, *op. cit.*, p. 20-23.

¹¹ I. Mărza, *Manuale de istorie folosite la școlile din Transilvania între mijlocul secolului al XVIII-lea și mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Sargetia” XVI-XVII, 1982-1983, p. 577-605.

Geographiae Hungariae al lui Bell, *Geographia* lui Szászki și cunoscutul *Lexicon* al lui Hübner, la care adăugăm *Atlasul* lui Reilly (specificat în finalul catalogului), numărul volumelor de la *Artes Liberales* este mare : 18. Că poetica și retorica erau obiecte de studiu cu un rol bine stabilit în gimnaziile vremii, mai ales în ultimele clase, este un adevăr deja stabilit, explicabil prin legislația școlară¹². Lucrări ca *Institutiones ad eloquentiam*, *Method<us> parandae eloquentiae* a lui Soarius, *Oratoria* lui Palaestra, *Orationes Sacrae*, alcătuite de Molnár, manualul *Mythologia* lui Holle, *Chronicon universale*, de Britius, *Compedium antiquitatum* al lui Cellarius, *Praecepta stili bene latini*, de Schellerus, volumul lui Bauer, *Anleitung zum richti<gen> Ausdruck<en> der latein<ischen> Sprache* ș.a. nu fac decât să pledeze pentru această situație.

De asemenea, menționăm, în aceeași ordine a cercetării, lucrările lexicografice cuprinse în catalog într-o secțiune aparte, *Lexica*. Din cele 8 titluri în 12 volume ne-au reținut atenția : *Lexiconul* lui Schrevelius, *Dizionario Imperiale*, de Mathaeus Pasor, *Lexicon latino-graeco-ungaricum*, 2 exemplare din celebrul *Dictionarium* al lui Calepinus, *Phraseologia* lui Vagnerus, *Lexicon antibarbarum* al lui Nolterus, în 2 exemplare. Sînt lucrări de o semnificație spirituală aparte, prin posibilitățile oferite cititorilor lor pe linia însușirii unor noțiuni enciclopedice, în raport direct cu ponderea materiilor umanistice din cadrul procesului de învățămînt.

Un nuanțat orizont cultural rezultă din parcurgerea ultimei secțiuni a catalogului, *Libri mixti*, în care au fost incluse 25 titluri în 33 volume aparținînd mai multor domenii ale cunoașterii. Nu lipsese lucrări de filosofie și de aritmetică. Atrag atenția în direcția conținutului învățămîntului : Molnarius, *Physiologicon* ; Parizek, *Erläuterung der sonntäglichen Evangelien* ; Loscanius, *Institutiones Philosophiae moralis* ; Fonseca, *Institutiones dialecticae, Elementa Geometriae* ; 4 volume din *Rechenkunst*, de Klausenberg ; *Arithmetica Claudiop<oli>* ; *Deutsche Crestomathie*, de Cserei ; *Dictionarium Josephi Morton* ; Seibtius, *Practica exercitia* etc.

Pornind de la informațiile însumate de *Catalogus Librorum*, care oglindește — după cum am menționat deja — situația bibliotecii gimnaziului crăiesc din Sibiu în deceniul 3 al secolului al XIX-lea, s-ar putea identifica pe baza unor cercetări efectuate în actuala bibliotecă a Liceului „Gheorghe Lazăr”, titlurile, respectiv, volumele care au făcut parte din biblioteca gimnazială. Un atare efort de investigare ar fi mai mult decât îndreptățit, dacă ținem seama de importanța lui în vederea recompunerii vechii biblioteci — chiar dacă s-ar realiza doar parțial — , și pentru punctarea circulației unora dintre volume printre profesorii și elevii de la gimnaziu. Utilitatea unei astfel de cercetări pentru istoricul actualei biblioteci a Liceului „Gheorghe Lazăr”, deținătoarea unui fond de carte cu valoare de patrimoniu pentru cultura națională și universală, este indiscutabilă.

Menționăm, în congruență cu cele afirmate mai sus, că sondajele efectuate în 1978 s-au finalizat cu cîteva rezultate îmbucurătoare¹³, fapt

¹² *Norma regia*, Cibinii, 1781, p. 56—67, 69—72.

¹³ Pe linia completării informațiilor la titlurile incluse în *Catalogus Librorum* am utilizat: *Allgemeine deutsche Biographie*, 1—56, Leipzig, Verlag von Duncker und Humblot, 1875—1912; J. Sziinyei, *Magyar írók élete és munkái*, 1—XIV, Budapest, Kiadja Hornyánszky Viktor, 1891—1914; G. Petrik, *Bibliographia Hungariae 1712—1860*, 1—III, Budapest, Sumptibus Augustini Dobrowsky, 1888—1891.

pentru care ar trebui continuate. Într-o primă etapă a cercetării am identificat, pornind de la datele oferite de *Catalogus Librorum*, 19 titluri. Cu toate că numărul este mic în raport cu acela cuprins în document (114 titluri), considerăm că este important să amintim câteva exemple: Lactantius, *Opera omnia*, 1—2, Biponti, 1786 (Nr. inv. 7942—7943); Phil. Jos. Holle, *Mythologia*, Cibinii, 1781 (Nr. inv. 7985—7986); Jos. Márton, *Lexicon latino-hungarico-germanicum*, I—II, Viennae, 1818 (Nr inv. 8052—8056); Cor. Schrevelius, *Lexicon manuale graeco-latinum*, Viennae, 1822 (Nr inv. 8064); Fr. Vagner *Phraseologia latina*, Budae, 1822 (Nr inv. 8070); *Institutiones arithmeticae*, Claudiopoli et Cibinii, 797 (Nr inv. 8097); Core Cellus, *De medicina*, Biponti, 1786 (Nr inv. 8210); *Scriptores rei rusticae, veteres latini*, 1—3, Biponti, 1787 (Nr inv. 8222); Ausonius, *Opera*, Biponti 1785 (Nr inv. 8253); A. Gellius, *Noctes atticae*, 1—2, Biponti, 1784 (Nr inv. 8386—8387); Lucretius, *De natura rerum*, Biponti, 1782 (Nr inv. 432); Ovidius, *Opera*, Biponti, 1783 (Nr inv. 8455); Phaedrus, *Fabulae*, Biponti, 1796 (Nr inv. 8534); Quintilianus, *Opera*, 1—4, Biponti, 1784 (Nr. inv. 8550—8553); Seneca, *Tragediae*, Biponti, 1785 (Nr inv. 8571); Terentius, *Comediae*, 1—2, Biponti, 1779—1780 (Nr inv. 8588—8589); Fr. Kazy, *Historia regni Hungariae, Thyrnaviae*, 1737 (Nr inv. 8712); Livius, *Historiarum libri qui super omnes*, 1—13, Biponti, 1784—1786 (Nr inv. 8744—8750); Platon, *Opera*, 1—11, Biponti, 1781—1878 (Nr inv. 8996—9006).

Câteva concluzii se impun. *Catalogus Librorum Gymnasii R(egi) Cibiniensis* reflectă în mod convingător aspecte din organizarea bibliotecii școlare în deceniul 3 al secolului al XIX-lea (filiera de achiziție și datele de intrare în bibliotecă ale unor cărți). Totodată, secțiunile în care a fost împărțit *Catalogus Librorum* — *Classici*, *Historia*, *Geographia*, *Artes Liberales*, *Lexica* și *Libri mixti* — și, mai ales, numărul mare al volumelor în aceste secțiuni conturează profilul învățământului profesat la gimnaziul crăiesc din Sibiu, în care obiectele de studiu de orientare umanistă (autorii clasici greci și latini, istoria, poetica, retorica) au deținut o pondere covârșitoare. Căci gimnaziul crăiesc din Sibiu nu făcea decît să urmeze, după cum dovedesc titlurile înscrise în *Catalogus Librorum*, indicațiile legislației școlare aplicate și de alte gimnazii transilvănene în veacul Luminilor¹⁴.

Prin modalitățile de organizare și prin conținutul cărților biblioteca a răspuns unor imperative culturale impuse gimnaziilor crăiești transilvănene, la care s-au aliniat și alte biblioteci de profil — de pildă, *Bibliotheca*

¹⁴ L. Protopopescu, *op. cit.*; N. Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, „Lumina”, 1944; idem, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, Edit. did. și ped., 1977; Il. Bozac, P. Teodor, *Învățământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în *Din istoria pedagogiei românești*, II, București, Edit. did. și ped., 1966; I. Mărza, *Patru documente despre Regium Gymnasium Zallathnense*, în „Sargetia”, XIII, 1977; idem, *Școală și națiune. Școlile de la Blaj în epoca Renașterii naționale*, ms.

Anexa

Instructus Literarius ad Gymnasium R<egium> Cib<iniensium> pertinens.

N<ume>rus	Catalogus Librorum Gymnasii R<egii> Cibiniensis	Tomi	Reflexiones
<i>Classici</i>			
1.	Platonis Opera	12.	Omnes
2.	Ausonius	1.	
3.	Jul<ius> Caesar	2.	
4.	Catul<us> Tibul<us> Propert<ius>	1.	
5.	Claudianus	1.	
6.	Augustae historiae scriptores	2.	
7.	Ciceronis Opera	13.	
8.	Ovidii Opera	2.	
9.	Florus	1.	
10.	Persius et Juvenalis	1.	
11.	Silius Ital<icus>	1.	editionis
12.	Lucretius	1.	
13.	Senecae Opera	4.	
14.	Quintiliani Opera	4.	
15.	Aul<us> Gellius	2.	
16.	Justinus	1.	
17.	Frontinus	1.	
18.	Corn<elius> Celsus	1.	
19.	Scriptores rei rusticae	3.	
20.	Val<erius> Flaccus	1.	pon-
21.	Lactantius	2.	
22.	Lucanus	1.	
23.	Plinii historia na<tur>alis	4.	
24.	Phaedrus	1.	
25.	Statius	1.	
26.	Ammian<us> Marcellinus	2.	
27.	Svetonius	1.	
28.	Senecae Tragediae	1.	
29.	Livius	13.	
30.	Corn<elius> Nepos	1.	nae
31.	Corn<elius> Tacitus	4.	
32.	Plautus	4.	
33.	Terentius	2.	
34.	Horatius	1.	
35.	Epistolae Ciceronis	1.	
36.	Senecae Tragediae	1.	
37.	Sulpitii Severi Historia S<acra>	1.	
38.	Bürger	2.	
39.	Gessner	4.	Editionis
40.	Hölty	1.	
41.	Klosztock	7.	
42.	Lichtwehr	2.	
43.	Haller	2.	
44.	Gellert	4.	
45.	Weisste	3.	
46.	Willamow	2.	
47.	Gerstenberg	3.	
48.	Pfeipfel	3.	Schraemblianae
49.	Uz	3.	
50.	Michaelis	4.	
51.	Thümel	1.	
52.	Hagedorn	5.	
53.	Wieland	52.	
54.	Aristips Briefe an Wieland	8.	A<uno> 1813 comparat<us>

55.	Horaeus Satyren und Briefe: Wieland	2.		
56.	Ciceros Briefe <:Wieland:>	9.	A<nno> 1815 compara-	
			t<us>	
57.	M<arcus> T<ulius> Cic<eros> VI Reden	1.	An<no> <1> 814	} compa-
	<:Von Heymann>		rat<us>	
58.	Victoris Römische Geschichte <:Hildebrand>	1	Vien<nae> 1816	} A<nno>
59.	Florus d<etto> d<etto>o <:Kreutzmann:>	1	Vien<nae> 1816	
60.	Biographien des Corn<elius> Nepos <:Bergstrassen:>	1	Vien<nae> 1816	
61.	Magyar Virgilius	1.	Posonii 1789	} compa-
				rat<us>

Historia

62.	Palma notitia rerum hungaricarum	3.		
63.	Allgem<eine> Geschichete der Welt und Natur	1.	primus Tom<us>	deest
64.	Felmer primae lineae historiae Tran<silva>nicae	1.		
65.	Rudimenta historica	1.		
66.	Schröck Allgemeine Welgeschichte	5.		
67.	Annales sacri et profani	1.		
68.	Epitome chronologica rerum hungaricarum	1.		
69.	Vita S<ancti> Stephani	1.		
70.	Historia Regni Hungariae	1.	Tyrnaviae 1737	
71.	d<ett>o d<ett>o	1.	Claudiopoli 1742	
72.	d<ett>o d<ett>o	1.	Cassoviae 1750	
73.	S<acra> Concilia Eccle<si>ae R<omani> Cath<olicae> in Hungaria	1.	Vien<nae>, 1742	
74.	Fabiani Stradae de Bello belgico	1.		
75.	Specimen Genealogico-progonologicum ad illustran-			
	dam prosapiam Habsburgo-Lotharingicam	1.		
76.	Harlesii introductio in Historiam linguae latinae	1.	A<nno> 1814 comparat<us>	

Geographia

77.	Bel, Compendium Geographiae Hungariae	1.	
78.	Szaszki Geographia	2.	
79.	Hübners Real Staats Zeitungs und Lexicon	1.	

Artes Liberales

80.	Institutiones ad eloquentiam	2.	duo exemplaria.
81.	Cyprian<us> Soarius method<us> parandae eloquentiae	1.	
82.	Palaestra Oratoria	1.	
83.	Molnár, Orationes Sacrae	1.	
84.	Holle Mytologia	1.	
85.	Steph<ani> Csete Sacri Sermones	1.	
86.	Brittiii Chronicon universale	5.	
87.	M<arci> Antonii Mureti Opera	1.	
88.	Cellarii Compendium Antiquitatum	1.	
89.	Bauers Anleitung zum richti<gen> Ausdruck<en> der latein<ischen> Sprache	1.	
90.	Schelleri d<etto> die alt<en> latein<ischen> Schrift- steller zu erklären	1.	A<nno> 1814 compara-
91.	D<etto> praecepta stili bene latini	2.	t<us>

Lexica

92.	Schrevelii Lexicon	1.	
93.	Dizionario Imperiale	1.	
94.	Mathaei Pasoris lexicon latino-graeco-ungaricum	1.	
95.	Dictionarium Calepini	1.	duo exemplaria
96.	Schellers Handwörterbuch	3.	A<nno> 1811 compara-
			t<us>

97. Vagnerii Phraseologia 1.
 98. Griechisch — deutsches Handwörterbuch 1. A<nn>o 1811 compara-
 t<us>
 99. Nolterii Lexicon antibarbarum 2. A<nno> 1812 compara-
 t<us>

Libri mixti

100. Szabo, á Sz<ent> Irás és á természét szava 1.
 101. Parizek Erklärung der sonntäglichen Evangelien . . 1.
 102. Physiologicon Molnarii 1.
 103. Institutiones philosophiae moralis Loscanii 1.
 104. Fonseca institutiones dialecticae 1.
 105. Novus Orbis pictus quadrilingvis 10. 50 fasciculi compacti.
 106. Elementa Geometriae 1.
 107. Klausbergs Rechenkunst 4.
 108. Arithmetica Claudiop<oli> 1.
 109. Molnár Magyar Könyvház 3.
 110. Deutsche Chrestomathie von Jos<ephus> Cserei . . 1.
 111. Dictionarium Josephi Márton 2. A<nno> 1820 compara-
 tum
 112. Practica exercitia Seibtii 2. d<etto>
 113. Virgilii Opera cum interpretatione et notis A<nno> 1820 comparata
 114. Q<vintii> Horatii Flacci Opera cum interpretation . 2. A<nno> 1822 comparata
 et notis Ludovici Desprez
 His accedit Atlas Geograph<icus> sive Mappae
 Geogr<aphicae> Deutscher Atlas Von Reilly. Cibinii
 die ult<ima> Maii <1> 826.
 Joan<nes> Nep<omucenus> Eschenbach Praefectus
 Gymn<asii> R<egii> Cibin<iensis>.

Biblioteca Liceului „Gheorghe Lazăr”, Sibiu, nr. inv. 13 139 (Cota veche O V /25/).

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Diplomați români: GRIGORE GAFENCU

Prezentarea fondului personal și prima parte a „Însemnărilor” au apărut în „Revista Arhivelor” nr. 1/1990. Redăm în continuare fragmente din partea a doua, urmînd ca în numerele viitoare să fie publicate diverse articole, conferințe, scrisori, interpelări parlamentare, însemnări ale marelui diplomat român care a fost Grigore Gafencu.

Miliana Șerbu

CAPITOLUL V

Începuturile regimului Antonescu. Cele dintîi dezamăgiri. Încheierea Pactului Tripartit.

4 Octombrie

I.

Comentariile anglo-saxone tind să arate că prin Pactul Tripartit nu s-a întîmplat nimic nou. S-au limpezit doar unele poziții luate de mai înainte și de mult cunoscute.

În împrejurările atît de tulburi de azi, o „limpezire” are totuși însemnătatea ei și poate cuprinde multe elemente noi.

1. — Mai întîi au fost „unificate” războaiele ce se duc în lume. E triumful teoriei Litvinov (Beneș-Titulescu-S.N.): pacea e indivizibilă fiindcă dacă războiul izbucnește într-un punct al globului, el se întinde pretutîndeni.

Ne aflăm în fața unuia și aceluiași război, care se întinde din Atlantic pînă în Pacific, de la Narvik pînă la Singapur și pînă la Hanoi. Acest fapt are două consecințe : a. — cele două tabere sunt precis definite și delimitate. Între Anglia și Japonia nu mai e loc pentru tranzație. Între Germania și China nu mai sunt cu putință livrări de arme și schimb de sfaturi militare. Chiar dacă ostilitățile nu încep numai decît, fiecare stat prins în luptă are împotriva lui pe amicii inamicilor lui ; b. — oricine ar voi să între, fie de o parte, fie de alta, în război, trebuie să poată face față unor dușmăni întinse pe întregul glob.

2. — Pactul Tripartit care e înainte de toate o alianță de război, prevede liniile mari și simple ale păcii viitoare, astfel cum o dorește Puterile semnatare. Propaganda Axei care știe de minune să se folosească de lozinci izbitoare și de lămuriri pe înțelesul tuturor, va putea ușor exploata „adevărul vădit” : singurul plan pentru o nouă rînduială a lumii, plan care face „dreptate” fiecărui mare popor și delimitează în mod precis drepturile lui, e cuprins în Pactul Tripartit. Cine se mai poate încumeta să reziste unui asemenea plan, voit și sprijinit de „250 de milioane de suflete” ? Intenția de a încheia războiul printr-un succes diplomatic răsunător, tot astfel cum a fost începutul, e vădită. Pactul germano-rus din vara trecută avea scopul să paralizaze Polonia și să demoralizeze pe Aliați, în ajunul luptei. Pactul

Tripartit, încheiat în același condiții de pregătire tainică și urmărind același efect de surprindere și de senzație, trebuie să demoralizeze pe adversari <i> ajunsii la capătul efortărilor, să-i izoleze și să înfringă rezistența lor cea din urmă. Ca și Pactul Ribbentrop—Molotov, Pactul de azi cere unele jertfe. Folosele politice se plătesc scump. Pentru a avea mină liberă în apus, Dl. Hitler a deschis Rusiei porțile Europei răsăritene din Baltică pînă în Marea Neagră. Pentru a câștiga victoria în lume, Axa renunță la drepturile Europei în spațiul Extremului Orient. Nu e vorba numai de China, unde interesele chineze, ca și interesele economice europene și americane sunt lăsate la cheremul Japoniei, care va rîndui în acea regiune o „ordine nouă” potrivită intereselor ei politice și economice. Spațiul vital recunoscut Japoniei se întinde mult mai departe : el depășește briul de insule și arhipelaguri, care din Indochina franceză se întind la est pînă în Noua Caledonie, și de acolo pînă în Noua Zeelandă — adică o regiune de mult rivnită de Japonia, dar unde se menținea de veacuri o muncă de colonizare europeană.

3. — Alianța celor trei Puteri „tinere și autoritare” e incontestabil un șah la Statele Unite. Rezistența opusă de Japonia activității americane în Extremul Orient e veche. Nemulțumirea pricinuită în țările europene de ajutorul dat de Statele Unite Angliei e cunoscută și firească. Avertismentul dat pe față de cele trei Puteri aliate, o așează totuși într-o situație nouă. Dacă nu reacționează înseamnă că a dat îndărăt și prestigiul ei în continentele vecine e atins. Dacă la rîndul ei, caută să „limpezească” situația ea poate să fie atrasă mai repede decît ar fi voit în războiul mondial, avînd de luptat în același timp în Extremul Orient și în Europa.

CAPITOLUL VI

Intrarea unor unități militare germane în țară; desvoltarea politicii sovietice cu privire la Dunăre și la Balcani.

4 Octombrie

Situația din țară, după informațiile pe care le primesc, nu pare a fi încă statornicită. De autoritatea lui Antonescu se leagă în acelaș<i> timp năzuințele revoluționare ale Gărzii și nădejdile conservatoare ale păturii burgheze. Tinerii doresc o ordine nouă. Bătrînii s-ar mulțumi cu ordinea, pur și simplu. Antonescu este deci motor și frînă. Formațiunea sa militară, temperamentul său autoritar și năravul său de răzvrătit îl apropie de mișcarea legionară. El e gata să judece și să condamne cîrmuirile trecute. Concepția sa însă, de asemeni militară, despre ce se cuvine și ce se impune unui Slujitor al Statului fără frică și fără prihană — concepție care se manifestă prin ambiția lui de a da Statului judecători și administratori cît mai drepți și mai cinstiți — , nu se poate și nu se va putea împăca ușor cu patima revoluționară a legionarilor și cu sectarismul lor de partid. Un stat totalitar nu are judecători și controlori decît pentru păcatele trecutului. Păcatele viitoare se încadrează de mai înainte în „mersul victorios al revoluției”.

Va preda Antonescu Statul pe care se străduiește să-l salveze, partidul <pe> care se pregătește să-l ia în stăpinire? Sau va încerca să reziste, căutînd să sprijine Statul și pe alte forțe naționale?

Viitorul nostru, al tuturor, atîrnă de această problemă.

La aceasta se adaugă problema situației internaționale. Antonescu slujește, în împrejurările de azi, interesul Statelor învingătoare, care au nevoie de ordine și de liniște în Europa Dunăreană. Și îl slujește cu atât mai bine cu cât e convins (oricare ar fi fost ideile sale trecute și oricare ar fi și acum părerile sale despre viitor) că în zilele de azi trebuie „să ne reze-măm cinstit și total pe Axă”. El „se rezeamă” însă — ca orice om care a mai văzut și alte vremi și a mai făcut și alte războaie — cu gândul de a „rezista cât mai bine”, și nu cu acel de a sluji pe străini cu cât mai multă râvnă. Generalul nu e instrumentul nimănui. De aci valoarea lui națională în aceste împrejurări.

Această valoare națională e însă, pentru el, și o primejdie. De îndată ce rezistența lui va părea supărătoare, puterile Axei vor căuta un instrument docil. Acest instrument există : e avântul revoluționar al Gărzii. Nu mă îndoiesc de intențiile curate și de patriotismul multor legionari. Această mișcare datorește însă izbînda și puterea ei succeselor din afară ale Axei. Ființa ei e legată azi de aceste succese. Dacă Axa ar fi înfrîntă, nimic nu ar putea îngrădi în țară curentul răzbunător împotriva arbitrilor de la Viena și a partizanilor lor Români. Garda are deci nevoie de Axă, și e firesc că Axa pe care se sprijină în afară, cinstit și total, Statul Român, să sprijine înăuntru pe acei care o slujesc mai bine.

Sunt deci cauze și interne și externe, care vor îngreua colaborarea dintre Antonescu și Gardă. Cu cât Generalul va avea puțința să se sprijine mai bine pe încrederea generală a țării, cu atât va fi mai tare față de Gardă. Cu cât va avea mai mare nevoie să se rezime în afară, pe Axă, cu atât va fi Garda mai tare față de el.

8 Octombrie

Grecul care știe toate, m-a înștiințat ieri seară, telefonic, că o divizie germană ar fi intrat în România și ar fi ocupat regiunea petroliferă și un port la Dunăre : Giurgiu. Așa a anunțat radio-Londra. Ascultăm și noi la radio, unde vestea e confirmată în mai multe limbi.

După pierderea hotarelor, iată ocupația militară. E în linia și în ritmul politicei Axei : o fatalitate de care nu ne mai putem feri. Unii membri ai Legației socotesc că ocupația poate avea și oarecare foloase. Nucheta și cu mine suntem însă adînc tulburați. Un singur suflet înțelegător : feciorul meu, Vasile. A stat ca în fiecare seară nedeslipit de aparatul de Radio al personalului de serviciu. Cînd mă duc la culcare îl aud cum oftează din greu. — Ce e Vasile ? — Mi-e rușine, Conașule !

Radio București desminte știrea. Nu e vorba decît de intrarea în țară a unor tehnicieni, în vederea unei mai strînse „colaborări”. Ce o fi aia ? Desînțirea nu risipește viziunea unei țări sub o „prietenească ocupație”. Pînă noaptea tîrziu, Nucheta și cu mine studiem Atlasul și căile de ieșire spre lumea liberă.

Ziarele sovietice de azi dimineată nu anunță nimic. Seara : ceaiul Nuchetei, foarte animat. America și Axa. Whisky și șampanie. După evacuarea Nemților, la miezul nopții, rămîn pe teren, deplin înfrățiți, Americani, Italieni și Români.

16 Octombrie

Contele se ferește de vorbe multe. De obicei nu rămân din convorbirile avute cu el decît impresiile plăcute. De data asta, culeg și unele informații. Schulemburg a văzut în mai multe rînduri pe Ribbentrop. Au vorbit despre Arbitrajul din Viena. Ribbentrop a asigurat pe Ambasador că s-a dus la Viena cu hotărîrea de a nu accepta cererea unui arbitraj. Nu voia să aibă un rol hotărîtor în această chestiune. Deoarece schitez un gest de uimire și de neîncredere, Schulemburg ține să declare că Ribbentrop, pe care îl cunoaște bine, e totdeauna foarte sincer cu el.

—E. — Cine a împins atunci la arbitraj?

—S. — Probabil Ungurii. Au amenințat cu războiul. Au și început acte de ostilități: au zburat deasupra Ardealului. Ribbentrop s-a temut atunci de întinderea războiului, de o intervenție „iminentă” din partea Rusiei.

—E. — Ați fost la Moscova în acele zile. V-ați dat seama că un asemenea atac era în adevăr „iminent”?

—S. — Dar de unde...! (Contele dă din umeri, zîmbind). Ungurii au știut însă să profite de atmosfera pe care ei înșiși au creiat-o.

—E. — Nu ar fi putut juca însă o asemenea partidă dacă nu ar fi primit un sprijin de undeva. Îmi închipui că au fost ajutați de Italiani?

—S. — N-am spus-o eu. (Contele zămbește din nou).

—E. — Vi s-au repetat la Berlin cuvintele spuse despre mine la Viena?

—S. — Kein Wort!

Mă gîndesc la iluziile lui Manoiilescu. Cît de prost a pregătit terenul. Cît de ușuratec a angajat partida și cît de nimerit ar fi fost să încerce să facă față cu o politică de rezistență, rodomontadelor maghiare, șantajului italian și pretinselor șovăieli ale D-lui Ribbentrop. Conferința din Viena va rămîne în istoria României ca o pildă uimitoare și dureroasă de proastă diplomatie.

—Și acum, îmi spune Schulemburg, cu un aer îngrijorat, suntem siliți să intervenim mereu. Românii se plîng de atrocitățile maghiare, Ungurii de barbariile române. Ni se cer comisii de cercetare și de judecată. Ce putem face? Am început prin a numi delegați de seamă. Pe urmă, am desemnat oameni mai mărunți. Pînă la sfîrșit, vor pleca în Ardeal niște Consilieri de Legație, fără mare răspundere.

Caut să atrag atenția Contelui asupra gravității situației Românilor rămași în teritoriul ocupat de Unguri: e pentru noi o tragedie națională pe care nu o putem trece cu vederea.

—Trebu<i>e să înțelegeți însă că noi <nu> putem face aproape nimic. Nu putem să ne apucăm să facem dreptate în țări străine...

Așadar, Comisia atît de aprig așteptată în Ardeal e numai o parodie de Comisie — o echipă de Consilieri de Legație, menită să nu facă nimic. Cîte dezamăgiri <i>ii așteaptă pe acei care caută la străini apărare și dreptate.

Vorbim de formațiunile germane de instrucție, sosite în România. Schulemburg pretinde că nu cunoaște exact și efectivele lor. Știe însă că aceste formațiuni, pe care nu le crede foarte numeroase, au fost trimise la cererea guvernului român, și pentru „sprijinirea guvernului”, deoarece „trebuia să facem ceva pentru el”.

17 Octombrie

Din țară primesc știri îngrijorătoare. Un Român, martor al prefacerilor din vremea din urmă îmi spune că mișcarea legionară trece peste capul Generalului Antonescu. Ea e nevoită, pentru a-și putea atinge țelurile revoluționare ca să caute tot mai mult sprijin în străinătate. De altă parte, pofta legionarilor de satisfacții de ordin material și de răzbunări politice, provoacă neconținut nerându-și în viața publică și tulburări în sufletul poporului. Plecarea Regelui și prăbușirea clichei Palatiste a pricinuit o satisfacție generală, a cărei beneficiari exclusivi au fost gardiștii. Acum lumea se trezește, dar e târziu.

Citesc printre rinduri într-o scrisoare a mamei, aceeași îngrijorare. Cu inteligența ei atât de lucidă și cu felul ei atât de nobil de a gândi, bătrâna de 83 de ani nu se lasă înșelată de entuziasmul naiv al unor tineri „naționalisti”, care nu știu cum să închine cu mai multă însuflețire țara străinilor. Mama vorbește de frumoasele cuvinte patriotice ale noilor conducători care totuși nu izbutesc să risipească „impresii penibile cu privire la trecutul apropiat și la viitor”. La aceasta se adaugă câteva pilde de sectarism care vădese nivelul intelectual scăzut al noilor stăpîni. Mișu Jora, după ce fusese exclus sub Regele Carol de la Direcția Conservatorului, din pricina caracterului său semeț și a neputinței sale de a <se> pleca în fața slujitorilor fostului Rege, e ostracizat și de noul regim, în ciuda talentului și a trecutului său muzical, fiindcă ar fi avut un strămoș... franc-mason. Pentru aceeași crimă sunt îndepărtați de la onoruri și slujbe George Enescu și chimistul Hulubei. Ce nu desvăluie această maimuțăreală a unor deprinderi străine, în țara noastră unde franc-masoneria nu a însemnat niciodată nimic. Și cită dreptate are Iorga, când reproduce acum un vechi articol din „Neamul Românesc”, care înfierează :...„Orice ar părea, într-o formă seacă și brutală sau într-o formă entuziastă și naivă, un regim de sclavie sufletească, contra căruia protestă nouăzeci și nouă la sută din ce au scris cele mai nobile spirite ale omenirii”.

Aflu abia acum, cu multă părere de rău, despre moartea lui Petre Andrei. S-a sinucis la Iași, în cele dintii zile ale lunii Octombrie. O victimă mai mult, și una din cele mai alese, în lupta cumplită care opune cu ideile, faptele și credințele lor potrivnice, două generații deosebite.

„Ideologul” Andrei, om de stînga prin temperament și prin singe — nu trecea el drept fiul lui Stere ? — nu mi-a împertat niciodată gîndirea și firea mea conservatoare. Totuși am prețuit mult pe acest coleg simpatice, minte subțire și aleasă, orator cu accente calde, profesor cu știință de carte și parlamentar cu respect pentru tribună, rătăcit în vremi de cumplită nerînduială în gîndire și de odioasă brutalitate în fapte. Cu mai multă intensitate ca alții, din pricina firei sale mai adînci, a suferit drama politică a celor de vîrsta lui, ajunși în viața publică pe pragul acțiunii, pregătiți și dornici de muncă, și prinși fără voie între intransigența lui Maniu, de o incontestabilă valoare morală dar totuși atât de sterilă politiceste, și „dynamismul” superficial și înșelător al unui Rege, plin de bune intenții și de înstincte rele.

Petre Andrei a dat cîrmuirii, la care a luat parte, ce avea mai bun și a plătit păcatele altora. Așezat în fața judecății unui nou regim, care ca toate regimurile asemănătoare în istorie, uită că e produsul unor prăbușiri și se încumetă să fie judecătorul lor, prietenul Andrei a ținut să pună capăt unei

lupte pe care îi era silă să o ducă mai departe. Îi închin, din toată inima, gândurile mele cele mai curate și cele mai bune.

22 Octombrie

Extras din raportul No. 6 către Minister

Probleme dunărene

Rusia a cerut desființarea Comisiei Europene pe baza principiului : Dunărea pentru Statele Dunărene. Cum se poate împăca pretenția ei de „neutralitate”, la care tinde din ce în ce mai mult, cu propunerea germană de a elimina din Comisia Dunăreană Anglia și Franța și de a păstra Italia ?

În ce ne privește, se desființează ordinea stabilită în urma războiului din Crimeea, care a fost adevăratul nostru război de independență. Prin ce va fi înlocuit regimul actual ? Ne va putea fi regimul nou tot atât de prielnic ca acel pe care ne-am sprijinit până acum ? Telegramele și rapoartele mele v-au arătat de mult teama mea, că Puterile Axei, pentru a nu compromite politica lor de înțelegere cu Rusia vor căuta să deslege unele probleme care le despart de ea, prin soluții tranzacționale. Ne aflăm în fața unei asemenea soluții.

Regimul Dunărean de până acum avea pentru noi o îndoită însușire : el îngăduia Puterilor Apusene să oprească Rusia la Gurile Dunării. În sinul Comisiunii Europene, atribuțiile Rusiei nu se întindeau mai sus de Brăila.

În al doilea rând, Comisia Europeană, prin caracterul ei larg internațional, asigura nu numai ordinea și libertatea de navigație pe Dunăre, dar era pentru noi un sprijin politic și o cheazășie de independență, față de puternicul nostru vecin.

Unificarea regimului dunărean și înlăunirea caracterului lui politic și european printr-un caracter quasi-riveran (statele riverane plus Italia) îl lipsește de aceste două însușiri. Rusia va fi pretutindeni de față pe Dunăre, de la Sulina până la Bratislava. Iar noua Comisie, cu un caracter exclusiv tehnic, nu va avea nici competența, nici autoritatea, ca să ne dea în treburile dunărene un sprijin politic față de Rusia.

Îmi dau seama, firește, că în împrejurările actuale, autoritatea „europeană” a vechii Comisii de la Galați e iluzorie, dat fiind imposibilitatea în care se află o parte din membrii ei să împlinească sarcina lor în mod efectiv. E tot atât de vădit că astăzi Germania e destul de puternică pentru a ține în cumpănă ambițiile dunărene ale Rusiei.

Nu e mai puțin adevărat însă că e de dorit să putem da, în proiectata conferință din București, viitorul regim dunărean un caracter cu adevărat „provizoriu” — așa cum propun de altfel și puterile Axei — și nu un caracter definitiv.

28 Octombrie

De la Americani, mașina mă duce pe cheiul Moscovei, în dreptul Ambasadei engleze. Mă plimb pe chei cu gândurile mele negre. A venit deci rîndul Greciei. Îmi aduc aminte de întâlnirea de la Belgrad. „— Dacă cineva se leagă de noi, am spus atunci, ne vom bate”. „— Și noi ne vom bate !” mi-a răspuns cu hotărîre bătrânul Metaxas, privindu-mă drept în ochi. El s-a ținut de cuvânt. A primit azi dimineață la trei — invaziile se pregătesc noaptea, ca spargerile banditești — un ultimatum italian. L-a respins în câteva clipe și a hotărît că Grecii se vor bate „până la cel din urmă om”.

Nu știu ce va urma. Gestul însă, pe care noi nu l-am făcut, a fost făcut de Greci. Miine poate îl vor face și Turcii. Iugoslavii, înconjurați și strinși de pretutindeni se vor bate și ei. Înțelegerea Balcanică e spulberată. Toți laolaltă am fi putut opune rezistență agresorilor. Reprezentăm o voință, o idee, o putere... Ne-am lăsat duși, fiecare de nevoile sale deosebite. Izolați și despărțiți, soarta rea ne-a ajuns din urmă, silindu-ne, pe noi să capitulăm, și pe Greci să se bată în condiții disperate. Oricum ar fi, prefer parcă soarta lor.

29 Octombrie

„Colaborarea germano-franceză e o realitate” scrie presa germană. Ce poate însemna o „colaborare” între un stat care luptă și învinge și altul care a fost învins?

„Hamburger Fremdenblatt” ne lămurește. E vorba de : „Așezarea unei noi ordine în Europa, sub conducerea Germaniei și a Italiei, care să asigure tuturor Europeanilor liniște și posibilități de viață”.

Un comunicat francez din Vichy dă și el unele deslușiri : „Convorbirea între cei doi șefi de stat (Hitler și Pétain) a dat prilej la o cercetare generală a situației cu privire la refacerea păcii europene”.

Ziarele franceze dau și alte amănunte : „Führer-ul a dovedit, scrie „Le Petit Parisien”, că vrea o pace constructivă. Iată de ce Maresăul Pétain s-a hotărât să colaboreze. Niciodată nu a fost dată unei țări învinse o asemenea posibilitate . . .” Și un alt ziar francez adaogă : „Cind Pétain a trecut îndărăt linia de demarcație, a spus : sunt mulțumit”.

Așadar, e vorba de o grabnică refacere a ordinii europene, a unei ordini constructive, a acelei faimoase ordini constructive la care și Regele Carol s-a grăbit acum patru luni să-și dea adeziunea, în aplauzele însuflețite ale tuturor pamfililor și lichelelor din presă — și în urma căreia țara s-a ales, în mai puțin de patru luni, cu patru ținuturi mai puțin, iar Regele cu un picior undeva.

Ordine constructivă ! A fost nevoi<i>e deci ca Polonia să fie distrusă și poporul polon împrăștiat ; a fost nevoi<i>e ca să se deschidă larg portile Europei, din Golful Finic pînă în Marea Neagră în fața bolșevismului năvălitor, ca Finlanda, Statele Baltice, Galiția, Basarabia să fie jertfite rînd pe rînd molochului sovietic, a fost nevoi<i>e ca Danemarca să fie ocupată într-o noapte, cum se pătrunde tilhărește într-o casă nepăzită, ca Norvegia să fie brutalizată și supusă regimului anui trădător, ca Olanda și Belgia să fie călcate în picioare numai fiindcă se aflau în calea invaziei ; a fost nevoi<i>e ca țara noastră, care și-a împlinit cinstit îndatoririle ei de neutralitate să fie batjocorită, ciopîrțită, ocupată sub cuvînt de apărare și pusă ca o zdreanță în slujba unor interese străine ; a fost nevoi<i>e ca toate cuvintele să fie călcate, toate credințele înșelate, toate statele pașnice, muncitoare și libere să fie înjosite și robite, a fost nevoi<i>e ca inșeși sufletele unei întregi omeniri să fie tulburate și destrămate prin cuvinte șirete și mincinoase — pentru ca peste toate aceste ruini materiale și morale niște cîlăi îmbătați de putere fără margine și fără îngrădire să clădească o ordine nouă-constructivă !

Bietul Pétain are de ce să fie mulțumit. Douăzeci și patru de ore după ce se învoise să colaboreze la refacerea păcii, trupele italiene au intrat noaptea în Grecia, iar aviația Axei, dornică să asigure, în numele Europei celei noi, fiecărui popor pace și ordine, bombardează Atena.

17 No(i)embrie

Fapt e că în timp ce Molotov și Ribbentrop se îmbrățișează din nou, ploaia de obuze cade mai cumplită ca niciodată asupra Angliei. Europa suferă și Rusia se pregătește. Cînd și cum va lua sfîrșit această a doua lună de miere germano-sovietică? E greu de prevăzut, fiindcă în această privință trebuie ținut seama nu numai de planurile celor doi tovarăși, dar și de nepotrivirea dintre socotelile omenеști de o parte, și hotărîrile providenței de alta. Germanii se gîndesc, fără doar și poate, că după un război pe care îl doresc cît mai scurt, să îngrădească poftele rusești, la nevoie cu forța, într-un spațiu care să nu stînjenească cu nimic desfășurarea puterilor de viață ale Reichului. Rușii se gîndesc, tot atît de neapărat, că după război, pe care îl doresc cît mai lung, forțele germane vor fi îndeajuns de reduse, pentru a nu se mai putea opune liberei desfășurări a puterilor de viață rusești.

Nu este însă exclus ca să se ajungă cu timpul, forțele rusești întărindu-se și cele germane scăzînd, la un echilibru de forțe pe care nici una din părți să nu mai aibă interesul să-l primejduiască prin acte agresive. S-ar ajunge astfel la statornicirea unor stări, care azi par încă provizorii. În ce ne privește trebu(i)e să avem în vedere și această din urmă posibilitate. Războiul ideologic, care a dăinuit ani de-a rîndul în Europa, cu o risipă de vorbe deșarte și de argumente fățarnice de propagandă, a dus la credința falsă că între revoluția bolșevică și așa-zisa revoluție fascistă sau național-socialistă e un abis peste care nu se poate trece. (Cîte urmări jalnice a avut această credință falsă îndeosebi printre cei tineri : cîți „ideologi” însuflețiți au îmbrățișat crezul nazist din teamă sau din ură de bolșevism, cîți oameni de „stînga” au alunecat spre comunism din dispreț pentru totalitarismul de extremă-dreapta ! Aceste erori de gîndire au iniuriat și concepțiile de politică externă : cîți nu au crezut și nu cred și azi că e destul să îmbrățișezi idealurile hitleriste pentru a găsi un scut împotriva imperialismului rusesc. Această nevo(i)e bolnăvicioasă de proptele intelectuale și sufletești, a grăbit întinderea cumplitului totalitarism a(1) zilelor de azi, care sugrumă ființa și libertatea indivizilor ca și a națiunilor).

În realitate, ceea ce desparte Germania de Rusia sunt anumite interese politice și naționale, iniuriate de istoria și de geografia Europei. Iar ceea ce apropie între ele cele două puteri, e tocmai ideologia lor. A trece peste aceste interese nu e mijloc mai bun decît acel(a) de a face apel la analogiile care există între cele două regimuri totalitare. Aceste analogii au creat atmosfera de înțelegere și de încredere reciprocă în care a luat naștere și în care se dezvoltă colaborarea ruso-germană.

Aceeași cîrmuire autoritară — și aceeași grijă a dictatorilor de a păstra stăpînirea, mai presus de orice alte considerații sau interese de stat ; acelaș(i) dispreț pentru opinia publică și pentru reacțiunile ei — ceea ce dă cîrmuitorilor aceeași libertate de mișcare și le îngăduie să justifice prin aceleași mijloace de propagandă cele mai uimitoare schimbări la față ; aceeași concepție despre o politică de „masse”, care a înlocuit toate concepțiile individualiste de pînă acum ; acelaș(i) respect pentru „masse” cît mai mari (80 de milioane de Nemți, 180 de milioane de Ruși — ce împreună !, în Germania și în Rusia, serie biroul de presă al Ambasadei germane din Moscova, se întîlnesc cele mai mari puteri militare din lume ; înțelegerea între aceste două uriașe imperii cuprinde în Europa și în Asia

cea mai mare masă de teritorii — Ländermasse — care există în lume ! “) aceiași dispreț pentru statele mici, care nu-și pot apăra singure neutralitatea, siguranța, nici ființa neatârnată ; aceeași tendință de a îngloba aceste state mici în spațiul vital al „masei lor imperiale”, aceeași predilecție pentru liniile geografice simple și largi (predilecție care a înlesnit mult sarcina D-lui Ribbentrop anul trecut, când a tras cu Dl. Stalin linia care a tăiat Europa în două, din Baltica până în Marea Neagră, hotărînd printr-o trăsătură de creion soarta Poloniei, a Statelor Baltice, a Basarabiei); aceeași tendință de a tăia deocamdată globul în felii verticale neputîndu-l înghiți numaidecît întreg ; același cult pentru forță, pentru puterea de a lovi, de a sparge, de a dărîma prin mase cît mai numeroase, cît mai temeinic organizate și disciplinate, cît mai desăvîrșit mecanizate și motorizate (în această privință militarismul sovietic, în slujba căruia sunt așezate producția industrială, instrucția publică și pregătirea luptătorilor, nu are nimic de invidiat militarismului german); același romantism economic, aceeași dorință de a cuprinde viitorul în planuri epocale, aceleași năzuinți de prefacere legate de performanțele unui motor ; aceleași pro(i)ecte uriașe pentru a capta energia fluviilor și a muta munții din loc, aceeași voință în sfîrșit de a schimba fața lumii și de a uimi pe Zei, așezînd o „Ordine Nouă“ prin porniri și mijloace revoluționare.

În lumina acestor analogii, rezultatele diplomației Domnilor Schulemburg și Ribbentrop sunt mai ușor de înțeles.

23 Noiembrie

Primesc, chiar din această clipă, textul discursului ținut tot azi de Generalul Metaxas la Atena. Grecii au intrat în Goritza. Trupele lor înaintază pe tot frontul.

Bătrînul nu se leapădă de trecut. Vorbește în numele unei tradiții „de trei ori milenară”. Citesc cu emoție și cu inima strînsă : „Acum 26 de zile un dușman perfid ne-a atacat fără nici o pricină, numai cu scopul ca să ne ia ce aveam mai scump, și ce-i dă vieții prețul ei : libertatea, neatârarea națională, onoarea. Grecia întreagă s-a ridicat ca un singur om și a pus mîna pe arme...După săptămîni de lupte grele succesele și victoriile se țin lanț și în fața trupelor noastre inamicul fuge, pe tot frontul din Macedonia până în Epir... Cînd Mussolini a ținut cuvîntarea lui cea din urmă, plină de fiere și de minie împotriva noastră, nu se gîndea că armata elenă îi va da cuvenitul răspuns atît de grabnic. De acest răspuns își va aduce aminte. Țin să adaug doar următoarele : Grecia nu va uita nici pe Santarosa, nici pe Fratti, nici pe Garibaldi, nici pe atîți alți Italieni care și-au vărsat sîngele pentru ea, după cum nu va uita pe atîți greci care au căzut pentru Italia, în zilele cînd această țară își apăra libertatea și independența. Italienii care au luptat pentru noi ne vor rămîne îndoit de dragi, întii pentru sîngele pentru care l-au vărsat, și apoi fiindcă dacă ar trăi ar fi urgisiți de acel fascism, care nu poate suferi bărbați cu credință înaltă... Mussolini, care se miră că voința lui de a supune pe Greci a stîrnit ura Grecilor împotriva lui, ne înștiințează că Italia fascistă ne va desființa. Îi răspundem că suntem hotărîți să nu ne lăsăm desființați și că vom trăi mai departe ca o nație liberă și independentă. Poporul italian va avea să

juduce consecințele înfrîngerii sale cînd se va socoti cu Dictatorul fascist. Pînă atunci Eleni, să stringem pumnii, să încheștăm dinții, să ne oțelim sufletele și să luptăm cu îndîrjirea pe care o stîrnește în noi această agresiune lașă. Nu luptăm numai pentru ființa noastră, dar și pentru celelalte popoare balcanice. Luptăm pentru idealurile care sunt nu numai ale noastre, ci se întind peste întreaga omenire. Să mulțumim lui Dumnezeu care ne-a hărăzit cîntea ca să fim apărătorii unei asemenea cauze înălțătoare !”.

Citind aceste vorbe, care par culese într-o pagină din Plutarh, mă gîndesc cu îndurerare la soarta rea care a îndepărtat neamul românesc de asemenea reacțiuni sufletești. Cum este cu puțință să hrănim mintea și sufletul nostru cu crîmpeie dintr-o propagandă străină, cu lozinci de „refacere”, de „reconstrucție”, de „ordine nouă”, cînd tot ce aveam mai scump pe lume, adică „libertatea, independența, onoarea”, se prăbușesc în jurul nostru? Din desnădăjdie mai întii, apoi dintr-o pornire oarbă, ne-am schimbat sufletul după cum bătea vîntul, gata oricînd să luăm „o nouă orientare” și să punem capăt credințelor moștenite. Și am alunecat astfel sub iniurierea unor ideologii atît de copilărești, atît de străine de bunul simț al poporului nostru, atît de primejdioase pentru apărarea ființei noastre naționale, încît dacă n-aș auzi oftatul și blestemele lui Vasile, țăranul ardelean, de cite ori prinde la Radio o informație oficială din București sau de cite ori deschide un ziar românesc, n-aș ști de unde mai poate veni mîntuirea.

Nimeni nu cere firește Generalului Antonescu, în împrejurările de azi și în situația noastră, să vorbească așa cum vorbește Generalul Metaxas. Dumnezeu nu ne-a hărăzit și nouă cîntea să putem fi în aceste zile, „apărătorii unor cauze înalte”. De aceea însă s-ar cuveni, cît timp vom purta povara unei soarte vitregi, să vorbim cît mai puțin.

27 No*(i)*embrie

Sosit la București, Generalul Antonescu a trimis Führerului o telegramă de mulțumire pentru primirea de care s-a bucurat la Berlin. Foarte firesc. Tonul telegramei plin de admirație pentru cele împlinite de regimul nazist. Nimis de zis. La sfîrșit însă Conducătorul urează Führerului o victorie cît mai grabnică și mai deplină asupra inamicilor săi. De ce? Inamicii D-lui Hitler sunt foștii noștri aliați. Ei au contribuit prin lupta și victoria lor ca să mărim teritoriul pe care dl. Hitler ni l-a ciopîrțit în lunile trecute. Cum ne-am putea bucura de desăvîrșita lor înfrîngere?

Să admitem însă că interesele trec înaintea amintirilor. Care e interesul care ne poate îndemna să uităm cele mai elementare simțămînte de camaraderie de arme și de demnitate? Victoria desăvîrșită a D-lui Hitler înseamnă întărirea și statornicirea stărilor de azi, adică, în ce ne privește, consfințirea vasalității noastre. Ce interes avem să fim vasali? Victoria D-lui Hitler înseamnă definitivarea Arbitrajului de la Viena. Ce interes avem să rămînem cu hotarele ciuntite? Victoria D-lui Hitler înseamnă că mizeria din Germania, imperiu victorios fără hrană și fără bani, să se întindă și la noi. Ce interes avem să ne prăbușim cu toate bogățiile noastre în spațiul închis al mizeriei germane? Victoria desăvîrșită a D-lui Hitler înseamnă deci moartea tuturor năzuințelor noastre naționale, politice, economice. Ce interes avem să alunecăm în fundul prăpasti*(e)*i?

La aceste chinuitoare întrebări legionarii răspund : Arhanghelii sunt cu Axa. E un argument. Nu cred însă că Generalul Antonescu să nu caute și altele — mai ales de când Arhanghelii mănincă băta(i)e în Munții Pindului.

CAPITOLUL IX

Tulburările legionare din țară; măcelul de la Jilava; uciderea lui Nicolae Iorga și a lui Virgil Madgearu. Sosirea delegației economice românești la Moscova; începerea negocierilor economice. Reînceperea negocierilor du-nărene la București; stadiul Conferinței Dunărene.

28 No(i)embrie

Vești rele din țară. Răsvrătirea gardistă, îngrădită până azi prin străduințele lui Antonescu, pare să fi izbucnit cu violență. Radio și ziarele ne aduc știri, cu atît mai chinuitoare pentru noi cît lipsesc de precizie, despre diferite masacre ce s-ar fi întîmplat la București. La Jilava ar fi fost uciși 64 de deținuți politici. Legionarii au dezgropat chiar în aceste zile rămășițele lui Codreanu și s-au dat apoi la cumplite acte de răzbunare. Printre victime s-ar afla Iamandi, Argeșianu, Gavril Marinescu, Bengliu... Ziarele vorbesc și de Mișu Ghelmegeanu, dar vești ulterioare desmint moartea lui.

Ître seară ne sosesc știri și mai îngrijorătoare. Masacrul de la Jilava a fost însoțit de acțiuni de terorism. Au fost uciși Nicolae Iorga și Virgil Madgearu. Cete de bandiți înarmați cutre(i)eră străzile capitalei și lovesc la întîmplare.

Cu inima sfîșiată urmărim din depărtare această nouă tragedie a țării noastre. În zilele acestea întunecate, cînd pretutindeni singele curge din belșug, mai mult încă decît pierderea unor prieteni de seama lui Iorga și a lui Madgearu ne chinuiește felul în care se risipește singele românesc. Ce grozav blestem apasă asupra noastră din ziua în care Ion Duca a căzut la Sinaia sub ploaia de gloanțe. Patima ucigașă, străină de firea și de trecutului nostru, a pătruns în mintea, în închipuirea, în moravurile dușmanilor, ca și a apărătorilor Statului și a pus stăpînire pe viața noastră publică. Din răzbunare în răzbunare și din măcel în măcel, ceea ce a fost la început un joc sîngeros de copii răsvrățiți și nărăvași a ajuns să fie boala cumplită de care trage să moară țara românească. Din pricina acestei boli am stat cu brațele încrucișate, fără vlagă și fără voință cînd străinii ne-au călcat pămîntul țării. Am întors apoi armele ucigașe unii împotriva altora. Pașnici pînă la nepăsare față de străini, răspindim teroarea înăuntru și vitejia noastră se irosește în cumplite acte de banditism. E firesc, ca o fatalitate necrutătoare, ca în vîltoarea în care se prăbușesc drepturile și năzuințele României, să fie jertfit de niște unelte oarbe ale soartei noastre rele, Nicolae Iorga, care cu toate cusururile firii sale atît de ciudate, e și va rămîne în istoria noastră, dacă vom mai avea o istorie, apostolul cel mai înflăcărat al întregirii noastre naționale, și românul cel mai înzestrat din aceste vremi cu toate darurile înțelepciunii, ale talentului și ale sufletului.

Revoluția trece peste capul lui Antonescu. Decretele Generalului, apelurile lui Sima răsună din noaptea românească pînă la noi ca niște strigăte de alarmă slabe și înăbușite. Așteptăm, tulburați și chinuiți, fiindcă nu putem ajuta mai mult. Și ne întrebăm cu îngrijorare dacă bunul simț

al românului mai poate reacționa într-o țară prinsă între misticismul tulbure și prăpăstios al regimului legionar și realismul bine socotit al forțelor de ocupație germane?

29 *No*<i>embrie**

„Am pus capăt definitiv trecutului nostru”, scria acum câteva zile „Curentul”. Această formulă a fost reproducă cu mulțumire de toate ziarele germane.

Da, i-am pus capăt, definitiv. Profesorul Iorga zace cu capul sfărâmat într-un șanț al șoselei ce duce spre Vălenii de Munte, unde răspindise ani de-a rândul învățămintele sale insuflete. Uciderea <a>cestui bărbat, care chiar dacă ar fi greșit uneori cu vorba sau cu scrisul, nu era o primejdie pentru nimeni și era o fală pentru toți. mă tulbură atât de adânc încât simt cum se clatină și se răstoarnă peste noi tot trecutul nostru de gândire și de omenie.

Cîte pagini frumoase din istoria noastră au fost rupte dintr-o singură dată de miinile murdare ale unor smintiți : Iorga tinărul profesor al tinereței române, propovăduitorul înflăcărat al conștiinței și al mindriei naționale ; Iorga, muncitor neobosit, cercetător al trecutului, evocator însuflețit al măririlor de altă dată ; Iorga, cel mai avîntat și cel mai pătimăș slujitor al idealului de întregire națională, aruncat în lături, pe marginea drumului, ca o zdreanță însingerată de care nu mai e nevo<i>e în lumea cea nouă, în care ne-am „încadrat” cu o vlagă nebună de robi păgini și răsvrătiți. Îmi aduc aminte de articolele inimoase prin care, în timpul trecut, însuflețea voința și credința luptătorilor de pe front. Îl revăd la Senat, unde am avut cîntea să stau ca adversar și totuși ca prieten, patru ani de-a rândul în apropierea sa. Cuvîntările sale, dese ori inegale, pline de ciudățenii și de contradicții, atingeau uneori culmile de gândire și de simțire românească la care nici un alt orator din zilele noastre nu se putea ridica. Cînd se avînta la acele înălțimi, se lepăda de toate micimile datorate unui temperament prea simțitor și veșnic frămîntat și lăsa să răsune prin glasul său, cuprinse în formule nepieritoare, toată înțelepciunea și toată generozitatea unui neam de veche și aleasă omenie. Îmi răsună de asemeni prin gînd atâtea cuvinte de prietenie și se trezesc în amintirea mea atâtea articole din „Neamul Românesc”, medalioane sculptate în marmură, cuprinzînd în cîteva rînduri o mărturisire de credință, o atitudine bărbătească de gînditor, un strigăt de alarmă, de durere, de desnădejde, o afirmare sgduitoare a pătimașei și năvalnicei sale dragoste de țară.

Vor spune alții, dacă acest fruntaș printre fruntași a făcut tot ce ar fi putut face pentru a opri unele greșeli, pentru a îngrădi unele porniri primejdioase, pentru a apăra ordinea și măsura în fapte și în gîndire. Firea sa atât de bogat înzestrată era hîntuită de furtuni pe care nu putea întotdeauna să le stăpînească. Știu însă că prin autoritatea gîndirei și a numelui său, prin libertatea de care se bucura vorba și scrisul său, prin exploziile sale de sinceritate, a fost una din puținele frîne ale cărmuirii Regale și singurul bărbat de a cărui judecată și de a cărui manie se temea regimul trecut.

De aceea, nu greșile, ci strălucitele sale însușiri i-au săpat mormîntul. Era firesc ca un bătrîn, care a scris o jumătate de veac de-a rîndul, să fie ucis de un tînet care nu mai știe să citească. Era firesc ca apărătorul ideii

naționale și a creștinismului românesc să fie doborât în aceste vremi, cînd religia creștină a ajuns să fie o pornire pătimasă de misticism păgîn, iar naționalismul o aiureală singeroasă.

Sînt cum apasă asupra mea, la postul de răspundere pe care nu-l pot părăsi, oricine ar cîrmui țara pe care o slujesc, și de care sunt legat cu toate puterile conștiinței mele, urgia îngrozitoare a acestor vremi de prăbușiri.

Un gînd de prietenie pentru Virgil Madgearu. Acum cinci ani toți străinii, cunoscători ai stărilor de la noi, îl priveau drept cel mai priceput economist al Europei Răsăritene. Muncitor îndîrjit, luptător fără frică, credincios pînă la capăt unei credințe care l-a înălțat și pe care nu a părăsit-o pentru a se ridica din nou. Virgil Madgearu era în zilele de dezordine și de destrămare de azi unul din foarte puținii români care ar fi putut da Statului un sprijin mintuitor.

În tot timpul ministeriatului meu am păstrat cu el legături de prietenie și de stimă reciprocă. Prin el informam pe Maniu despre problemele externe. La plecarea mea la Moscova a venit să-mi strângă mina: — „Nu crezi că e prea târziu?”, m-a întrebat el zămbind dureros, cu gîndul la hotarele pierdute.

L-au ucis și pe el, nevinovat, plin de puteri de muncă și de înfăptuire, fiindcă în aceste zile de nebunie, de răzbunare oarbă și de nimicire a statului și a ideii de stat, trebuia distrus tot ce poate fi folositor.

1 Decembrie

Din țară nici o știre directă. La radio — crămpe(i) de informație din care se desprind amănunte despre masacrul, descripții despre înmormîntare solemnă a lui Codreanu, vești despre o serbare a Unirii la Alba-Iulia. Serbări și înmormîntări, parazi și masacre — țara trece prin turburări sufletești pe care le urmărim din depărtare cu o dureroasă și adîncă neliniște. Nimic mai primejdios în zile de răzvrătire, cînd patimile și superstițiile tănuite în adîncurile unui popor izbucnesc la suprafață, decît acea psihoză de doliu popular care cere ca zăbrălnicele negre să fie stropite cu sînge. Pămîntul s-a cutremurat, spun crainicii mitului legionar, fiindcă moartea lui Codreanu nu fusese răzbunată. Naționaliștii noștri „creștini” pot fi mulțumiți. Pămîntul însetat de sînge a primit jertfele ce i se cuveau. În fața noilor morminte care se deschid stă țara românească în treagă, lovită, ciuntită, neapărată, gata să alunece și ea în groapă. O mai frumoasă înmormîntare nici nu se putea.

3 Decembrie

Primesc de la Luca Sturza telegrama următoare — monument de inconștiență politică și de desechilibru mintal:

„După executarea celor 64 de asasini și complici absolut incontestabili în asasinate, liniștea cea mai perfectă domnește în țară, liniște care de altfel nu a fost turburată nici un moment. Înțelegerea deplină într toți factorii: poporul, legiunea, armată, egal uniți, liniștiți și încrezători împrejurul Conducătorului lor. Manefestațiunea uriașă din Alba Iulia și cea de azi din București în fața Generalului, a lui Sima, a generalilor german și a Corpului diplomatic aliat, împrejurul armatei și legiunii, au dovedit-o orbitor oricărui observator onest. Sturdza”. Vai... !

Textul, forma, ideile, sintaxa, judecata politică, îndrăzneala afirmărilor, cer o grabnică „internare” a Ministrului de Externe. Așadar, Statul acoperă măcelul de la Jilava. Nu e vorba de o acțiune de forță, ci de o „execuție”. După aceea, liniște. Cea mai perfectă liniște. O liniște întreruptă doar de împușcături cari au ciuruit trupurile unui Iorga și unui Madgearu. Iar după aceste „execuții”, o manifestație de lealitate în fața generalilor germani. Cum să nu „orbească” observatorii — mai ales dacă sunt și „onești”? Și cum să nu crească îngrijorarea noastră, când la faptele pe care le știm, se adaugă astfel de lămuriri oficiale?

8 Decembrie

Se împlinesc azi patru luni de cînd am debarcat la Odesa. Rusia bolșevică, întunecata țară a revoluției, a fost pentru noi un adăpost unde am găsit odihnă și siguranță. Cu atât mai chinuitoare înversunare s-au răsfrint în sufletele noastre nenorocitele întâmplări ce s-au ținut lanț în Țară: arbitrajul de la Viena, frământările noului regim, ocupația germană, cutremurul de pămînt, măceluri.

În timp ce prin străduințele și prin firea noastră am făcut din Legația României la Moscova — casă pînă acum cîteva luni pustie, neingrijită, părăsită pînă și de acei cari trăiau ca pustnicii în ea — un focar de viață, de informații, de discuții și de neconținute întîlniri diplomatice, simțeam cum se închideau tot mai mult pentru noi porțile țării îndepărtate, scuturată de cutremur și de adinci turburări sufletești.

Revoluția legionară, în care am fi fericiți să descoperim, fie chiar cu prețul înlăturării definitive a noastră din viața românească, o mișcare sănătoasă de reînnoire, de întărire și de creare a unor noi valori naționale, pare atît de prinsă în mrejele unei iscusite propagande străine, încît slujește din ce în ce mai mult ca o unealtă oarbă de destrămare și de disolvare a forțelor de rezistență ale neamului, înlesnind înscăunarea unei stăpîniri de ocupație. Între această mișcare și mine nu se ridică numai umbra unor prieteni dispăruți, nu se întinde numai o ideologie deșartă și zgomotoasă pe care sunt prea bătrîn ca s-o pot împărtăși și prea cînstit ca s-o pot aproba, se ridică mai ales și se întinde, întunecînd tot mai mult icoana țării pe care o port în suflet, această stăpînire străină pe care nu o pot suferi și care nu mă va putea suferi niciodată pe mine, orice aș spune și orice aș face.

Atunci? Am o datorie de îndeplinit. O voi îndeplini-o pînă la capăt. Acest capăt însă se apropie din ce în ce mai mult. Ce va veni atunci?

(*Va urma*)

Colecția „Turcica”

Direcția Generală a Arhivelor Statului a lansat prin CIBAL comanda pentru achiziționarea colecției de microfilme „Turcica”, păstrată în Arhivele din Austria. Comanda a fost realizată pe bază de contract cu Arhivele Naționale Maghiare și include ca beneficiari Grecia și Bulgaria. Documentele respective oferă posibilitatea îmbogățirii Fondului Arhivistic Național cu surse valoroase referitoare la istoria poporului român în contextul istoric al civilizației balcanice, cu atât mai mult cu cât evenimentele legate de un teritoriu privesc simultan mai multe țări, existind o strinsă interdependență în relațiile dintre țările balcanice și imperiile otoman, habsburgic și țarist.

Colecția „Turcica” este formată din 522 role (303.452 cadre duble, peste 600.000 pagini document).

Documentele din colecția „Turcica” sînt grupate în ordine cronologică în 8 subserii (1703—1740; 1741—1848; 1755—1860; 1641—1800; 1807—1848; 1807—1829) și cuprind întreaga corespondență diplomatică (rapoarte, instrucțiuni) purtată între reprezentanții austrieci la Constantinopol și autoritățile habsburgice, în perioada 1821—1860.

Informațiile din Țările Române sînt inegal distribuite, în funcție de conjunctura politică internațională și de interesul pe care îl prezentau marile puteri europene în epoca respectivă. Așa se explică faptul că unele role conțin numai simple mențiuni despre români, în timp ce altele cuprind informații mult mai ample sau aproape în totalitate referitoare la istoria poporului român.

Întrucît Țara Românească și Moldova erau considerate în epoca respectivă ca făcînd parte din Imperiul otoman, evenimentele legate de acestea intrau în atenția reprezentanților austrieci din Constantinopol, care le includeau în corespondența lor laolaltă cu celelalte evenimente de interes la nivelul imperiului, de cele mai multe ori însă tratîndu-le cu o atenție specială, avînd în vedere învecinarea noastră directă cu imperiul și, nu în ultimă instanță, implicațiile directe asupra Transilvaniei.

Informațiile cele mai bogate se află în rolele care cuprind perioadele de intensă manifestare a înaintașilor noștri pe plan politic sau militar, ori atunci cînd teritoriul românesc constituie teatru de înfruntare directă între armatele marilor imperii vecine. În perioadele de relativă acalmie, prezența românească în rapoartele austriece este destul de redusă, fără a fi trecute cu vederea schimbările de domni, înclinațiile acestora în domeniul raporturilor cu vecinii etc.

Știrile de mare interes sînt legate îndeosebi de perioada domniilor fanariote, cînd, conform unei tradiții stabilite, domnitorii Țărilor Române erau numiți cu precădere din rîndul marilor dragomani ai Porții, cu care reprezentanții diplomației, cei austrieci în special, cultivau strînse relații la Constantinopol și încercau să-i folosească pentru servirea intereselor lor politice după ce deveneau domni în Țările Române.

Încercînd o sinteză provizorie a temelor de interes reflectate de informațiile din materialul prelucrat, putem arăta că acestea se concentrează îndeosebi asupra următoarelor aspecte :

a) Personalitatea domnilor Țărilor Române din secolele XVI—XVIII, pregătirea și preocupările lor, înclinațiile politice, relațiile cultivate, modul de guvernare, raporturile cu Poarta, misiunile îndeplinite de ei în vederea informării Porții asupra evenimentelor din statele vecine.

b) Strinsele legături dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, peste voința Imperiului otoman sau a celui habsburgic. De exemplu: austrieii intervin la Poartă cerînd să se ia măsuri împotriva domnului Moldovei, Grigore al III-lea Ghica, deoarece acesta refuză să trimită înapoi în Transilvania un mare număr de români care trecuseră în Moldova spre a scăpa de asuprirea la care erau supuși, domnul moldovean afirmînd că cei veniți sînt "de același neam" cu moldovenii și că nu pot fi obligați să părăsească Moldova.

c) Încercările imperiilor vecine de a smulge porțiuni din teritoriul țării noastre prin presiuni asupra Porții, încercări de cele mai multe ori dejucate prin manifestarea fermă a voinței înaintașilor noștri de a-și apăra cu prețul vieții orice palmă de pămînt. De exemplu, pe rola 618 se află întregul dosar al încercării austriece din anul 1770 de a relua în stăpînire Oltenia (pe care o mai stăpînise între 1718—1739), încercare eșuată în cele din urmă, spre deosebire de actul de forță din 1775, cînd a fost răpită Bucovina.

d) Bogate informații privind războaiele ruso-turce și austro-turce purtate pe teritoriul nostru, cu implicațiile lor.

e) Relațiile comerciale ale Țărilor Române, inclusiv încercările de eludare a dispozițiilor venite de la Poartă.

f) Date despre situația din provinciile locuite de români, aflate la vremea respectivă sub stăpînire străină (Dobrogea, Banat, Transilvania).

g) Diverse informații referitoare la: starea sanitară (epidemii etc.), vămi, trasarea granițelor, transhumanță.

h) Rapoarte diplomatice privitoare la lupta românilor din toate provinciile istorice pentru înfăptuirea Unirii.

CONSTANTIN VLAD

Scrierile vechi ale mănăstirii Hodoș-Bodrog

LUCIAN EMANDI și EUGEN GLÜCK

Cercetările efectuate în ultimii ani au confirmat afirmații anterioare, potrivit cărora mănăstirea Hodoș-Bodrog, din satul Bodrogul Nou, comuna Felnac, județul Arad, este unul dintre cele mai vechi așezăminte monahale ale spațiului românesc. Potrivit cronicarului Anonymus, vatra pe care se situează mănăstirea se găsea, în secolul al X-lea, în zona de graniță dintre voievodatele lui Glad și Menumorut, iar la începutul secolului al XI-lea — după informațiile pe care ni le transmite *Legenda mare a Sf. Gerard* — în apropierea Mureșanei, reședința voievodatului lui Ahtum.

Materialele arheologice găsite pe vatra mănăstirii atestă existența unei așezări băstinașe încă din secolul al XI-lea, aceasta făcând parte din aria culturii românești din acea perioadă, care a supraviețuit prăbușirii voievodatului lui Ahtum (1028). Populația românească a regiunii era organizată în cnezate și voievodate, cea mai apropiată reședință de mănăstire fiind cea de la Felnac¹, semnalată până în secolul al XVII-lea. În strânsă conexiune cu organizarea social-politică apare și cea bisericească, reprezentată printr-o rețea de mănăstiri, care își păstrează ritul răsăritean cel puțin până în secolul al XIII-lea, unele și mai târziu². Episcopii răsăritene locale sînt semnalate în secolele XV—XVI. În cadrul acestor așezăminte se situează și mănăstirea Hodoș—Bodrog, atestată documentar din secolul al XII-lea, cel mai târziu de la 1177³.

Documente sigure menționează existența mănăstirii în anul 1216, 1233 și în 1278. În anul 1293 se face referire la „terra Hudusmonostora”. Clădirea străveche a mănăstirii nu a mai ajuns însă pînă în zilele noastre. Ar putea proveni de la aceasta, probabil, unele profile de piatră, în stil romanic, ce se păstrează în muzeul mănăstirii.

Biserica, cea mai veche clădire din întregul complex ce există în prezent, avînd forma unui triconc de tip Cozia, poate fi datată din jurul anului 1400. La construirea ei a fost folosită o însemnată cantitate de cărămizi și pietre șlefuite romane.

Se pare că rolul cel mai important l-a jucat mănăstirea în epoca stăpînirii otomane (secolele XVI—XVII), cînd a servit temporar drept reședință a unor episcopi, iar mai târziu a mitropolitului Sofronie (1651) și episcopului Isaia Diacovici.

Vitregia vremurilor a făcut ca fondul arhivistic al mănăstirii să supraviețuiască doar parțial. Judecînd însă după numărul mare al documentelor identificate în alte arhive se poate aprecia că la vremea respectivă așezămîntul monastic era posesorul unei arhive apreciabile.

Documentele referitoare la mănăstirea din secolele XII—XVII se păstrează în special, la Cluj-Napoca, Roma, Novi-Sad, Praga, Moscova și Budapesta, fie în original, fie concepte sau transumpturi. Numeroase alte acte se păstrează în Arhivele Statului — Filiala Arad, în Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, la Mitropolia din Sibiu, la Arhiva de istorie militară din Budapesta, Hofkammerarchiv și Kriegsarchiv din Viena și la așezămintele de specialitate din Carlovitz, acestea din urmă referindu-se mai ales la secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.⁴ Hărțile care lămuresc structura și așezarea mănăstirii se găsesc la Arad, Vinga, Viena (Kriegsarchiv), Budapesta (Arhiva veche). O realizare meritorie a conducerii mănăstirii a constituit-o străduința de a obține copiile principalelor documente dispărute, din diferite arhive. Acțiunea începută de arhimandritul istoric Augustin Hamsea a fost desăvîrșită în ultimii ani. Printre documentele achiziționate în anii din urmă figurează fotocopia primului document (secolul XII), precum și cele din 1216, 1233, 1278, 1293 etc.⁵

¹ Orszages Levellár (Arhivele Naționale), Budapesta, DI 18.994.

² Vezi mai detaliat: E. Arădeanu, T. Bodogae, Lucian Emandi, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Arad, 1980, cap. III, p. 25—32.

³ Cu privire la datarea documentului, vezi *op. cit.*, cap. IV, p. 33—38.

⁴ O mare parte din documentele de la Carlovitz amintite au fost microfilmate de delegația D.G.A.S. și ele se găsesc la Arhivele Statului București.

⁵ Ele sînt depuse la Muzeul mănăstirii.

În ceea ce privește perioada care a durat până în jurul anului 1700, cel mai vechi manuscris, care a fost cîndva în posesia mănăstirii, este un zbornic cuprinzînd un număr de 187 file, aflat în posesia Muzeului Național din Praga, care poate fi datat în perioada 1390—1409⁶. Un alt manuscris de mare importanță, care face referiri explicite la unele evenimente legate de mănăstirea Hodoș-Bodrog, este *Legenda Sf. Teodor Tiron*, azi în posesia secției de manuscrise a Bibliotecii Srpska Matica din Novi-Sad⁷. Materialele ce se păstrează încă și în prezent la mănăstire constituie un bogat tezaur al culturii românești în redactare slavo-română și care pot fi clasificate astfel: 10 psaltiri, trei acatistiere, cîte două evangheliare și apostole, două zbornice, trei minee (lunile octombrie, noiembrie, decembrie), un liturghier, o traducere a psaltirii, un comentariu al faptelor apostolilor, *Paranezisul* lui Efreim Sirul, *Tipicul Sf. Sava* și un *Nomocanon*, transcris în redacția medio-bulgară, după textul nomocanonului rusesc din secolul al XIII-lea al lui Vladimir al Volniei.

Manuscrisele de la Hodoș-Bodrog au multe asemănări cu cele aflate în alte părți de pe teritoriul țării noastre, atît în ceea ce privește textele pe care le conțin, cît și în privința caracteristicilor filologice și chiar a provenienței. Hirtia folosită are filigrane: mistrețul, coroana de Brașov, ancora în cerc, ancora în cerc cu stea deasupra, trifoiul, capul de zimbru cu pandantiv, o mînușă cu o coroană în vârful degetului. Hirtia cu asemenea filigrane se folosea în secolele XV—XVI atît în provinciile românești, cît și la mănăstirile de la Muntele Athos. Toate manuscrisele sînt legate pe tăblii de lemn și piele, care se păstrează încă și astăzi în stare relativ bună, cu excepția *Nomocanonului*, căruia îi lipsește coperta din spate, și a unei psaltiri de la Hodoș-Bodrog, căreia îi lipsesc ambele coperte. Pe fiecare copertă au fost incizate în piele diferite motive florale, în cele mai multe cazuri chenare combinate cu motive ornamentale sau geometrice. Unele au imprimate pe coperta din față portrete de sfinți sau alte scene figurative cu conținut biblic, mai ales răstignirea lui Hristos. Toate copertele au incizate decorațiuni atît pe tăbliile din față, cît și pe cele din spate. Pe cele din spate însă modelele sînt mai ample și nu conțin niciodată scene figurative. Cele mai multe dintre coperte au avut copcii metalice de argint sau alamă, care au fost complet deteriorate de-a lungul vremii⁸.

Multe din manuscrise sînt ilustrate cu diferite frontispicii, entrelacșuri, vignete, inițiale, acestea din urmă fiind cele mai frecvente și adeseori bogat și frumos ornamentate în mai multe culori. În afară de ilustrațiile figurative, imprimate pe copertele din piele, pe nici un manuscris nu se mai află alte compoziții figurative. Sînt destul de rare și frontispiciile mai bogat ornamentate. Doar cîteva manuscrise posedă mai multe frontispicii sau vignete. Culorile cele mai des folosite sînt roșul, albastrul, galbenul, verdele și, uneori, aurul. Mai bogat ilustrată este lucrarea *Psaltire, triod, minei* (cota nr. 4), care are două frontispicii, două vignete și

⁶ Fotocopia manuscrisului nr. 110 al Muzeului Național din Praga a fost obținută prin B.C.S. București și depusă la mănăstire.

⁷ Biblioteca Srpska Matica Novi-Sad, Secția manuscrise, nr. 113456. Este publicat de Ivanca Veselinov: *Povest o Teodoru Tironu* (Istoricire despre Teodor Tiron), în „Sbornik Matica Srpske”, 1968, p. 216 și urm.

⁸ Biblioteca Episcopiei Arad, fond manuscrise, *Psaltire*, cota nr. 4; *Sbornic* sec. XVI, cota nr. 6; *Faptele apostolilor*, cota nr. 7; *Psaltire*, cota nr. 11; *Psaltire*, cota nr. 15.

peste 30 de inițiale bogat colorate. Ilustrațiile acestui manuscris se aseamănă cu cele din tipăriturile lui Macarie, de la începutul secolului al XVI-lea. Bogat ilustrate sînt, de asemenea, și *Acatistierul* (cota nr. 5) și o *Psaltire* (cota nr. 28), care conțin mai multe frontispicii, compuse din linii implete, unele dintre ele lucrate pe fond de aur și colorate în roșu, albastru și verde. Tot cu aur sînt decorate și unele dintre inițialele acestor manuscrise.

Cîteva dintre aceste manuscrise provin de la alte așezăminte monastice din celelalte provincii românești, așa după cum rezultă din diferite însemnări aflate în cuprinsul lor. Astfel, pe *Acatistul* din secolul al XVI-lea (cota nr. 5) se poate citi mențiunea că manuscrisul a fost scris „la Cozia pe Olt”, la anul 7076 (1558). Pe un *Tetraevanghelier* din secolul al XVI-lea se poate citi o însemnare, precum că în anul 1667 a aparținut bisericii din Pașcani, căreia i-a fost dăruit de către vornicul Vasile ⁹. Tot spre spațiul cultural românesc ne îndrumă și ilustrațiile unora dintre manuscrise, cum este cel de la cota nr. 4, citat mai sus, sau numele unor copişti, cum este cel al ieromonahului Ioan, care menționa pe un *Apostol* și pe un evangheliar din secolul al XVI-lea (cota nr. 2) care provine din Malorusia.

Alte manuscrise au fost alcătuite în mănăstiri de la Muntele Athos. Printre acestea figurează în mod cert *Sbornicul* de la 1626 și *Nomocanonul* lui Vladimir al Volniei, datînd probabil din secolul al XV-lea, la compactarea cărui au fost folosite fișii dintr-un manuscris grecesc mai vechi.

Cîteva manuscrise provin din spațiul ortodox balcanic. Acestea au ajuns probabil la Hodoș-Bodrog pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după eliberarea zonei mureșene de sub ocupația otomană, cînd pe Mureșul inferior s-a stabilit și populație sirbo-macedo-română, refugiată din sud, care în mare parte a fost folosită pentru paza granițelor. Se pare că în această perioadă la mănăstirea Hodoș-Bodrog s-au refugiat călugări de la unele mănăstiri balcanice. Trei dintre manuscrisele de la Hodoș-Bodrog posedă însemnări din care rezultă că au aparținut mănăstirii Gomionița ¹⁰. Cel mai vechi dintre ele este *Tipicul Sf. Sava* (cota nr. 3), în redacție sirbă din secolul al XVI-lea. Dintr-o însemnare notată pe fila 214v, reiese că manuscrisul a fost copiat de egumenul Diomid de la mănăstirea Gomionița la anul 7107 (1599). O altă însemnare scrisă pe fila liberă de la începutul manuscrisului menționează că acesta se afla deja la Hodoș-Bodrog în anul 1703. *Tîlcuirea psaltirii* (cota nr. 14) a fost scrisă și ea în mănăstirea Gomionița, în anul 1612, de către ieromonahul Eftimie și de către călugărul Maxim, acesta din urmă provenit de la Muntele Athos. În sfîrșit, tot prin filiera Gomioniței, a ajuns la Hodoș-Bodrog un *Sbornic* scris în anul 1626. Manuscrisul, în redacție sirbă, a fost copiat de către monahul athonit Averchie pe cheltuiala ieromonahului Antonie de la mănăstirea Gomionița. *Sbornicul* era destinat acelei mănăstiri, așa după cum reiese dintr-o lungă însemnare a copistului ¹¹.

⁹ Biblioteca Episcopiei Arad — *Tetraevanghelier*, cota nr 26/A, la filele 5—8 însemnare: „Cu ajutorul lui Dumnezeu această sfință Evanghelie au dat dumnealui Vasiliie vornicul să hie la biserica din Pașcani în satul dumisale și giupnesei Erinii și cînd s-a dat această Evanghelie atunce au răposat și dumneacei vornica. V leat 7175 (1667) meseaț avgust 8”.

¹⁰ Gomionița, mănăstire din Bosnia, pustiită în secolul al XVII-lea probabil o parte din călugări au fost aduși la Bodrog pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

¹¹ I. Iufu, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog un centru de cultură slavonă în Banat*, în „Mitropolia Banatului”, an XIII, nr. 5—8, 1963, p. 229—261.

Faptul că cele mai multe manuscrise nu conțin nici o referire la locul copierii ne determină să considerăm că, cel puțin o parte dintre ele, au fost realizate la Hodoș-Bodrog. Trebuie avut în vedere faptul că în zona Ardealului au lucrat de-a lungul vremii mai mulți copişti din regiune. Astfel, în 1736 un copist necunoscut din Silindia a scris un *Liturghier*, frumos împodobit cu frontispicii și portrete de sfinți¹². La începutul secolului al XVIII-lea, Vasile Sturze-Badiu Moldoveanu, care a copiat mai multe manuscrise românești pentru diferite biserici din Bihor, lucrează și în unele localități din județul Arad, iar Agaton de Iași copiază un alt manuscris la Șiria, în anul 1701¹³.

Unele manuscrise de la Hodoș-Bodrog sînt opera mai multor copişti. Menționăm în acest sens un *Apostol și evanghelic*, scris de vreo șase caligrafi în mai multe etape. Pe un *Apostol*, datînd probabil din secolul al XVI-lea, se poate citi însemnarea : „Este săptămîna mea de copiat”, care ne sugerează posibilitatea că scrierea putea să facă parte dintr-un sistem de exerciții spirituale sau să constituie obligația de deprindere a scrisului. Pe de altă parte, multe dintre manuscrisele de care ne ocupăm, atît prin filigranul hîrtiei, cît și prin ductul literelor, lasă să se întrezărească posibilitatea că ele au fost alcătuite pe teritoriul bănăţean. Cercetări mai noi au scos în evidență că unele forme gramaticale și lexicale, cum sînt ataşarea articolului enclitic românesc la unii termeni slavi, schimbarea genului unor substantive după tipul construcțiilor din limba română, apariția articolului posesiv la textele de redacție sîrbă, folosirea unor construcții prepoziționale slave, care calchiază pe cele românești, precum și alte particularități gramaticale și lexicale sugerează în mod neîndoieînic că aceste manuscrise au fost caligrafiate de copişti români¹⁴. Faptul că multe dintre manuscrise conțin texte aproape identice, în orice caz foarte asemănătoare, constituie un argument în plus că ele ar fi putut fi copiate la Hodoș-Bodrog. Cercetătorul Ion Iufu a identificat numai printre manuscrisele de la Episcopia Arad (provenite de la Hodoș-Bodrog) 5 psaltiri și tot atitea rămase în colecția mănăstirii¹⁵. Chiar dacă această teză este discutabilă, este greu de presupus că mănăstirea a cumpărat atitea manuscrise cu texte asemănătoare, atunci cînd prețul acestora era destul de ridicat, și pare mai logic faptul că ele au fost scrise de către călugării Hodoș-Bodrogului.

Dar, indiferent de proveniența lor, prezența acestor manuscrise într-un corpus atît de important, la extremitatea vestică a țării, conferă Hodoș-Bodrogului o deosebită însemnătate și ne furnizează argumente puternice pentru unitatea culturii și civilizației noastre medievale.

Arhiva administrativă a mănăstirii a luat naștere începînd cu sfîrșitul secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea,

¹² L. Emandi, *O importantă colecție de manuscrise arădene*, în vol. *Comunicări și referate*, ed. Biblioteca județeană Arad, 1974, p. 53—54.

¹³ Apud St. Lúpsa, *Istoria eparhiei Aradului*, manuscris, Biblioteca Episcopiei Arad, p. 151—154.

¹⁴ Lucia Djamu-Diaconilă, *Limba manuscriselor slavone din Biblioteca Episcopiei ortodoxe române din Arad; IX F. 10 din Muzeul Național din Praga; studii în manuscris, aflate în posesia Episcopiei Arad; Le Chorographie slave d'Arad*, în „Revue des études sud-est européennes”, Tom XVIII 1980, nr. 1, p. 33—45.

¹⁵ I. Iufu, *op. cit.*, p. 229—231.

de cînd se păstrează mai multe fonduri constituite. Dintre acestea cel mai abundent este „Fondul mănăstiresc”, referitor la problemele administrative și bisericești. Începînd cu anul 1835 s-au păstrat și procesele-verbale ale „Soborului frătesc”. Potrivit dispozițiilor superioare, s-a constituit începînd cu anul 1727 „Fondul actelor contabile” (acte justificative ale veniturilor și cheltuielilor, inventarele bunurilor mobile și imobile, precum și statutul personal).

Tot aici se păstrează actele referitoare la exercitarea jurisdicției de „domn de pămînt” în satele Bodrogul Vechi și Bodrogul Nou (pînă în 1848). Între acestea se numără procesele verbale ale „scaunului domnesc”, unele conturi ale satului Bodrogul Nou, confirmarea alegerilor de primari, fondurile pupilare etc.

La mănăstire au fost depuse actele parohiilor din Bodrogul Nou și Bodrogul Vechi, păstorite de călugări pînă prin anii 1922 și, respectiv, 1937. Se mai găsește în acest fond matricolele provenite din secolul al XVIII-lea (botezați 1775—1852, cununăți 1777—1852, răposați 1775—1852). Tot aici găsim acte statistice cu privire la mișcarea populației din secolele XIX—XX.

În arhiva mănăstirii au fost depuse o parte din scriptele școlii confessionale ortodoxe române din Bodrogul Nou, începînd cu reînființarea ei, în jurul anului 1844, și pînă la trecerea ei în patrimoniul statului român (1921). Tot un profil școlar au actele arhimandritului Emilian Kenghelet (1840—1845), care ocupase înainte de venirea la mănăstire funcția de director districtual al școlilor ortodoxe din Banat. Alte acte oglindesc activitatea ieromonahului Arhip Munteanu, care în jurul anului 1890 îndeplinea funcția de inspector al școlilor ortodoxe — române din cercul Vinga. Într-un mod neidentificat pînă în prezent au fost depuse la mănăstire și părți din arhiva școlii primare din Munar (secolul XIX).

Colecția cartografică a mănăstirii include copia celei mai vechi hărți a zonei Hodoș-Bodrog, păstrată la Kriegsarchiv — Viena (1745). Se păstrează, de asemenea, numeroase hărți care oferă date importante privind masivele schimbări hidrografice și ecologice care s-au produs în această zonă a conului de dejecție a Mureșului.

Condițiile istorice în care s-a desfășurat viața mănăstirii au cunoscut în decursul secolelor mutații importante, care au determinat ca documentele să fie redactate în limbi diferite. În secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea prevalează documentele scrise în limba latină. Corespondența cu autoritățile de stat, militare și cu erariul se făcea și în limba germană. Limba sîrbă se utiliza mai frecvent în actele destinate Mitropoliei din Carlovitz și altor foruri superioare bisericești. Limba maghiară pătrunde masiv după 1840. Primul document cunoscut, redactat în limba română provine de la starețul Teodosie Ioanovici. El poartă data de 31 iulie 1786 și este adresat unui preot din Curtici¹⁰. Limba română devine limbă oficială a mănăstirii în 1887, aplicîndu-se aici cu mare întîrziere prevederile statutului organic. O parte din materialele sus-amintite

¹⁰ Documentul a fost publicat de Ed. Găvănescu, în *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940, p. 102.

au fost folosite în lucrări referitoare la istoria mănăstirii, iar câteva date au fost editate și în volume de documente ¹⁷.

*

Primele documente păstrate în arhiva mănăstirii oferă informații cu privire la situația instituției în anii de după eliberarea zonei de sub stăpînirea otomană (1687). Mănăstirea, potrivit diplomei leopoldine (1690—91), păstrată în copie, este subordonată de habsburgi diocezei Arad (1706), aflată pînă 1864 sub jurisdicția Mitropoliei de Carlovitz. De altfel, această situație a fost confirmată și prin diplomele imperiale din 1715, 1726 și 1731, date episcopilor Vichentie Ioanovici și Isaia Antonovici ¹⁸.

Actul de protecție, semnat de generalul Schliek la 16 noiembrie 1700, arată că mănăstirea trăiește din dani, iar satul Bodrog (azi Bodrogul Vechi), refăcut recent, numără doar 12 case (colibe). O scrisoare similară, menită să apere mănăstirea de abuzurile armatei, obținuse starețul mănăstirii în anul 1716 de la Eugen de Savoya, care își concentrase trupele sale în vederea cuceririi Banatului. O altă scrisoare de acest gen datează din 1739 ¹⁹.

Stăpînirea habsburgică a pus sub semnul întrebării însăși existența mănăstirii. Încă din 1718, Consiliul belic din Viena cerea dovezi cu privire la justificarea drepturilor mănăstirii, care deținea pămînturi pe ambele maluri ale Mureșului. Ca răspuns, comunitatea declara despre mănăstire că, "fiind una din cele mai vechi mănăstiri greco-neune", „nu se poate pune la îndoială că proprietățile sale... le posedă de la origine” ²⁰. Din fondul documentar al mănăstirii reiese că, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, acestea i-au fost confiscate de către autoritățile habsburgice pămînturi și drepturi. Problema confruntării cu autoritățile militare a devenit mai clară pe baza materialelor păstrate în Arhiva Comandamentului general imperial de la Buda. În acest sens, menționăm existența unui lung material care recapitulează întreaga controversă în legătură cu statutul bunurilor mănăstirești Hodoș-Bodrog. O seamă de documente și memorii oglindesc acțiunea comunității, prin care se combăteau măsurile discriminatorii ale stăpînirii, măsuri ce constituiau, în fond, elemente ale asupririi naționale. Această luptă s-a soldat cu un succes parțial, restituindu-se mănăstirii o suprafață de circa 650 jugăre cadastrale, precum și posesia pădurilor din jur ²¹.

Documentele arată că drepturile mănăstirii au fost supuse unor verificări (1782, 1784), pînă ce în 1787 împăratul Iosif al II-lea a recunoscut

¹⁷ Fabian Gabor, *Arad Vármegye leirása* (Descrierea comitatului Arad), Buda, 1835, p. 117—119; Ed. I. Găvănescu, *op. cit.* p. 102, V. Vlăduceanu, *Vechi monument istorico-religios, mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Timișoara, 1939; I. D. Suciu are în curs de tipărire un volum de documente, în care vor fi publicate și unele provenind din arhiva mănăstirii Hodoș-Bodrog.

¹⁸ Arhiva mănăstirii Hodoș-Bodrog (în continuare A.M.H.B.), fond mănăstiresc, dosar 1, f. 1.11; Arhivele Statului București, colecția Microfilme Iugoslavia, rola 11, cadrele 814—816, 825—829.

¹⁹ A.M.H.B., colecția Hanisea (Procesul mănăstirilor), vol. 2, f. 48.

²⁰ Ibidem, fond mănăstiresc, dosar 9/14 „ut unum ex antiquissimis Graeci nitus non Uniti Monasterii...tenuta sua... inde ab origine sua possideat, dubitari non potest”.

²¹ A.M.H.B., colecția cartografică, Harta posesiunilor 1745; Arhivele Statului București, colecția Microfilme, Iugoslavia, rola 15, cadrele 101—103. Xerocopia documentului citat aflat la Arhiva de istorie militară din Budapesta.

principiul dreptului de proprietate, fără însă ca să se fi putut obține vreodată diploma imperială de confirmare. Între timp, în 1769 și 1776, autoritățile au cerut dovezi dacă mănăstirea posedă veniturile minime legale ²². Cu toate că din statele personale ale mănăstirii reiese că numărul călugărilor era redus (1771—12, 1784—11), guvernul din Viena trimitea în 1775 un comisar cu misiunea de a reduce și mai mult numărul celor ce trăiau aici.

Un interes deosebit prezintă actele economice ale mănăstirii din perioada 1790—1848, care oferă imaginea trecerii treptate de la feudalism la capitalism, într-o zonă care făcea parte din regiunile cele mai dezvoltate ale Transilvaniei. Reglementarea situației pământurilor aflate la sud de Mureș s-a făcut în jurul anului 1800 pe baza urbaniului bănățean, măsurându-se, la 26 iulie 1807, un număr de 13 sesii iobăgești ²³. În urma intervenției arhimandritului Chirilescu, s-a realizat în 1839 dezideratul formulat de decenii, privind trecerea Mureșului într-o nouă albie, tăiată la nord de mănăstire, salvându-se astfel vatra mănăstirii, pe cale de a fi invadată de riș ²⁴. În procesele-verbale ale soborului frățesc și în alte acte din anii 1840—41 se menționează realizarea unei investiții de 10.000 florini, fapt ce devenea posibil în urma iertării datoriilor mănăstirii de către Săfa Techelii. În urma acestor măsuri, domeniul mănăstirii se ridică treptat în rîndul moșiilor mari. Astfel, pe lângă gospodărirea mai rațională a alodiuului, folosind munca salariată, se acorda o mai mare atenție exploatarea viei de la Galsă, se reface hanul de la Bodrogul Nou și se construiesc două mori de apă. Această realizare din urmă a antrenat mănăstirea în producția faimoasei „făini de flăcări”, specifică acestei zone și mult căutată în comerț. La fel, s-a trecut la valorificarea pe scară largă a pădurii ²⁵. Nu e de mirare că în 1852 veniturile nete anuale se ridicau la 16.738 florini. Era o sumă apreciabilă față de întinderea relativ redusă a domeniului ²⁶.

O serie de documente reflectă mutațiile social-politice din această perioadă, dintre care amintim regulamentul privind argații, care a fost elaborat la 11 decembrie 1820 de comitatul Arad; regulamentul comitatului Timiș din 1836, privind aplicarea unor noi urbariale; actele cu privire la separarea pășunii mănăstirești de cea comunală, separare aplicată la Bodrogul Vechi în 1864, printre primele locuri din părțile Aradului ²⁷.

Mult mai importante ca actele economice sînt cele care privesc lupta de eliberare națională. Unele date ne arată că legăturile care s-au statornicit cu viața bisericească și culturală de dincolo de Carpați, marcate prin circulația cărților și prin alte contacte, se întăresc odată cu găzduirea prin 1789, a unor călugări refugiați din Moldova, din cauza războiului ruso-turc. În 1788 a locuit o vreme în mănăstirea Hodoș-Bodrog și Naum Râmnicănu, unul dintre promotorii mișcării călugărești de la Cernica.

²² A.M.H.B., fond [mănăstiresc, dosar 9, f. 14 dosar 1, f. 7—9; doc. 19, f. 40; dosar 10, f. 12—19; Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Protocol Acta Congregationum 130/1769, 221/1776.

²³ A.M.H.B., fond mănăstiresc, dosar 17, f. 3; doc. 55/1801, 1/1807.

²⁴ Ibidem, 159/1828, 162/1831, 7/1840.

²⁵ Ibidem, 220/1840, procesele-verbale ale ședinței frăției mănăstirii chinoviale Hodoș, începînd cu 1 iulie 1835, doc. X—XI/1844, 1/1840.

²⁶ Ibidem, fond contabilitate, socoțile mănăstirești pe anul 1852.

²⁷ Ibidem, fond mănăstiresc, doc. 158/1820, 138/1836, 71/1846, 194/1850.

Printre preocupările celor de la mănăstire trebuie subliniată participarea la acțiunea îndreptată împotriva unirii cu Roma. În 1793, starețul Teodosie Ioanovici a fost numit reprezentant al eparhiei Aradului în comisia instituită de autorități în vederea anchetării plingerilor din districtul Oraș-dea. Această activitate se prelungește și în deceniile următoare, culminând cu evenimentele din 1834, când, biserica unită încercând să se întindă în circa 20 sate din părțile Aradului, starețul Moise Manuilovici a fost reprezentantul episcopiei arădene în fruntea acțiunii ortodoxe de contracarare a uniției²⁸.

Potrivit documentelor aflate în arhivă, starețul Teodosie Ioanovici a condus, în eparhia Aradului, acțiunea pentru crearea unei „legiuni greco-valahe”, compusă din cel puțin 1000 de oameni, lansată în 1793 în sprijinul armatei imperiale în luptă cu Franța revoluționară. Comisia adună ofrande bănești pentru echiparea soldaților. Autoritățile au renunțat în 1797 la ideea legiunii, dar chiar și în 1801 mai urgentau plata sumelor subscrise²⁹.

Evenimentele anilor 1790–1791 au adus în actualitate necesitatea formulării revendicărilor naționale românești, cerindu-se satisfacerea lor de către habsburgi. Românii din Marele Principat al Transilvaniei au înaintat *Suplex Libellus Valachorum* (1791), cerind recunoașterea lor ca a patra națiune constituțională, ceea ce putea constitui un pas înainte pe calea realizării marilor deziderate naționale. Structurile politice și bisericești ale imperiului habsburgic au împiedicat acțiunea unitară a românilor de dincoace de Carpați, cei din Crișana și Banat putând prezenta revendicările lor doar prin intermediul „Congresului iliric” de la Timișoara (1790), acest fapt fiind menționat și în *Suplex...*³⁰. Cei 10 delegați ai eparhiei Aradului, români și sirbi (din totalul de 102), între care și starețul de la Hodoș, au devenit purtătorii de cuvânt ai unor revendicări formulate în adunările populare.

Astfel, memoriul celor 6 delegați arădeni, inclusiv T. Ioanovici, datat 18 septembrie 1790, cerea respectarea libertății cultului ortodox, promovarea școlii în care elevii să învețe în limba lor maternă, angajarea „bărbaților de națiunea noastră” în oficiile publice, publicarea ordinelor superioare în limba maternă a poporului etc. Un alt memoriu, datat 20 octombrie, cerea crearea unui district autonom din vechile comune grănicerești de la nord de Mureș, care ar fi cuprins și zona mănăstirii³¹.

În actele mănăstirești este reflectată și noua etapă a mișcărilor românești arădene, care, începând cu anul 1816, revendicau asigurarea conducerii românești a eparhiei, potrivit compoziției naționale a enoriașilor. În final, acțiunea românilor urmărea desfacerea legăturilor cu mitropolia de Carlovitz, creindu-se o mitropolie românească și un sistem școlar bisericesc și fundațional propriu.

²⁸ Ibidem, dosar 18, f. 2, 23; Arhiva Episcopiei ort. române Arad, protocol consistorial nr 67/1835.

²⁹ A.M.H.B., fond mănăstiresc dosar 17, f. 10–35, dosar 18, f. 10; vezi și Arhiva Episcopiei Arad, fascicol 3, dosar 14/1801.

³⁰ D. Prodan, *Suplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 510.

³¹ Ambele memorii au fost publicate de Slavko Gavrilović, Nikola Petrović: *Temesvarski Sabor 1790* (Congresul de la Timișoara), Novi-Sad Srmski Karlovic, 1972, p. 300–303; 935–639.

Dintre documentele păstrate în colecția Hamsea remarcăm ordinul împăratului Francisc I, datat 11 august 1816, prin care dispune cancelarului aulic Erdödy, ca în termen de trei luni să se cerceteze petiția pentru episcop român la Arad depusă de Moise Nicoară.

Un raport al cancelariei aulice ungare, din 1821, cuprinzind 144 pagini folio, face istoricul întregii acțiuni românești arădene și face propuneri, multe dintre ele favorabile românilor³².

În anul 1829, conducerea eparhiei revine unui arhieru român, Nestor Ioanovici (+ 1830), care a fost salutat și de către starețul de la Hodoș-Bodrog³³. În anul 1835, avea loc instalarea altui episcop român pe scaunul din Arad, Gherasim Raț (1835–1850).

Unele documente vorbesc despre inițiative culturale valoroase. Astfel, o seamă de documente inedite se referă la viața și activitatea lui Sebastian Tabacovici (1807–1872), cărturar iluminist, autorul unei drame în versuri, *Jertra lui Avram*, scrisă în 1835, ca „să o avem și în limba cea românească”³⁴.

Problemele legate de revoluția de la 1848 ocupă un important loc în arhiva mănăstirii. Un interesant document este circulara pretorului cercual din Pecica, din 29 martie 1848, care cerea domeniilor să înceteze perceperea rentei feudale, pentru a preveni mișcările țărănești. O altă circulară, cea a vicecomitelui din Arad, se referă la acțiunile țărănești îndreptate împotriva notarilor și primarilor care au fost impuși comunelor anterior de către moșieri și autorități.

Un grup de documente se referă la instituirea statariului, la crearea gărzilor civice și, mai ales, la problema congresului ortodox, care urma să se întrunească la Timișoara, pentru soluționarea doleanțelor bisericesti și școlare³⁵.

În primăvara anului 1849, conducerea mănăstirii este preluată interimar de profesorul Ghenadie Popescu, care, împreună cu protopopul Maxim Caracioni, care preluase mănăstirea învecinată Bezdin, acționează în direcția înfăptuirii bisericii ortodoxe române. La sinodul de la Chișineu-Criș, ținut sub conducerea deputatului Ioan Dragoș, comunitatea mănăstirii trimite pe Sebastian Tabacovici, care votează acolo, alături de ceilalți delegați, un amplu program de reforme școlare și bisericești.

O seamă de documente dezvăluie frământările care au premers reînființarea mitropoliei românești din Sibiu (1864)³⁶. Desfacerea completă a mănăstirii din legăturile cu Mitropolia din Carlovitz s-a putut realiza însă abia în anul 1887.

Până în preajma marelui act istoric de la 1918, mănăstirea Hodoș-Bodrog, singura mănăstire românească de importanță majoră din Transilvania, a avut pe statul său personalități marcante ale vremii, aici fiind consacrați ca monahi: Ioan Iosif Goldiș (1836–1902), profesor, filolog și istoric, membru corespondent al Academiei Române (1882), mai târziu episcop al Aradului (1899–1902); Vicențiu Vasile Mangra (1850–1918), profesor și istoric, membru al Academiei Române (1909), militant de seamă

³² A.M.H.B., colecția Hamsea, copii autentificate făcute în 1905 și 1906.

³³ Ibidem, fond mănăstiresc, doc. 86, 88/1929.

³⁴ Actualmente manuscrisul este păstrat de Biblioteca județeană Arad, nr. 231, 668; vezi și Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, 1971.

³⁵ A.M.H.B., fond mănăstiresc, dosar 76, 77, 78/1848.

³⁶ Ibidem, dosar 1, f. 84, 69, 150–151; Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele comisariatului cesaro-crăiesc, doc. 9611/1833

în perioada memorandistă (1892-94). Alături de el trebuie menționat Romul — Roman Ciorogariu (1852—1936), directorul Preparandiei arădene, care a jucat un rol de seamă în activitatea presei române din Arad, ca și în cadrul Partidului Național Român, ajuns după Unire episcop la Oradea. Arhiva mai conține date despre Miron Romanul, deputat dietal, organizator al școlii românești, mai târziu episcop și mitropolit. Mai putem aminti aci pe mitropolitul Ioan Mețianu, episcopul Ioan Ignatie Papp, Miron Cristea, primul patriarh al Româiei (1925) etc.

Cel mai important material din perioada 1848—1918 se referă la lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania. Un grup de acte vizează inițiativele românilor din Arad, care, printr-o acțiune hotărâtă, începînd cu anul 1861, au reușit să valideze într-o măsură tot mai mare prevederile legale, neaplicate pînă atunci, privind introducerea limbii române în administrația comunală și apoi în cea comitatensă. Documentele aflate în posesia mănăstirii dovedesc că românii din Pecica (de care aparținea administrativ și satul Bodrogu Vechi) au reușit să aplice în practică acest lucru. Întreaga corespondență oficială adresată mănăstirii de primăria din Pecica pînă în anul 1875 este redactată în limba română. În anii următori, actele românești se răresc, autoritățile dualiste reușind să elimine treptat dreptul de folosință a limbii materne, încălcînd flagrant prevederile legii din 1868, care asigura acest drept în condițiile noii situații politice. Tot în românește este redactată și corespondența provenită din comuna Galșa, în legătură cu via mănăstirii. Aceste materiale sînt cu atît mai mult valoroase, cu cît arhivele comunale și parohiale au păstrat extrem de puține acte de acest fel pe tot cuprinsul județului Arad.

Menționăm în continuare și actele care se referă la alegerile de primari din Bodrogu Vechi, în 1868 și 1870 ³⁷. Tot din această categorie fac parte proclamațiile și publicațiile autorităților, scrise o vreme în limba română, care aproape toate sînt unicate. Dintre acestea amintim publicațiile privind convocarea corpului electoral arădean pentru alegerile dietale din 1861, 1865 și 1869, introducerea statarului în 1866 etc ³⁸.

Un interes deosebit prezintă colecția de circulare emise de Andrei Șaguna în calitate de vicar general (1847), apoi ca episcop și mitropolit, multe dintre acestea referindu-se la probleme de interes general românesc, școlare, schimbări în organizarea administrativă, inițiative culturale etc. Cele mai semnificative documente se referă însă la luările de poziție întreprinse de români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la care au participat și unele personalități care în vremea aceea făceau parte din personalul mănăstirii. Un document provenit din anul 1864 se referă la pregătirile primirii comitetului suprem, Gheorghe Popa de Teiuș, de activitatea căruia românii arădeni și-au legat mari speranțe ³⁹.

Crearea partidului politic al românilor din comitetul Aradului, primul partid politic al românilor din Transilvania, care a luat ființă după 1867, este redată de mai multe acte păstrate în arhiva mănăstirii, unele dintre ele purtînd semătura lui Miron Romanul, ca președinte, și Iosif Goldiș.

³⁷ Ibidem, fond mănăstiresc, dosar 76/1868, 2/1870, 42/1871.

³⁸ Ibidem, 26/1861; 87—100/1865; 56, 63/1869; 84/1866; 59, 61/1866.

³⁹ Ibidem, 105/1864.

notar al acestui partid. Documentul intitulat *Provocare către românii din comitatul Arad*, întocmit pe baza conferinței din 14/26 decembrie 1867, enunță ideile democratice care stau la baza programului acestui partid, structura organizatorică și revendicările minimale, în primul rând asigurarea egalității în drepturi a românilor. Chemarea adresată alegătorilor români la 20 ianuarie 1869 precizează poziția partidului față de alegerile parlamentare și anunță numele candidaților români. O circulară a Comitetului central român din Timișoara, din 8 februarie 1869, se referă la sarcinile fruntașilor români în ceea ce privește înscrierea corectă a alegătorilor români în listele electorale. Un alt document se referă la programul politic al candidatului Ioan Damaschin din cercul electoral Aradul Nou ⁴⁰.

Pe lângă mulțimea actelor de acest fel, menționăm o serie de documente care privesc cele mai variate aspecte ale activității comitatului Timiș în perioada 1867—1887, arhimandritul Jufcovici primind documentele în calitate de membru al consiliului comitatens. Ele sînt cu atît mai valoroase, cu cît fondurile arhivistice ale acestui comitat, înainte de 1919, se găsesc doar în mică măsură în țară.

În arhivă se păstrează și unele documente culturale, ca de exemplu cel referitor la statutele Societății de lectură românească din Timișoara-Fabrică creată în 1869, sau circulara Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român, cu privire la începerea activității și la agendele acesteia (1880). În sfîrșit, menționăm donația Sinodului mănăstirii, la 28 decembrie 1891, în valoare de 5000 florini, drept contribuție la inițiativa Reuniunii române de femei din Arad pentru înființarea gimnaziului din Arad ⁴¹.

Considerăm că cercetarea acestui fond de arhivă va duce la elucidarea unor aspecte încă puțin cunoscute ale istoriei românești, îndeosebi cele referitoare la teritoriul din vestul țării, unde și-a desfășurat activitatea această mănăstire multiseclară românească.

⁴⁰ Ibidem, 161/1867, 181/1869, 43/1869, 56/1869.

⁴¹ Ibidem 95/1886; Arhiva Episcopiei Arad, cota V — 5 — 1892.

Filiala Arhivelor Statului Județul Dâmbovița

Printre noile achiziții de documente realizate de filiala noastră se remarcă un coligat conținând 384 de documente din perioada 1532—1854. Păstrate în general sub formă de originale, dar și copii chirilice, acestea se referă la formarea domeniului funciar al familiei Belu.

Documentele (cărți domnești, hotărnicii, zapise, foi de zestre, cărți de judecată, anaforale) sînt scrise în marea lor majoritate în limba română dar și în slavonă, greacă, franceză.

Suportul pe care sînt scrise este hîrtia, unul singur, cartea domnului Alexandru al II-lea Mircea din 1572, fiind scris pe pergament.

Starea de conservare a documentelor este în general bună.

Cel mai vechi document este cartea domnească de la Vlad Înecatul, din 14 iulie 1572 (7040), prin care se întăreau lui Nan și fratelui acestuia, Stan două părți de moșie la Fieni, o jumătate de parte la Comarnic, și o jumătate din muntele Vaca. Este, după cît se știe, prima atestare documentară a așezării Fieni.

Unele documente sînt întărite cu sigilii domnești (timbrate, aplicate în ceară sau chinovar), ale unor dregători, ale unor instituții administrative sau judecătorești.

Prin conținutul lor, cele 384 de documente oferă cercetării științifice o mare varietate de informații privind viața social-economică a unui întins teritoriu din nordul județului Dâmbovița, cuprinzînd satele Bezdead, Tița, Buciumeni, Fieni, Moroieni, Pietroșița aflate pe cursul superior al râului Ialomița sau în apropiere.

Informațiile referitoare la practicarea pomiculturii și creșterii animalelor sînt numeroase. Practicarea pe scară largă a păstoritului în munții Plaiului Domnesc, Glava, Măgura, Bolboci, Clinu, Vaca este relevantă și de atenția acordată stăpînirii acestora de-a lungul anilor, sumele mari cu care erau cumpărați sau vinduți acești munți.

Agricultura, în special pomicultura, se practica intens în această regiune de deal-munte, cultura prunului fiind predominantă. Pomii puteau fi plantați și pe terenuri străine, plătindu-se proprietarului terenului zeciuială din produse, și puteau constitui obiect separat de tranzacție în cadrul operațiunilor de vânzare cumpărare. Sînt consemnate întinse livezi și finete, culturile de cereale și grădinile de zarzavat ocupînd terenuri restinse.

Pădurile ocupau de asemenea, suprafețe întinse și erau foarte prețioase, fiind o sursă importantă de material de construcție, alături de piatră și var, aflate și ele din abundență în zonă.

Bogate informații furnizează documentele asupra practicării morăritului, prelucrării lemnului și prelucrării lînii. Sînt consemnate nenumărate

mori, fierăstraie și dirste de-a lungul Ialomiței, care furniza energia necesară. Posibilitățile financiare reduse făceau ca asemenea stabilimente să fie construite în tovărășie (fierăstrăul de la poalele muntelui Glava).

Un document ilustrativ pentru legăturile organice existente între teritoriile românești de pe ambele versante ale Carpaților, indiferent de stăpânirea vremelnică străină care se exercita asupra lor, este cel din 17 ianuarie 1817. În urma jalbei stolnicului Polizache și a anaforalei marilor boieri, domnitorul Caragea porunca redeschiderea pentru traficul de mărfuri (cu calul sau cu piciorul) a potecii ce lega Pietroșița, peste crestele Bucegilor, cu Transilvania, drum care, așa cum rezultă și din acest document, era folosit din timpuri străvechi.

Documentele furnizează și informații referitoare la stăpânirea diferitelor proprietăți agricole de-a lungul timpului, concentrarea pământului prin deposedarea țăraninii libere, care va sfârși prin a fi aservită, cu toată împotrivirea de care a dat dovadă.

Pentru a-și forma domeniul funciar din nordul județului Dimbovița, fostul mare logofăt Ștefan Belu uzează de o multitudine de mijloace: cumpărături de pământ, directe sau prin interpuși, danii, zalogiri, presiuni administrative, schimburi, falsificări de acte ș.a.

Mulți țărani din satul Țița și-au vândut pământul fie din cauza foamei din anii 1795—1797, fie datorită fiscalității apăsătoare din vremea lui Caragea. Uneori s-a recurs la bătaie și tortură.

Împotrivirea țăraninii la deposedarea de pământ este ilustrată și de documentele nenumăratelor procese cu acaparatorii.

Am relevat mai sus numai câteva aspecte privind conținutul și valoarea documentelor achiziționate, o cercetare atentă urmind să valorifice pe deplin cele cuprinse în coligat.

Un prim pas spre valorificarea lor îl constituie introducerea unora dintre ele în catalogul ce va fi editat de filială în viitorul apropiat.

NICOLAE BUNGREZEANU
DOBRIN PÎRVAN

Genealogia și arhivistica.

Evoluția unei familii românești din Maramureș*

MARIA DOGARU, MIRCEA RADU

Considerată a fi „știința despre perpetuarea neamului în manifestările sale individuale”¹, genealogia ocupă un loc important în aprofundarea cunoașterii istoriei și deslușirea relațiilor sociale proprii unei epoci date. Departe de a fi, cum în mod greșit uneori s-a spus, „specifică familiilor marcante”, genealogia se însușește în ansamblul disciplinelor speciale ale istoriei care asigură investigarea complexă a surselor documentare, prin cercetările sale facilitând pătrunderea esenței fenomenelor, înțelegerea cauzelor care au determinat anumite evenimente.

Născută în procesul evoluției sociale, ea își are izvorul în preocupările oamenilor de a delimita curgerea unui neam, determinarea încrengăturilor unor colectivități, preocupările impuse de multe ori de situații practice ivite în viața de zi cu zi.

Precedind cu mult preocupările științifice, metodele genealogice s-au manifestat inițial în acțiuni și fapte concrete care au dus în cele din urmă la instituirea unor criterii logice pentru structurarea diferitelor grupări sociale.

Treaptă obligatorie în evoluția spirituală a omului și totodată urmare firească a perpetuării peste decenii și veacuri a cultului strămoșilor, genealogia, în al cărei cimp de cercetare intră familiile, s-a dezvoltat în strinsă interdependență cu heraldica și sigilografia, care abordează modul reprezentării familiilor în societate.

Importanța genealogiei pentru evoluția științelor sociale în general a determinat în perioada din urmă aprofundarea cercetărilor și în acest domeniu², ca și relevarea rolului acestei discipline în lărgirea procesului de investigare a evoluției societății umane. Sint concludente în acest sens aprecierile lui Michel Péronnet, care arată : „Pentru a se apropia de oameni istoria socială trebuie să treacă prin stadiul minuțios al grupelor sociale, elementul intermediar între marile grupări în clase sau ordine și indivizii izolați ”³.

* Comunicare susținută în cadrul Comisiei de genealogie, heraldică și sigilografie de pe lângă Institutul „Nicolae Iorga” București, la data de 10 noiembrie 1989.

¹ Ottocar Lorenz, *Lehrbuch des gesamten wissenschaftlichen genealogie*, Berlin, 1898 p. 6.

² Vezi și Robert Delort, *Introduction aux sciences auxiliaires de l'histoire*, Paris 1969, 214 p.

³ Michel Péronnet, *Généalogie et histoire, approches méthodologiques*, în „Revue Historique”, 92 (239), 1968, p. 111—112.

Cît privește evoluția genealogiei pe pămîntul românesc, trebuie subliniat faptul că ea are la bază puternica tradiție romană⁴ ce s-a înălțat pînă la formularea unor concepte cu deplină valabilitate pînă astăzi, pe cît de plastice, pe atît de sugestive: „a nu-ți cunoaște ascendența înseamnă a rîmîne ca un copil de fașă”⁵.

Numeroase documente create în evul mediu⁶, ca și în epoca modernă, aduc sub ochii noștri mărturia preocupărilor genealogice⁷ ce s-au concretizat dinioară în alcătuirea unor spițe de neam, tabele și liste de descendenți precum și în unele abordări teoretice relevînd importanța cunoașterii obîrșiei indivizilor.

Este semnificativă printre acestea consemnarea inserată într-un document din 1813, validat de domnul Moldovei, Scarlat Calimachi, care lauda preocupările membrilor familiei Balș pentru a găsi „vredincă acea adevărîntă ce au aflat pentru începutul neamului”⁸, afirmație introdusă într-un hrisov din 1827, conform căreia cunoașterea faptelor înaintașilor constituie pentru urmași îndrumare spre „a-și pune sîrguința și vrednicia în lucrare”⁹. În același sens menționăm și aprecierea lui Tadeus Hasdeu (bunicul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu): „numai dobitoacele nu se îngrijesc de strămoșii lor”¹⁰.

Treptat, paralel cu publicarea izvoarelor și cu dezvoltarea științelor sociale, încep să apară lucrări cu caracter genealogic independent¹¹, sinteze și studii¹² inserate în reviste de specialitate.

Prin intermediul acestora s-a demonstrat convingător faptul că studiul indivizilor și al familiilor constituie o necesitate stringentă, cu profunde implicații în domeniul socio-profesional, medical și istoric.

Înțelegînd rolul și importanța acestei științe, Nicolae Iorga s-a numărat printre cei care au contribuit la dezvoltarea ei, marele savant arătînd că „genealogia istorică este de cel mai mare ajutor istoriei propriu-zise, confundîndu-se cu dînsa”¹³.

⁴ Ștefan Gorovei, *Cu privire la metodologia cercetărilor de genealogie medievală românească*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1973, p. 285—291.

⁵ *Ibidem*, p. 286.

⁶ Conf. Ioan V. Cincea, *O frîntură de genealogie*, în „Oltenia — documente, cercetări culegeri”, II, 1941, p. 118—126.

⁷ Vezi Sever Zotta, *Trei surori necunoscute ale lui Vasile Alecsandri*, în „Revista Arhivelor”, vol. nr. 1—3, 1924—1926, p. 139—140.

⁸ Maria Dogaru, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*, DGAS, București, 1981, p. 19.

⁹ Arh. St. București, colecția Suluri II, 151 (actul din 1827 iunie 20 — referitor la familia Pisoschi).

¹⁰ „Revista istorică”, 10—12 (XI) (1923), p. 319.

¹¹ N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino*, Edit. Minerva, Buc., 1902; Octav George Lecca, *Familii boierești române. Istoric și genealogie*, Buc. 1899; Ștefan Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, Buc., vol. I—III, 1913—1916.

¹² Menționăm printre cele din urmă: N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domn și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (sec. XV — începutul secolului XVIII)*, în „Danubius” V, Galați, 1971, p. 121; Gr. Ilea, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et évolution*, în „Revue Pounaine d'histoire”, tene XXVI, nr. 3, juillet — septembre, 1987, p. 187—216; Georges F. Tașcă, *Intense rădăcini adinci. Un lung filon genealogic Moldav 1270—1984*, Buc., 1985, multiplicată.

¹³ „Analele Academiei Române”, seria a II-a tom. XXXIX, 1916—1919, partea administrativă și dezbaterile, Buc., 1921, p. 361.

Neîndoielnic, creșterea acestor preocupări a dus la alcătuirea unor organisme de specialitate : Comisia genealogică (1941), Comisia de genealogie, heraldică și sigilografie (1970), care continuă să desfășoare și astăzi o susținută activitate¹⁴.

Privită în acest context, știința genealogică dobîndește o semnificație deosebită și pentru slujitorii Arhivelor Statului, unde mărturiile trecutului sint chemate să transmită marelui public mesajul epocii în care au fost create. Aplecîndu-se asupra documentelor din patrimoniul arhivistice vor putea neîndoielnic, pe baza cercetărilor genealogice, identifica miezul informațiilor cuprinse în diferite surse istorice, ceea ce Nicolae Iorga numea „rămășițele faptei și sufletului altor oameni”¹⁵, dînd astfel acestor mărturii „suflarea de viață”, proces în cadrul căruia ei, cercetătorii, devin pentru dinsele al „doilea creator”¹⁶.

„Silințele migăloase, obositoare, pe care publicul cel mare nu le cunoaște și ca atare nu le-ar putea prețui îndeajuns”¹⁷, îndreptate în acest scop, își vor dovedi astfel roadele în complexe și multiple activități. Genealogia va deveni atunci un prețios ajutor pentru o mai bună catalogare a documentelor, ea va permite prezentarea mai detaliată a informațiilor transmise de acestea publicului, fiind în unele cazuri cheia identificării legăturilor dintre izvoare, facilitînd încadrarea lor firească ansamblului în care au fost constituite, cu care alcătuiesc un tot organic.

Pentru a concretiza rolul genealogiei în lărgirea cunoașterii noi propunem să prezentăm în rîndurile de mai jos evoluția unei familii românești din nordul țării, analizînd în acest scop numeroase surse documentare, în special diplomele maramureșene¹⁸ ce fac să străbată pînă la noi, „glasul viu al vremurilor de odinioară”¹⁹, prețioase mărturii istorice reflectînd indirect formele specifice de organizare a populației locale în zorii evul mediu.

Este semnificativ faptul că importanța acestor documente a fost subliniată și de istoricul maghiar G. Petrovay, care relevă faptul că prin aceste documente se atestă continuitatea românilor în vatra strămoșească și înalta lor civilizație; după care continuă : „un neam de păstori imigrînd pe încetul cu păscutul turmelor, un dușman de neam străin,

¹⁴ Vezi Dan Berindei, *Comisia de heraldică, genealogie și sigilografie*.

¹⁵ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV—XV*, Sighet 1900; Vezi și P. Păclișanu, *Noi diplome maramureșene*, în „Revista de istorie română”, XVI, 1946, fasc. I; Istoricul Radu Popa arată în legătură cu aceste documente: „Publicate parțial încă din veacul trecut, în diferite colecții, documentele maramureșene, din veacurile XIV—XV au fost adunate într-un volum de către I. P. Mihaly completat cu lungi și fructuoase cercetări în special în arhivele din Lebesz (azi Iasov, Cehoslovacia), în unele arhive particulare și în satele maramureșene ale căror locuitori mai posedă astăzi asemenea piese” (*Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Edit. Acad., Buc. 1970, p. 16), Valentin Iloșu Longhin relevînd însemnătatea acestor diplome, faptul că ele aduc o contribuție inestimabilă la istoria neamului românesc din acest nord de țară, le definea drept o „biblie a demnității naționale” (*Soarele din poartă*, Edit. Sport Turism, Buc. 1989, p. 36)

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 3.

neinrudit cu cel unguresc, luat ca prizonier în luptă", nu ar fi putut obține astfel de privilegii²⁰.

Una din cele mai vechi diplome maramureșene și, totodată, cea mai veche danie atestată documentar din partea regilor Ungariei pentru un român este aceea din 22 septembrie 1326 acordată lui Stanislau de Birsana fiul lui Stan²¹. Se întăreau lui Stanislau și urmașilor lui Birsana ca „proprietate veșnică și nerevocabilă”. Remarca introdusă în acest document, conform căreia satul este întărit în marginile sale mai dinainte, constituie desigur dovada existenței acestor proprietăți în posesia familiei Birsana încă din perioada anterioară anului 1326.

Nefăcînd parte dintre maghiari, lui Stanislau nu i s-a acordat, statutul de nobil deplin, ci doar dreptul de a lua dările (pînă atunci ele revenind regalității) de la supuși, drept pe care îl lăsa posesorului diplomei, „după obiceiul și legea nobililor țării”. Pe baza privilegiilor cuprinse în această diplomă, Stanislau se desprinde de ceilalți cnezi români, semenii săi, și pășește în pătura inferioară a nobilimii, lucru ce îl va face și familia Drăgoșeștilor mai tirziu cu 10 ani²².

Conform acestei diplome, Stanislau de Birsana a stăpînit în calitate de cneaz jumătate din cnezatul Varaliei, a cărui denumire foarte veche păstrată pînă în veacul al XIV-lea, demonstrează menținerea îndelungată a unor forme de organizare proprii românești²³.

Situat pe cursul inferior al Izei, cnezatul Varaliei²⁴, a cuprins cel puțin patru sate — Birsana, Nănești, Oncești (așezare unde s-a descoperit cea mai veche cetate dacică maramureșană) și Valea Porcului.

Peste două decenii, în 1346, regele Ungariei, Ludovic de Luxemburg, înobilează pe fiul lui Stanislau. Diploma se acordă lui „Myk Olacus filius Stanislai, filij Borzan” și fraților săi Manea, Neagu și Radu²⁵. După cum se vede, în actul de înobilare sînt menționate trei generații: Stan (amintit sub numele de Birsan), Stanislau, fiul acestuia, și cei patru nepoți (copiii lui Stanislau). Folosirea numelui de Birsan dovedește fixarea acestui toponim, faptul că atît tatăl, cît și fiul erau cunoscuți sub această denumire.

O consecință directă a plecării lui Bogdan Întemeietorul în Moldova este și scăderea puterii de rezistență a societății românești din Maramureș aceasta intrucît, prin trecerea unor familii dincolo de Carpați, băstinașii de aici nu au mai putut menține voievodatul, zona devenind curînd, din punct de vedere administrativ, comitat²⁶. Între timp, Drag și Balce, urmașii descălecătorului Dragoș, alungați din Moldova, se reîntorc în Maramureș, confiscă moșiile lui Bogdan și cîmpesc și alte sate formînd un uriaș domeniu. Înainte de anul 1390 ei cîmpesc și Birsana²⁷. Deși în anul menționat Drag și Balce preiau posesiunile amintite, viața românească continuă să pulseze aici cu intensitate. Existența a trei mănăstiri, Peri, Culcea și una, consemnată documentar în 1390, în apropierea satelor Birsana, Nănești și

²⁰ Ștefan Mets, *Emigrări românești în Transilvania în secolele XIII—XV*, Ed. științifică și enciclopedică, Buc., 1977, p. 38—39.

²¹ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 6—7.

²² Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Edit. Dacia, Cluj, 1971, p. 276.

²³ *Ibidem*, p. 216.

²⁴ Radu Popa, *op. cit.* p. 68.

²⁵ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 6.

²⁶ Radu Popa, *op. cit.*, p. 68.

²⁷ *Ibidem*.

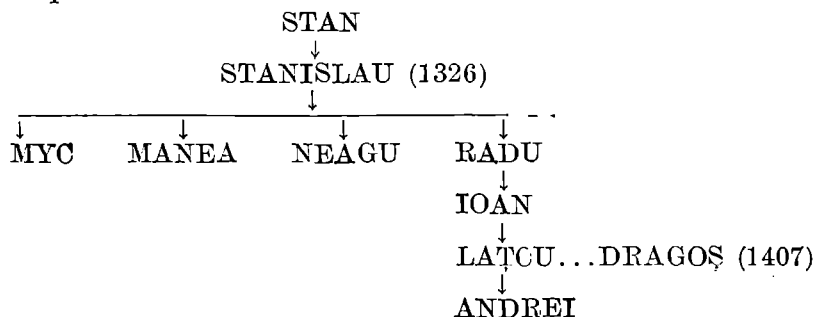
Cornești, dovedește credem evoluția social-economică și politică a zonei, ca și strădania societății românești de a-și păstra vechile forme de organizare și privilegiile.

Importanța deosebită a acestor instituții religioase a fost subliniată de cercetătorii Ioanichie Bălan și C. Noica. Primul opinează că cea de-a treia mănăstire, pomenită în 1390, este Birsana, a cărei viață „spirituală rivaliza cu cea din Peri”²⁸. După C. Noica, mănăstirea Birsana, alături de cea din Peri, e cea mai veche mănăstire maramureșeană, „de aici a pornit Coresi care a făcut începătura culturii acesteia românești”²⁹.

După constatările cercetătorului Iacob Mârza, pe lângă mănăstirea Birsana a funcționat în evul mediu o școală³⁰.

Între actele pe care descendenții familiei le păstrează, se află și un transumpt³¹ care cuprinde o diplomă maramureșeană emisă de regele Sigismund de Luxemburg, pe baza vechilor tradiții, în anul 1407 (vezi anexa). Prin acest act se dispunea ca „Lațcu, fiul lui Ioan, fiul lui Radu de Birsana, în numele lui Andrei, fiul <său> și al lui Dragoș, fratele său după mamă”, să fie puși în stăpînirea sus-zisei moșii numită Birsana,, aflătoare în comitatul Maramureșean”. Transumptul datează din 1762 cînd se atestă că: „venind înaintea noastră nobila familie Radu de Cornești ne-a arătat o scrisoare a sa de dare în stăpînire”. Această copie întărită este primul izvor care permite a se stabili relații patrimoniale între bîrsănești și cornășteni. Există următoarele două supoziții: 1. la sfîrșitul secolului al XIV-lea ori la începutul veacului următor s-ar fi contractat o căsătorie între membrii familiei cneziale de Birsana cu descendenți din Cornești, localitate pînă la acea dată menționată în documente; 2. un descendent din Bîrsănești să fi întemeiat o nouă așezare, la hotarul Birsanei, pe care a numit-o Cornești³².

Făcînd o legătură între diploma din anul 1407 și cele din 1326 și 1346 se poate determina următoarea succesiune:

²⁸ Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, Edit. Institut. Biblic și de misiune ortodoxă București, 1982, p. 334.

²⁹ C. Noica, *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, Edit. Junimea, București, 1987, p. 113.

³⁰ Iacob Mârza, *Coordonnées de l'enseignement roumain en Transylvanie au XVI-e siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. XXVI, oct.—dec. 1987, p. 388.

³¹ Transumptul este varianta cea mai obișnuită în Transilvania a copiei autentice (constă în transcrierea cuprinsului unui act într-altul — în întregime sau prescurtat); el este un act emis de un for public care recunoaște documentul transcris. Transumptul nu are putere juridică, în procese el nu putea înlocui originalul.

³² Se știe că în secolul al XIV-lea — începutul veacului al XV-lea, satul Cornești nu exista sau nu a făcut parte din același grup cu Bîrsana, căci în anul 1360, cînd Bîrsana s-a

În anul 1408 se emite o nouă diplomă din care rezultă că urmașii cneazului Stanislau de Birsana reintră în drepturi asupra Birsanei, cu precizarea că „întăritura se face între hotarele și marginile între care a fost ținută și stăpînită” anterior ³³.

Diploma din 1407 este actul care ne permite să surprindem evoluția a două ramuri ale acestui neam, unul purtînd numele vechii posesiuni, altul fiind legat de așezarea Cornești. Nu este exclus în acest caz ca diploma din 1407 să fi aparținut Corneștenilor, intrucît descendenții lor și-au revendicat în 1762 drepturile pe baza acestui document, iar privilegiul din 1408 să fi fost conferit ramurei bîrsăneștilor, la descendenții acestora fiind găsit documentul amintit.

În veacurile care au urmat, deși documentele sînt sărace, putem totuși urmări evoluția acestei familii. Astfel, în 1434, un Radu de Birsana a primit de la nobila Iustina, nora lui „Balac Vodă”, o donație asupra comunei SĂCĂLĂȘENI, iar printr-o diplomă din 1442 se amintește de „item Johannes filius Radul et Myk de Felsewfeyerfalwa nobiles” ³⁴. Conform datelor care s-au păstrat, nobilii din Cornești au fost implicați în evenimentele politice din această perioadă, respectiv, cînd s-a ivit conflictul armat între două ramuri descendente ale familiei Dragoș de Giulești (Miroslav și Dragoș), corneștenii au făcut, alături de alți nobili din Giulești, Ferești, Berbești și Călinești, „stilpi de lemn de-a curmezișul drumului”. Era un gest prin care nobilii români din satele amintite s-au împotrivit deschis comitelui Andrei de Thar care îndeplinea porunca regelui ³⁵. Este concludent faptul că unii istorici comparau acest conflict cu lupta de la Posada, apreciînd că atitudinea nobililor români constituia un act de apărare a vechilor lor drepturi și tradiții ³⁶.

Peste cîteva decenii, la 24 martie 1470, într-un act emis de Matei Corvin este consemnat Iohannes Radul de Somoș ³⁷. Neîndoieînic, acest Radu a fost unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai Corneștenilor.

Acest lucru este relevat de numărul mare al documentelor în care este pomenit, respectiv : 17 iunie 1470 ³⁸, 23 mai 1479 ³⁹, 17 noiembrie 1479⁴⁰, 10 iunie 1480⁴¹. Conform diplomei din 5 august 1480, între cei care se găseau înaintea conventului din Lebesz se afla și un Ioan Radu de Cornești ⁴².

Un act de natură juridică din 1481 îl amintește pe Radu Vana din Cornești și pe soția sa Ana ⁴³.

La 20 februarie 1483, într-o diplomă emisă la Buda, este atestat în funcția de vicecomite Ladislaus Rad de Somoș, în act menționîndu-se totodată și numele lui Ioanes Rad de Somoș ⁴⁴.

hotărnicit în favoarea Drăgoșeștilor, hotarul mergea o bucată de-a lungul văii Cosaului, iar în anul 1405, în hotărnicia satelor de pe valea Cosaului, hotarul către Birsana trecea pe culmea dealurilor dinspre Valea Uzei. Radu Popa, *op. cit.* p. 10 (harta).

³³ Radu Popa, *op. cit.*, p. 170; I. Mihalyi, *op. cit.*, p. 152.

³⁴ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.* p. 321.

³⁵ Radu Popa, *op. cit.* p. 185—186.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.* p. 501.

³⁸ *Ibidem*, p. 521.

³⁹ *Ibidem*, p. 541.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 544.

⁴¹ *Ibidem*, p. 548.

⁴² *Ibidem*, p. 550.

⁴³ Joódy Pál, *Nemesseg vizsgálata Máramorosziget*, 1943, p. 56.

⁴⁴ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 561.

La 14 octombrie 1488 sînt amintiți „Johannes Radul” și „Lupsa et Mikola”, fiii aceluiasi Radu⁴⁵, primul fiind pretor al ierarhului Cosău.

Din actele care s-au păstrat putem urmări, deși cu multe întreruperi, evoluția neamului în secolul al XVI-lea. Astfel, dintr-un document datat la 1577, aflăm că principele Cristofor Bathory a dăruit lui Radu Vasile de Cornești pădurea numită „Muntele Românului”⁴⁶.

Într-un act din 1584, emis în favoarea familiei lui Simion Stan de Szaplonecz, fixîndu-se moștenirea pentru Margareta Stan, soția nobilului Grigore Barcan de Barczanfalva, este amintit și un Ioan Rad de Somoș⁴⁷.

Tot pentru aceeași perioadă avem știri despre activitatea lui Vasile Radu, care a îndeplinit între 1581—1583 și 1586—1589 funcția de vicecomite al Maramureșului. El primește de la autoritatea centrală o misiune cu totul specială, aceea de a interveni pentru a se pune capăt unor obiceiuri dacice considerate păgîne, ce se desfășurau într-un templu special construit în satul Budești⁴⁸. Vasile „Rad de Somoș” participă, în 17 mai 1587, la judecarea unui proces în cadrul Tribunalului Comitatusens. Ca urmare a atribuțiilor pe care le avea în acest domeniu el trimite, la 19 februarie 1588, o scrisoare principelui Sigismund Báthory⁴⁹.

Păstrîndu-și vechile posesiuni, descendenții lui Ștan și Stanislau s-au menținut în virful ierarhiei sociale, fapt dovedit și de funcțiile administrative înalte pe care unii din membrii acestei familii le-au avut.

În anii 1559—1560 Ivoncea de Birsana ocupa postul de vicecomite.⁵⁰

Următorii membri ai familiei cneziale Birsana și evident ai celeilalte ramuri, familia Radu de Cornești, au fost pretori ai ierarhului Cosău: Stanca Balaj de Birsana, în 1437; Balaj de Birsana, în 1449, 1460, 1463, 1468, 1471; Ioan Radu de Cornești, în 1488; Vasile Radu de Cornești, în 1568, 1570, 1579—80; Ioan Radu de Cornești în 1584—85; 1587—88; Petru Radu de Cornești în 1593—97; Ivoncea Radu de Cornești, în 1635⁵¹ și 1637; Teodor Balea din Birsana, în 1660⁵².

În veacul al XVII-lea continuă evoluția acestui neam, evoluție care se va concretiza pe de o parte prin creșterea numerică a membrilor lui, iar pe de alta prin larga circulație a unora dintre ei, fapt firesc și inevitabil.

Conform informațiilor pe care le deținem, în prima jumătate a secolului menționat, mai mulți membri ai familiei Radu de Cornești se stabilesc la Cluj, Dăbica și Surdești⁵³. Un descendent din ramura bîrsăneștilor — Cora — va determina alcătuirea unei noi așezări, localitatea Coroieni din Țara Lăpușului, care există și astăzi⁵⁴. Sînt interesante documentele ce s-au păstrat în familie în legătură cu un Radu Vasile, care s-a strămutat în localitatea Drăghia, comitatul Solnocul interior (azi județul Maramureș).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Joódy Pál, *op. cit.*, 175—176.

⁴⁷ G. Basca, *Fragmente din istoria Maramureșului*, Sighet, 1931, p. 133.

⁴⁸ Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Ed. Universul, Buc., 1940 p. 15.

⁴⁹ G. Basca, *op. cit.*, p. 133.

⁵⁰ Al. Filipașcu, *op. cit.*, p. 254.

⁵¹ În acel an el a participat la Scaunul de judecată de la Oncești, în legătură cu procesul familiei Jura. Vezi G. Basca, *op. cit.*, p. 140.

⁵² Al. Filipașcu, *op. cit.* p. 254—255.

⁵³ *Ibidem*, p. 175.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 174.

Conform unuia dintre acte, la 7 iulie 1732 numitul Radu Vasile a venit în localitatea Cornești și a solicitat să i se întocmească un act prin care să se ateste originea sa. Asesorii față de care Radu Vasile și-a formulat cererea, Dunca Ioan și Bolog Vasile, au ales 7 martori, care, după depunerea jurământului, au relatat ce știau despre solicitant. Martorii (Radu Lupu — 92 ani, Radu Teodor — 69 ani, Radu Simion — 79 de ani, Pop Alexandru — 90 ani, Pop Lupu — 77 ani, Rusu Luca — 77 ani, Rusu Alexandru — 98 de ani) au declarat că numitul se trage din nobila familie Radu de Cornești și că de tânăr s-a stabilit în localitatea Drăghia.

Conform datelor păstrate în arhiva mănăstirii Birsana, în 1739 funcționa aici ca episcop ortodox Gavril de Birsana⁵⁵.

La mijlocul veacului al XVIII-lea, reprezentanții familiei Birsana s-au prezentat în fața unei comisii de atestare a nobilității încercând să-și demonstreze, pe baza privilegiilor pe care le aveau, originea. Comisia, deși nu poate urmări în totalitate firul descendenței, atestă că numiții erau nobili a căror ascendență urcă pînă în 1326⁵⁶. În perioada 1748—1752, în cadrul protocoalelor de nobilitate se atestă faptul că familia Radu era descendentă lui Stanislau de Birsana, comisia de verificare a documentelor recunoscînd calitatea de nobili cu scrisoare de donație a acestora, ca și faptul că ei trăiesc pe posesiunile strămoșilor lor din Cornești și Birsana⁵⁷.

Tot în această perioadă a fost verificat privilegiul prin care în 1577 li se donase de către principele Cristofor Báthory pădurea „Muntele Românului”. În final, se confirmă în legătură cu acesta că și la data respectivă pădurea era în proprietatea familiei, iar față de calitatea lor de nobili nu s-a ivit nici un dubiu⁵⁸.

Radu Vasile, care a solicitat în 1732 atestarea originii sale, a întemeiat de fapt o nouă ramură care a păstrat totuși permanente legături cu cei de baștină. Astfel, într-un act emis la 9 martie 1836 se atestă că urmașii lui Radu Vasile, plecat odinioară din Cornești, județul Maramureș, și stabilit în localitatea Drăghia, Județul Solnocul de Sus, aveau în localitatea Cornești și în hotarul acesteia o moștenire frumoasă cu o întindere de 17 prăjini, plasată în mijlocul satului, și care se învecina cu proprietățile lui Rednic Maria și Grigor Flore⁵⁹.

Urmașul direct al lui Radu Vasile a fost Maței, care s-a căsătorit în Poiana Blenchii (azi în județul Sălaj) cu o tinărară din familia nobilă Conțis, stabilindu-se pentru un timp aici. În perioada în care a locuit la Poiana Blenchii el a adoptat numele soției, nume pe care l-a păstrat și cînd a revenit la Drăghia.

Descendenții lui pe linie masculină au fost Grigoraș și Ștefan. Primul a avut doi fii, Indrei și Petru, neamul celui de-al doilea s-a stins, căci unicul său copil, Iacob, a murit fără descendenți.

Ramura aceasta va fi însă continuată de Ioan, fiul lui Indrei. Chemat la armată, acesta a încercat să-și dobîndească libertatea prin dovedirea originii sale nobile. În acest scop a solicitat sprijin rudelor sale din Cor-

⁵⁵ Ioan Mihailci de Apșa, *op. cit.*, p. 108. Vezi și M. Păcuraru, *Istoria Bisericii Române*, Sibiu, 1978, p. 309.

⁵⁶ Joódy Pál, *op. cit.*, p. 25.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 175.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 175—176.

⁵⁹ Actul se păstrează la familie.

nești. Este demn de remarcat faptul că au știut și au putut să dea relații tot unii membri ai familiei, respectiv, Radu Ioan, Radu Miron, Radu Onuț și Radu Petre. Nu este lipsit de importanță că reprezentantul oficial care întărește actul, Radu Gavril, este tot un descendent din vechea familie.

Actul emis la 10 februarie 1835 consemna: „Subsemnații prin prezenta recunoaștem că soldatul grenadier Ioan Rad, locuitor în localitatea Drăghia, județul Solnocul de Sus, ne-a recercat pe noi cei ce facem parte din nobilimea donatară din localitatea Cornești, județul Maramureș, ca și pe dînsul să-l împărtășim de libertățile noastre nobiliare, la care cerere noi promitem că, ajutați de atotputernicul Dumnezeu, vom face în această privință tot ce se va putea face”⁶⁰.

Cu toate că s-a eliberat actul de mai sus, Ioan Conțiș, alias Radu, a fost obligat să presteze un timp serviciul militar. Actul de lăsare la vatră, din 12 iulie 1838⁶¹, ne permite să aflăm faptul că cel implicat avea vîrsta de 34 de ani, a slujit la regimentul imperial-regal austriac nr. 51 și 62, 10 ani, 5 luni și 23 de zile în calitate de grenadier.

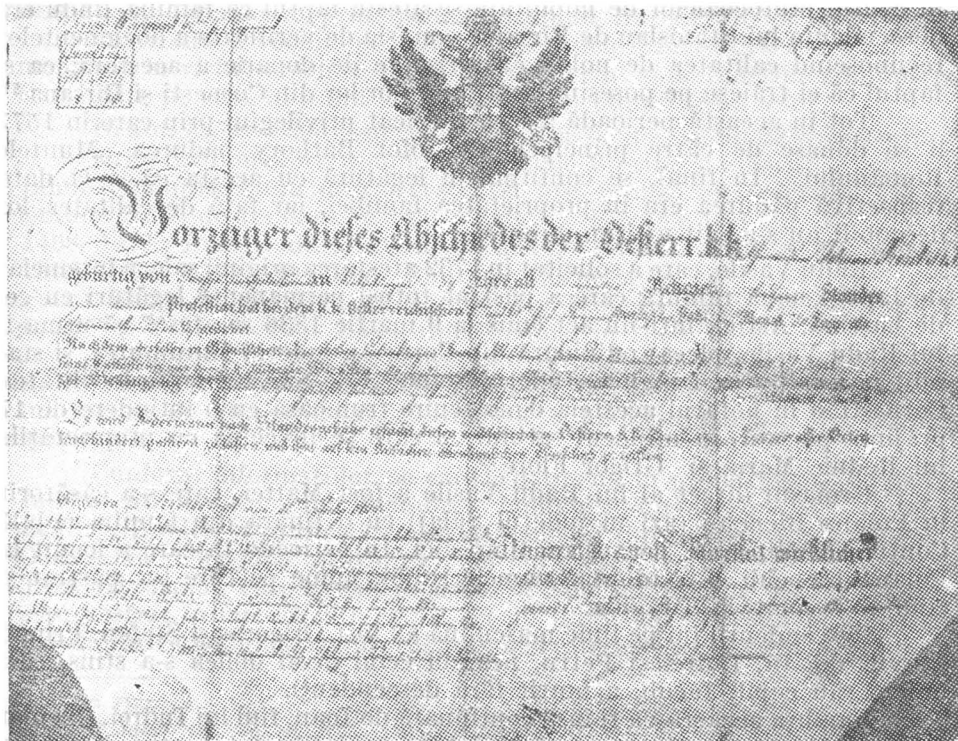

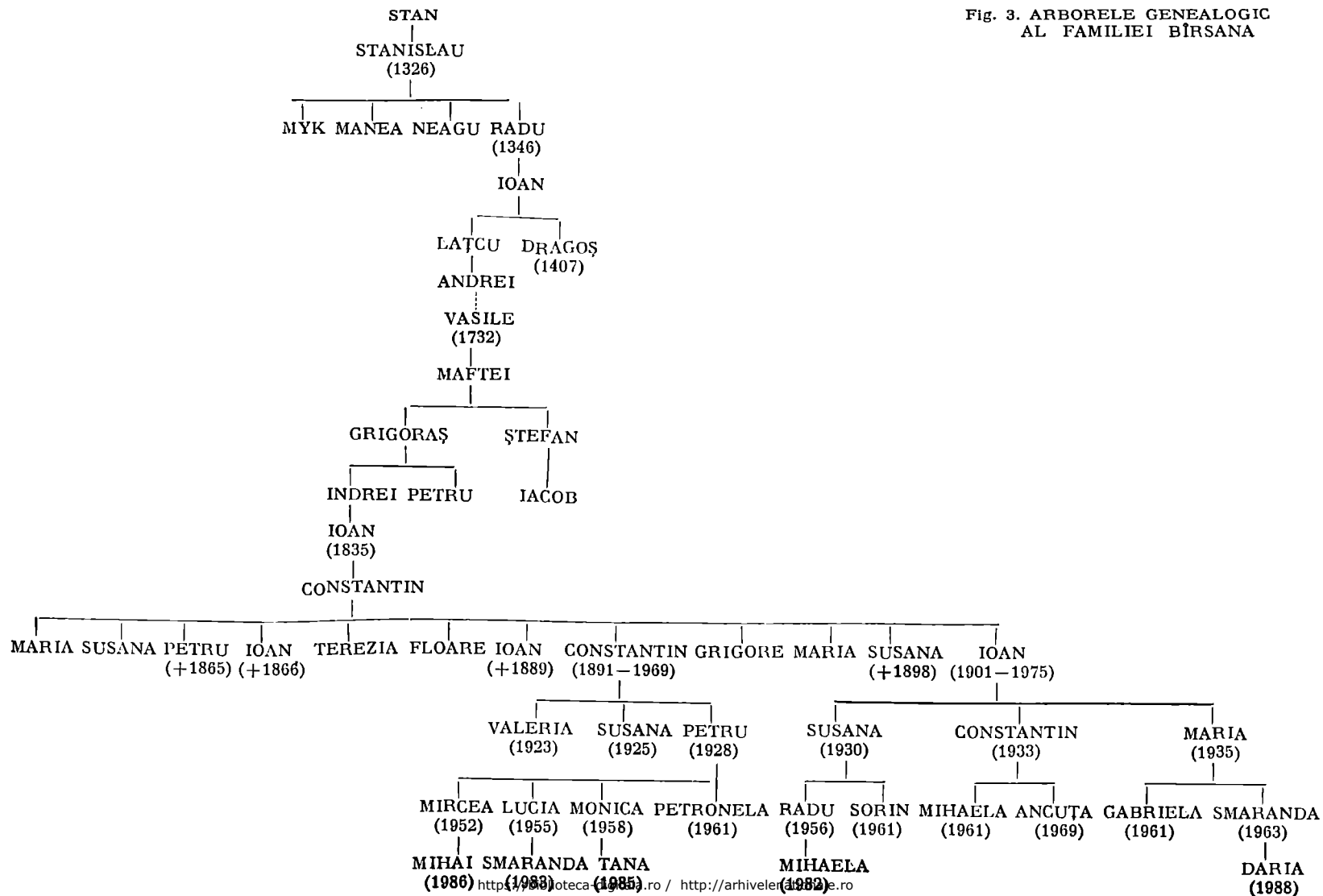
Fig. 1. Certificatul de lăsare la vatră a soldatului grenadier Ioan Conțiș

La data menționată este „concediat” din serviciul militar, „fără nici un drept”, pe motivul că recrutarea „a fost contrară legii”, prevedere care ne demonstrează faptul că i s-a recunoscut titlul de nobil.

⁶⁰ Și acest document se află în posesia familiei.

⁶¹ Idem.

Fig. 3. ARBORELE GENEALOGIC
AL FAMILIEI BÎRSANA

Familia Radu de Cornești s-a individualizat printr-o stemă recunoscută oficial. Conform informațiilor transmise de Joódy Pall, ea a fost oficializată în 1799 ⁶² (noi credem însă că la data menționată ea a fost reconfirmată). Reproducerea inserată în lucrarea istoricului menționat mai sus ne înfățișează o stemă complexă : scut încărcat cu un leu rampant trecînd spre dreapta și ținînd în laba dreaptă superioară o sabie curbă. Scutul este suprapus de o cască pe care se află o coroană deschisă, avînd în creștet un braț în armură ce susține o sabie. Pe flancurile scutului cad lambrechini bogati.

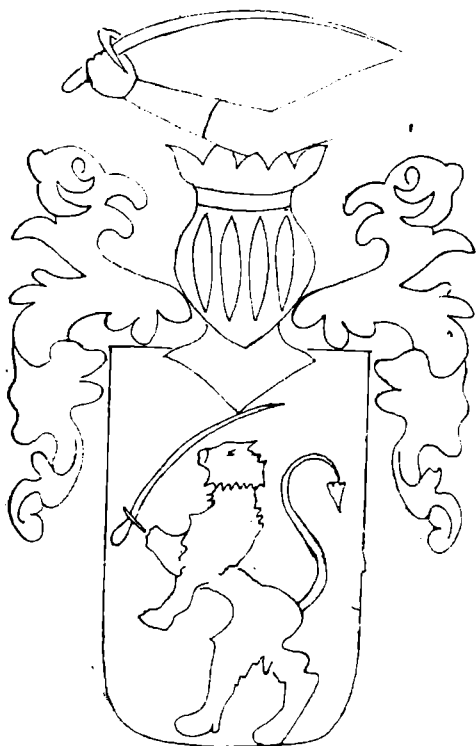

Fig. 2 Stema familiei Radu de Cornești.

Compoziția, respectiv, prezența sabiei, aluzie la vechea armă dacică și a brațului în armură îi prezintă pe posesorii stemei drept participanți la confruntările militare și atestă recunoașterea publică a unor merite deosebite în domeniul militar.

Concluzii : Făcînd parte din primii români innobilați, familia Radu, cunoscută în cele din urmă sub numele de Radu, de Cornești, are o filiație ce poate fi probată documentar secole de-a rîndul. Oameni ai locului, ei și-au păstrat, în ciuda vicisitudinilor vremurilor, moșiile care le-au dat tăria de a se menține pe vatra de locuire a înaintașilor. Înfruntînd unele persecuții politice și naționale (ei au respins numeroasele încercări de maghiarizare, reușind să-și păstreze neamul, ceea ce alte familii — de exemplu Dragfu Dolhay — n-au putut-o

face), membrii acestei familii au contribuit importante la progresul general al societății românești.

Cunoscători de carte, ei au deținut funcții publice, deseori continuînd unele activități de la o generație la alta și impunîndu-se în ansamblul vieții social-politice a zonei.

Deși o îndelungată perioadă de timp nu s-a putut urmări evoluția decît pe linie masculină, datele ce s-au păstrat ne permit totuși să vedem că membrii acestei familii au încheiat alianțe matrimoniale renumite, urmărind să nu piardă vechile proprietăți și privilegii. Pentru epoca modernă, cînd actele pot proba mai bine curgerea neamului, constatăm ramificarea arborelui genealogic astfel încît descendenții, astăzi în număr foarte mare,

⁶² Joódy Pál. *op. cit.*, p. 176.

sint, cei mai mulți, locuitori de frunte în localitățile din zonă, iar alții s-au strămutat, în amplul proces al circulației sociale, în diferite locuri din țară. Ei au îmbrățișat meserii diverse : lucrători ai pământului, dascăli, preoți, slujbași ai statului pe plan local, alții, în timpurile mai noi, devenind ingineri, cercetători, economiști, medici, profesori etc.

Înainte de a sfârși această comunicare, amintim succint faptul că unii istorici și literați interesați de biografia marelui nostru povestitor Ion Creangă, încercând să răspundă la întrebarea de unde provine cel de-al doilea nume al familiei acestuia (Bîrsanu) s-au referit la așezarea de baștină a neamului Bîrsăneștilor maramureșeni, sugerînd pe de altă parte că tot aici își are originea și prenumul „Miciuța”.

Ca încheiere cităm aprecierea lui Ioan Mihalvi de Apșa, conform căreia „din familia nobilă Rad din Cornești au ieșit mulți bărbați de frunte”, apreciere care are în vedere și situația familiei în epoca modernă, cînd „în stare de țărani” ei locuiesc în vechia posesiune Cornești⁶³.

ANEXĂ :

Nos, Universitas praelatorum, baronum, magnatum et nobilium Comitatus Maramaros damus pro memoria tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum nos anno, die, locove datarum praesentium in generali congregatione nostra sub praesidio perillustis ac generosi Petri Darvay de eadem ordinarii Comitatus hujus vicecomitis pro pertractandis et concludendis praepriis altissimum suae Majestatis Sacratissimae servitium, necnon Comitatum huncce nostrum ejusque emolumentum concernentibus rebus frequenti numero consedissemus, in simulque ac una fuisset constituti et praesentes. Eorum nobilis familia Ráad de Somos nostrum veniens in conspectum pro transumendis et sub authentico sigillo nostro sibi extradandis quibusdam litteris statutorialibus in paergamena sub authentico conventus ecclesiae de Lelesz confectis et emanatis demisse, nobis institerunt, cum autem justa petenti non esset denegandus assensus, admissa itaque humili ejusdem instantia de verbo ad verbum easdem litteras privilegiales nobis in specie praesentatas transumi hisque inseri fecimus, quarum tenor sequitur hunc in modum : omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris praesentium notitiam habituris, conventus ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz, salutem in omnium salvatore.

Ad universarum notitiam harum serie volumus pervenire quod nos, litteras excellentissimi domini nostri, domini Sigismundi, Dei gratia regis Ungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchionisque Brandenburgensis et Sacri Romani imperii vicarii generalis, et regni Bohemiae gubernatoris, nobis directas, honore quo decuit recepimus in haec verba : Sigismundus Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchicque Brandenburgensis et Sacri Romani imperii vicarius generalis et regni Bohemiae gubernator, fidelibus suis conventus ecclesiae de Lelesz salutem et gratiam.

Dicit nobis Lathk, filius Ivan, filii Ráad de Barczanfalfa sua ac Andreae, filii et Dragus, fratris sui uterini de eadem in personis, quod ipsi in dominium praedictae possessionis eorum Braczanfalva vocatae in

⁶³ Ioan Mihalvi de Apșa, *op. cit.*, p. 562.

comitatu Maramorosiensis existentis ipsos omnis juris titulo concernentur legitime vellent introire. si contradictio cujus piam sibi non obviaret in hac parte. Super quo fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis haminem pro testimonio fidedignum, quo praesente Koszta, filius Dragus de Gyulafalva, vel Gerke de Mereszsieth, aut Fodor de Zarvazou, sive Michael de Fejerfalva, aliis absentibus, homo noster ad faciem dictae possessionis Barczanfalfa vocatae, vicinis et cometaneis ejusdem universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedendo introducat praefatos Lathk, filium Ivan ac Andream, filium et Dragus, fratrem suum uterinum in dominium eiusdem statuaturque eandem ipsis cum suis utilitatibus, et pertinentiis universis eo jure quo ad ipsos dignoscatur pertinere, perpetuo possidentes si non fuerit contradictum, contradictores si qui fuerint et evocet ipsos contra memoratos Lathk. et Lathk¹ et Dragus nostram in praesentiam ad terminum competentem rationem contradictionis eorum reddituros efficacem. Et post haec ipsarum introductionis et stationis seriem cum nominibus contradictorum et evocatorum si qui fuerint, terminoque assignato nobis fideliter rescribatis. Datum Budae feria quarta proxima post Dominicam *Letare*. Anno Domini Millesimo quadringentesimo septimo.

Nos igitur mandatis dicti domini nostri regis obedire cupientes ut etnemur unacum praefato Michele de Fejerfalva homine ejusdem domini nostri regis unum ex nobis, videlicet fratrem Damianum praesbiterum ad praemissa peragenda pro testimonio transmissius, qui demum exinde ad nos reversi nobis voce personali retulerunt, quod ipsi feria quarta proxima ante festum beatorum Tibureii et Valeriani martirum proxime praeteritum ad faciem dictae possessionis Barczanfalfa vocatae vicinis et comentaneis ejusdem universis inibi legitime convocatis, et praesentibus accessissent, ubi legitimis et consuetis debus permanendo praefatosque Lathk, ac Andream, filium et Dragus, fratrem suum uterinum in dominium ipsius introducendo eandem cum omnibus suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet eisdem Lathk, filio et fratri suis jure quo ad ipsos dignoscitur pertinere statuissent perpetuo possidendam nullo contradictore inibi aparente. In cujus rei memoriam stabilitatemque perennem praesentes litteras nostras privilegiales sigilli nostri appensione comunitas duximus concedendas. Datum quinto decimo die diei stationis antedictae, anno domini supradicto. (L.S.)

Super qua praevio modo admissio, ex intervenita praescitarum non abrasarum, non cancellatarum, vel aliter qualitercunque viciatarum litterarum statutoriarum de verbo ad verbum transumptione propria nobili familia Ráad de Somos, juriumque ejusdem desercituras adcautelam praesentes litteras nostras authentico sigillo comitatus nostri roboratas extradandas et concedendas duximus testimoniales.

Et Generali Incliti Comitatus Maramaros congregatione, die 12-a Marty 1761, in oppido Szigeth continuata celebrata, (L.S.) Lectae, correctae per juratum Incliti Comitatus Maramaros vicenotarium Petrum Megyeri² de Vass. P(etrus) Megyer, m(anu) p(ropria).

¹ Corect: *Andream*

Traducere

Noi, obștea prelaților, baronilor, magnaților și nobililor comitatului Maramureș, dăm de știre și facem cunoscut prin cuprinsul <scrisorii> de față, tuturor cărora se cuvine, că, întrucît noi, în anul, ziua și locul <scrisorii> de față dată în adunarea noastră obștească, <ținută> sub conducerea preailustrului și mărețului Petru Darvay din aceeași <adunare>, vicecomite ordinar al acestui comitat pentru cercetarea și terminarea înainte de toate, în serviciul preainălțat al maiestății sale sacre, ca și spre folosul acestui comitat al nostru, am stat un mai mare număr de zile și de asemenea am fost adunați și <cu toții> de față.

Atunci venind înaintea noastră nobila familie Raad de Somos¹, ne-a arătat o scrisoare a sa de dare în stăpînire, <scrisă> pe pergament, alcătuită și dată sub pecetea autentică a conventului bisericii din Lelesz, ca să o transcriem și să o trecem sub pecetea noastră autentică, astfel ca să punem să fie trecut din cuvînt în cuvînt în această scrisoare privilegială prezentată în forma sa în această <scrisoare a noastră>; cuprinsul acestei scrisori urmează în acest chip :

Tuturor credincioșilor întru Hristos, atît celor de față cît și celor care vor veni, care vor lua cunoștință despre cele de față, conventul bisericii Sfintei Cruci din Lelesz, mîntuire întru mîntuitorul tuturor.

Voim să ajungă la cunoștința tuturor că noi am primit cu cîntea cu care se cuvine scrisoarea preainălțatului domn al nostru, domnul Sigismund, din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, Dalmației, Croației etc., și maregraf de Brandenburg și vicar general al Sfîntului Imperiu roman și guvernator al regatului Boemiei, <scrisoare> trimisă nouă, avînd acest cuprins : Sigismund din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, Dalmației, Croației etc., și maregraf de Brandenburg și vicar general al Sfîntului Imperiu roman și guvernator al regatului Boemiei, credincioșilor săi din conventul bisericii de Lelesz, mîntuire și milostivire.

Ne spune nouă Lațc, fiul lui Ivan, fiul lui Raad de Bîrsana, în numele lui Andrei, fiul <său> și al lui Dragoș, fratele său după mamă, din aceeași <Bîrsana> că ei doresc să fie puși în stăpînirea sus-zisei moșii a lor numită Bîrsana, aflătoare în comitatul Maramureș, ce ține de ei în chip legiuit în temeiul întregului lor drept, dacă în această privință nu îi va pune stavilă împotrivirea cuiva. De aceea punem în vedere și poruncim credinței voastre cu tărie ca să trimiteți omul vostru de mărturie vrednic de crezare înaintea căruia, omul nostru, Costea, fiul lui Dragoș de Giulești, sau Gerke de Mereszsienth, sau Fodor de Sărăsău, sau în lipsa acestora, Mihail de Ferești, ducîndu-se la fața locului pe zisa moșie numită Bîrsana, și după ce au fost chemați acolo în chip legiuit toți vecinii și megieșii aceleia

¹ Localitate dispărută situată în zona Căluș Silvaniei (identică probabil cu satul Corn de astăzi).

și fiind ei de față, să-i pună în stăpînire pe sus-pomeniții Lațc, fiul lui Ivan și pe Andrei, fiul <său> și pe Dragoș, fratele său după mamă, în stăpînirea acelei <moșii> și să o dea în stăpînirea lor cu toate folosințele sale și toate cele ce țin de ea ca să o stăpînească pe veci, cu acel drept cu care se știe că ține de ei, dacă nu se va face împotrîvire; pe împotrîvitori, dacă vor fi, să-i cheme să stea față cu pomeniții Lațc, Andrei și Dragoș. Înaintea noastră la un soroc potrivit ca să spună mai bine temeiul împotrîvirii lor. Și după acestea să ne faceți cunoscut în scris <și> cu credință și la sorocul hotărît desfășurarea acestei puneri și dării în stăpînire, cu numele împotrîvitorilor și ale celor chemați, dacă vor fi.

Dat la Buda în miercurea de după duminica Letare ², în anul domnului o mie patru sute șapte.

Așadar, noi, doritori să dăm ascultare poruncilor zisului domn al nostru regele, după cum sintem datori, am trimis ca om de mărturie pentru a împlini cele de mai sus, împreună cu sus zisul Mohail de Ferești, omul aceluiași stăpin al nostru regele, pe unul dintre noi, anume pe fratele Damian, presbiterul. Aceștia întorși apoi la noi ne-au spus într-un glas ei înșiși că ei, în miercurea dinaintea sărbătorii fericitelor mucenici Tiburtiu și Valerian ³, <sărbătoare> ce a trecut de curînd, s-au dus la fața ocului pe zisa moșie numită Birsana, și după ce au chemat acolo în chip legiuit toți vecinii și megieșii aceleia și fiind ei de față, li rămînînd zilele legiuite și obișnuite, au pus în stăpînire pe sus-zisii Lațc și Andrei, fiul <său> și pe Dragoș, fratele său după mamă, punîndu-i în stăpînirea acesteia, împreună cu toate folosințele sale și toate ce țin de ea, și au zălogit-o acelorași Lațc, fiului și fratelui său, cu același drept cu care se știe că ține de ei, pentru a o stăpîni pe veci, deoarece nu a apărut acolo nici un împotrîvitor. În amintirea acestui lucru și pentru veșnica statornicie am hotărît să încuvîntăm scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu pecetea noastră atîrnată.

Dat în a cinsprezecea zi a sus-zisei zile a dării în stăpînire, în anul domnului mai sus-zis.

Cu privire la care, în chipul încuvîntat mai înainte, din transcrierea drepturilor pentru nobila familie Raad de Somos, făcută din cuvînt în cuvînt a scrisorii sus-citate de dare în stăpînire, <scrisoare aflată> fără răsături, tăieturi și nici stricăță în vreo altă parte, am hotărît ca spre cheazăsie scrisoarea noastră de față să fie însemnată cu peceta autentică a comitetului nostru, întărită și hărăzită. Din adunarea obștească a comitatului Maramureș, continuată și ținută în orașul Sighet în ziua de 12 martie 1761.

<Scrisoare> citită, corectată și extrasă de către juratul comitatului Maramureș, vîcenotar Petru Megyeri de Vass. P(etru) Megyer cu propria mină.

² 9 martie.

³ 6 aprilie.

RÉSUMÉ

Après un court précis sur la généalogie en tant que science spéciale, les auteurs proposent un certain regard du point de vue archivistique.

Le matériel, réalisé par un archiviste — docteur en sciences historiques — et un prêtre — un vrai historien et généalogiste —, comporte une étude généalogique d'une ancienne famille roumaine, Birsana, provenant, du nord du pays, de la province historique de Maramureș.

Les fondements de l'examen généalogique ci-présent sont fournis par des documents conservés dans les dépôts des Archives d'Etat.

P R É C I S

After a short presentation of the genealogy as a special science of the history, the authors suggest that the archivists should consider more thoroughly this direction.

To support their statements, the two specialists, an archivist, Doctor in History, and a priest having genuine research abilities, provide a genealogical study on an old Romanian family, Birsana, from Maramureș, in the Northern Romania.

The basis of the above mentioned genealogical research is represented by the documents kept mostly within the Archives; this proves the great cooperation possibilities between the archivists and the genealogists.

Mihai Eminescu și Ion Creangă. Efigii pe sigilii și medalii.

MARIA DOGARU

Reprezentanți de seamă ai spiritualității românești, Mihai Eminescu și Ion Creangă sînt omagiați și în acest an prin ample manifestări. Cum se știe, acelea legate de comemorarea centenarului Eminescu, desfășurate în 1989 sub egida UNESCO, continuă cu acțiunile prilejuite de împlinirea a 140 de ani de la nașterea sa, fapt care face ca printr-o fericită coincidență omagierea poetului să se înlănțuie cu aceea a lui Ion Creangă, întrucît lista personalităților sărbătorite în 1990 pe plan mondial se deschide cu numele marelui povestitor român.

Parte integrantă a patrimoniului spiritual românesc, sigiliile și medalioanele, purtînd girul izvorului autentic, aflate în strînsă legătură cu toate laturile culturii unei epoci sau alteia, se află desigur într-un raport direct cu informațiile documentare însumate în fondurile și colecțiile arhivistice.

Printre comorile de preț incluse în patrimoniul sfragistic românesc se numără și sigiliile personale ale lui Mihai Eminescu. Conform practicilor timpului, marele scriitor a utilizat sigilii menite să valideze corespondența și înscrisurile personale.

Deși poetul n-a utilizat frecvent acest mijloc de validare majoritatea scrisorilor trimise de el fiind doar semnate, s-au păstrat o impresiune sigilară cu inițialele ce îl individualizează și un inel sigilar care îi este atribuit cu certitudine.

Impresiunea amintită se conservă pe una din cărțile provenind din biblioteca personală a poetului, respectiv pe volumul al doilea al lucrării *Oeuvres complètes*, de Blaise Pascal¹. Această lucrare cu profil istoric aflată

¹ Lucrarea a fost editată de Gh. Lahure et Cie Paris, Librairie de T. Hachette et Ce, 1860, 671 p.

pînă de curînd în patrimoniul Bibliotecii Centrale Universitare², din nefericire astăzi pierdută (a ars în incendiul din decembrie 1989), se număra printre cărțile pe care fratele poetului, Matei Eminescu, le-a oferit Universității din București cu precizarea că au aparținut marelui poet³.

Impresiunea sigilară se afla pe fila de gardă (Fig. 1), fiind aplicată cu tuș negru în colțul superior⁴. Avînd o formă octogonală (dimensiunile 15/13 mm), sigiliul are pe margine un chenar realizat prin trasarea a două linii drepte iar în centru siglele M E redade (distanțat și nu sub formă de

monogramă) cu litere de tipar subliniate printr-un mic ornament avînd forma unei ramuri stilizate.

Inelul sigilar provenind de la Mihai Eminescu poate fi admirat de toți cei care vizitează casa memorială Vasile Pogor⁵ din Iași. Cercetînd acest inel — pecete, se constată că este vorba de un sigiliu obișnuit care se distinge totuși prin unele elemente particulare.

Piesa se prezintă astfel: o verigă de aur cu diametrul de 18 mm, încrustată cu diamante, avînd la partea superioară un ornament format din trei brațe, care susține un medalion oval (cu dimensiunile 5/10 mm) confecționat din același metal, încadrînd la rîndu-i piatra semiprețioasă de culoare roșie (rubin) de asemenea de formă ovală. În centrul pietrei este incizată (deci inelul este destinat sigilării cu ceară) o monogramă formată din cele două litere caligrafiate care amintesc numele marelui poet (M și E)⁶. Privind cu atenție prețiosul izvor sigilar, constatăm ornamentația perlata care înconjoară monograma. Într-adevăr, cercetînd imaginea în poziție inversă (cu litere răsturnate), apare evidentă forma unui medalion incluzînd o coroană închisă.

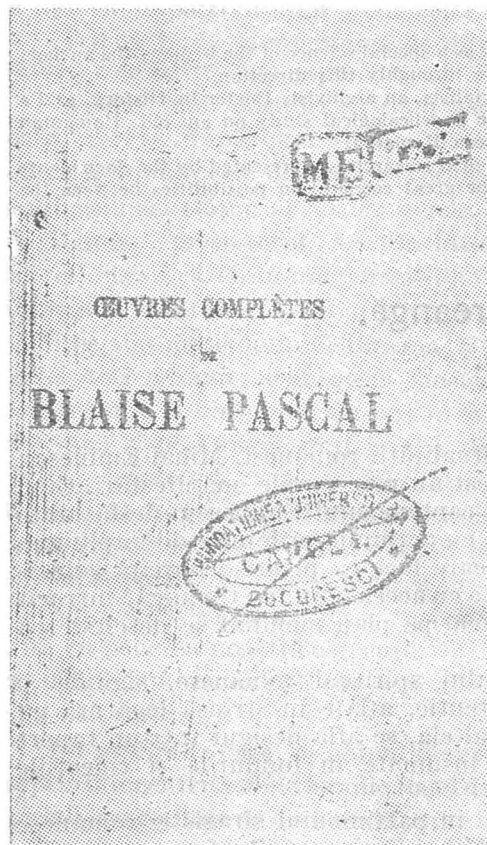

Fig. 1 Pagina de gardă a operei lui Blaise Pascal

² Se conservă sub cota 084/16800 C. S. inv. 110279.

³ Vezi Ion Stoica, *Biblioteca lui Mihai Eminescu*, în „România Literară”, 3/1975, f. 15.

⁴ Această impresiune a fost semnalată de cercetătorul Ion Stoica, *op. cit.*

⁵ Vasile Pogor s-a născut la Iași în 20 martie 1806; și-a făcut studiile la Paris; a ocupat succesiv importante funcții: membru, apoi președinte al Curții de Apel din Iași, deputat și vicepreședinte al Camerei Deputaților, primar și prefect al Iașilor, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice; împreună cu T. Maiorescu, T. Rosetti, P. Carp, I. Negruzi a fondat Societatea „Junimea”.

⁶ Acest inel sigilar a fost prezentat și de Filofteia Rînzîș în „Magazin Istoric”, nr. 12 (273), 1989, p. 40; Vezi și Grațiani Juncan, *Mihai Eminescu. Prietenii și Contemporanii*, București, 1986, p. 60—62.

Această surprinzătoare situație evidențiază faptul că posesorul inelului sigilar (ori realizatorul lui) n-a știut să coreleze cele două elemente reprezentate, respectiv inițialele numelui cu ornamentul de pe margine, întrucât ar fi fost firesc ca cele două litere să fi fost gravate astfel încât coroana să apară deasupra lor. Cum în această epocă în țara noastră se confecționau în mod curent inele chiar foarte prețioase din punct de vedere al reprezentării⁷, nu putem crede că este vorba, în ceea ce privește înfățișarea inelului sigilar provenind de la Mihai Eminescu, de o greșeală sau de neîndeminarea meșterului pecetar. Explicația constă, după opinia noastră, în faptul că piatra pe care au fost incizate literele M E a avut o altă reprezentare. Este posibil ca inelul să-l fi primit Mihai Eminescu de la familie și să-l fi gravat voit într-o poziție întoarsă, astfel încât coroana⁸ să fie disimulată. Această posibilă anulare a coroanei ar putea constitui expresia voinței posesorului de a-și afirma principiile democratice ce-l caracterizau, principii pe care le-a respectat toată viața.

Diametrul rondei sigilare (neobișnuit de mic pentru un inel bărbătesc) ne întărește convingerea că este un inel sigilar primit (posibil) în dar de la mama sa în anii studiilor universitare. Modul în care sînt realizate cele două extremități ale rondei care susțin medalionul în care este montată piatra, dovedește o anumită înclinație spre cochetărie, desigur aceasta fiind specifică femeilor și totodată virstei tinere.

Privind în ansamblu cele două vestigii sigilare provenind de la Mihai Eminescu, trebuie să subliniem faptul că ambele dovedesc preocuparea de a se exprima concis doar numele. Mihai Eminescu, ca și oamenii de carte ori cei angajați în lupta pentru prefaceri înnoitoare⁹, a evitat să-și graveze în sigiliu compoziții heraldice prețioase, compoziții întinse de regulă în sigiliile membrilor familiilor situate pe primele trepte ale ierarhiei sociale. Cît privește raportul dintre cele două sigilii, considerăm că inelul sigilar a fost purtat de poet în tinerețe¹⁰, în timp ce matricea, cu care a fost realizată impresiunea conservată pe cartea lui Pascal, a fost utilizată la vîrsta maturității.

Înainte de a face unele referiri la medaliile dedicate în mod expres Luceafărului poeziei românești, amintim faptul că Mihai Eminescu s-a numărat printre oamenii vremii care au cunoscut semnificația unor astfel de izvoare și au înțeles rolul pe care îl aveau medaliile în transmiterea, peste decenii și veacuri, a mesajului realizatorilor lor. Contextul în care Eminescu a dovedit acest fapt îl constituie desigur evenimentul din 1871, cînd tinerii veniți din toate colțurile Daciei au aniversat împlinirea a

⁷ Numeroasele reprezentări și matrice sigilare (oficiale și personale) ce s-au păstrat dovedesc acest lucru. Vezi lucrările Emil Virțosu, *Din siglografiia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, p. 333–801; Maria Dogaru, *Sigilii mărturie ale trecutului istoric*, Buc. 1976, 286 p; Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, Buc., 1978, 221 p.

⁸ Acest element are în heraldică un rol deosebit fiind un principal însemn al puterii, evocînd de fapt organizarea statală sau un înalt rang social, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, Buc., 1981, p. 90.

⁹ Vezi Gh. Cristache, „Maria Dogaru, *Documente de metal privind revoluția română din 1848*, Buc., 1989, p. 50–98

¹⁰ Ne întărește această convingere și faptul că sigiliul de scris se apropie ca factură de reprezentarea gravată în impresiunea care îl desemnează pe Gheorghe Eminovici, tatăl poetului (impresiune în ceară roșie, conservată pe o chitanță, semnată de acesta pentru Constantin Hurmuzache). Vezi Filofteia Rinziș, *op. cit.*

400 de ani de la ctitorirea mănăstirii Putna, edificiu înălțat prin vreaa lui Ștefan cel Mare între anii 1466—1469. Cei peste 3000 de participanți la această largă reuniune de suflet au exprimat recunoștința neamului față de domnitorul care a înălțat paloșul pentru apărarea țării sale, în ciuda vicisitudinilor vremii asigurând Moldovei un statut juridic de independentă.

Cum se știe, la Putna, în ziua de 15/27 august, s-a ținut și primul congres al studenților români din București, Viena, Transilvania și Moldova de Nord.

Prin modul de desfășurare și conținutul acțiunii, Congresul studențesc ținut atunci s-a transformat într-o grandioasă manifestare a unității tuturor românilor¹¹.

Oficialităților prezente la manifestare li s-au oferit medalii. Medalia avind diametrul de 36 mm (greutate de 2 gr.), înfățișează pe avers columna lui Traian—însoțită de cuvintele: **UNITI SUNTEM IN CUGETU UNITI IN DUMNEDIEU**”, Pe reversul piesei s-au consemnat — denumirea asociației și data constituirii : **J UNIMEA ROMANA ACADEMICA PUTNA 15 AUGUST 1871**. Ea este confecționată din argint și a fost difuzată de tinerii români aflați la studiu la Viena.

Desigur, Mihai Eminescu, care s-a implicat atât de mult în organizarea manifestării, n-a rămas străin de realizarea medaliei. Cunoscind atracția deosebită dovedită de tinărul poet față de istoria țării sale, inclinăm să credem că el se numără printre cei care au decis asupra reprezentării gravate pe aversul piesei. Însemn cu o profundă semnificație pentru istoria românilor, Columna lui Traian evoca plastic originea comună a tuturor locuitorilor din fosta Dacie, unitatea fiind elementul de bază al luptei pentru împlinirea idealului întregirii naționale.

Cea de a doua medalie difuzată la Putna în august 1871 (cunoscută deci și de Mihai Eminescu) a fost bătută după unii autori prin grija studenților bucureșteni, după alții ea a fost oferită de Mihail Kogălniceanu în numele tinerilor studioși din Iași.

Confecționată din argint sau bronz, avind forma rotundă și diametrul 35 mm (grosimea 2 mm), această piesă a cuprins pe ambele fețe doar text. Pe avers s-au scris locul și data manifestării: **MONASTIREA PUTNA 15 AUGUST 1871; RIVNITORII GLORIILORU STREBUNE MEMORIEI LUI ȘTEFANU CELU MARE**¹².

Trecind la analiza succintă a unor piese medalistice dedicate de-a lungul vremii celui care a șlefuit în opera sa atât de strălucitor idealul românesc, trebuie să relevăm faptul că prima emisiune dedicată marelui scriitor a fost realizată chiar în anul morții sale. Deosebit de rară, piesa se păstrează în puține exemplare, fiind astăzi cunoscute doar câteva, conservate în colecția Muzeului de istorie națională și în patrimoniul Casei memoriale Mihai Codreanu din Iași¹³.

¹¹ Vasile Curticăpeanu, *Formarea națiunii române și a statului național unitar*, Buc. 1974, p. 70—71.

¹² Ioan Dogaru, *Ștefan cel Mare în medalistica românească*, Buc., 1987, p. 15.

¹³ Această medalie a fost cunoscută publicului larg prin articolul lui Victor Macarie publicat în „Magazin Istoric” (20/18.V.1985). A fost apoi descrisă în programul manifestărilor organizate de secția Botoșani a Societății Numismatice Române (cu prilejul centenarului Eminescu 1989).

Pe aversul medaliei este înfățișat bustul poetului, reprezentat în profil spre dreapta, și inscripția MICHAEL EMINESCU 1849—1889¹⁴.

Avînd ca sursă de inspirație fotografia realizată de Jean Bieling, la Botoșani, cu doi ani înainte de moarte poetului, chipul gravat ne readuce în memorie epoca de maturitate. Cum se știe, la acea dată figura atît de luminoasă odinioară era puternic marcată de tragismul vieții ce i-a fost hărăzită.

Datele inserate alături de efigie se cer explicate. Gravarea numelui cu „ch” era urmare a faptului că deși procesul reformării scrierii românești se încheiase¹⁵, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza procedîndu-se la înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, se mențineau încă unele reminiscențe.

Faptul că în registrul „Junimii” nașterea poetului era consemnată la 20 decembrie 1849-Botoșani a condus la notarea eronată a anului nașterii 1849 în loc de 1850. Această greșeală a putut fi corectată după ce în anul 1892 s-a descoperit la biserica Uspenia din Botoșani actul de botez în care se specifica data nașterii 15 ianuarie 1850.

Medaliile au diametrul diferit : cele de bronz, 30 și 20 mm ; cele din argint, 24 și 20 mm ; iar un număr mai redus, din aur , 20 mm.

Este semnificativ faptul că publicul a fost informat asupra emiterii medaliei prin inserarea unor știri în ziarele „Universul” (28 iunie), „Curierul Românesc” (20 iunie), „Fintina Blanduziei” (2 iulie).

În ceea ce privește locul gravării, cum pe exemplarele de argint există doi delfini (marca românească), trebuie să acceptăm ideea că aceste medalii au fost bătute (cel puțin cele din argint) în țară¹⁶.

Aastă medalie este importantă intrucît este primul document de metal care îl omagiază pe Mihai Eminescu și acest lucru s-a concretizat chiar în anul în care „Luceafărul” poeziei noastre a trecut în neființă.

Cea de-a doua medalie închinată lui Mihai Eminescu s-a emis la inițiativa gălățenilor. Voind a comemora, în 1909, trecerea a două decenii de la moartea poetului, un grup de admiratori din acest important port dunărean a luat inițiativa organizării unor ample manifestări. Din dorința de a atrage un public cît mai larg, s-a lansat un apel¹⁷.

Gălățenii au decis totodată să emită o medalie cu prilejul comemorării celor două decenii care au trecut de la dispariția poetului. În vederea concretizării acestei hotărâri s-a alcătuit, de asemenea, un „Comitet de organizare”, care a lansat liste de subscripție însoțite de un alt apel.

„La 16 iunie a.c. se implinesc 20 de ani de la moartea celui mai mare poet al țării noastre, Mihai Eminescu. Dacă acum două decenii, cînd pămîntul a primit în sinul său corpul „nepăsător și rece”, puțini își dădeau seama de marea pierdere ce suferea România prin tinpuria lui moarte astăzi numele lui Eminescu flutură pe buzele tuturor. Nu există bibliotecă, cît de modestă, care să nu-i aibă scrierile, nu vei găsi copil de școală să nu știe cine a fost Eminescu.

¹⁴ Studiul în care piesa la care ne referim a fost inclusă îl datorăm numismatului Mihai Corncai, secretarul Societății Numismatice Române — secția Fotoșani, Vezi și A. Smaranda, *M. Eminescu. Medaliiile comemorative*, în „Manuscriptum”, 2 (1989), p. 16.

¹⁵ Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Buc., 1968, p.196-216.

¹⁶ Această idee a fost avansată de Nicolae Curdon în cadrul comunicării susținute la Societatea Numismatică Română, în octombrie 1989.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Mihai Eminescu, 11/88.

Pe cînd însă alți poeți, de o valoare mai mică, au fost glorificați încă din viață, pentru ca după moartea lor să-i învăluie uitarea, Eminescu dimpotrivă, cu cît vremea trece devine mai căutat, mai admirat, zeificat. Poeziile lui au fost traduse în mai multe limbi străine și au minunat prin puterea concepției lor.

În dorința de a perpetua amintirea a 20 de ani de la moartea sublimului poet, subesemnații ne-am luat însărcinarea să batem o medalie comemorativă de 40 mm care va cuprinde :

a. pe verso : chipul poetului Eminescu

b. pe revers : o ramură de laur și o harfă cu următoarea strofă din poezia „La steaua” :

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie
Era, pe cînd nu s-a zărit
Azi o vedem, și nu e.

Chipul poetului va purta pe cap o cunună de lauri, după cum el însuși și-a exprimat dorința, în una din poeziile sale :

„Voiu cînd m-or duce îngerii săi
Palida-mi umbră în albul munte
Să-mi pui cununa pe-a mea frunte

Și să-mi pui lira sub căpătii (Poezia dedicată

„Amicului F. I.” și publicată în „Proză și Versuri” editată de V.G. Morțun)”.

Medaliile vor fi bătute în bronz aurit, argintat, aurit fin, argintat antic, bronz oxidat, argint și aur curat.

Prețurile vor fi de 1, 2, 50, 20 și 200 lei.

În acest scop ne permitem a apela la frumoasele dv. sentimente românești ca unul ce fără îndoială sinteți admirator al lui Eminescu rugîndu-vă să binevoiți a face cît mai multe subscrieri printre cunoscuții dv. pentru ca în chipul acesta amintirea poetului să rămînă neștersă din inima tuturor.

Binevoiți a cunoaște totodată că prisosul provenit din subscrierea acestor medalii se va depune la fondul ce se va stringe pentru înălțarea unei statui marelui poet.

Vă rugăm ca după ce veți face cît mai multe subscrieri să ne trimiteți anexată lista împreună cu suma subscrisă spre a vi se putea transmite medaliile francat.

Toate listele împreună cu corespondența purtată cu această ocazie vor forma un dar care se va depune la biblioteca universității din Iași sau la Academia Română ca amintire. Sumele se pot remite prin mandat poștal sau cec de bancă : corespondența trebuie francată chiar de autorități spre a nu fi siliți s-o refuzăm din cauza dublării de taxe.

Pentru orice trimitere de bani, corespondența etc. se va adresa D-lui August Frățilă, profesor și senator de Galați, casierul comitetului.

Primiți vă rog onorate domn, încredințarea dosebitei noastre considerațiuni.

Comitetul de organizare :

dr. Alexandrescu Neculai ; magistrat Angelescu G. ; magistrat Botez Corneliu ; căpitan de marină Botez Eugen ; Jean Bart ; avocat Buzdugan C. Z. ; profesor Calmuschi C. ; avocat Crețulescu Gr. ; magistrat

Drăgănescu G.; profesor Forțu Grigore; avocat Orleanu C.; magistrat Hamangiu C.; profesor Frățilă August; avocat Trancu Gr. Iași”¹⁸.

Intr-adevăr, piesa bătută în 1909 cuprinde pe avers efigia inconfundabilă a poetului, încoronată cu o cunună de lauri, simbolul gloriei și al triumfului geniului eminescian, expresie a prețuirii și recunoștinței pe care generațiile ce se scurg o poartă ilustrului poet. Bustul este încadrat de două ramuri de frunze de stejar semnificând măreție și durată în timp, plastică aluzie la valoarea inestimabilă a creației eminesciene. Realizatorul a folosit ca sursă de inspirație pentru conturarea chipului, devenit atît de reprezentativ pentru literatura și cultura românească, fotografia poetului datată, aproximativ, 1884—1885.

Pe reversul medaliei s-au gravat flori de tei, o liră și un soare răsărind, simboluri care desemnează Luceafărul poeziei românești drept cîntărețul lumii de frumuseți zămislită de sufletul românesc, ca și versurile din poeziua „La steaua”, care amintesc, metaforic, însăși viața scînteietoare a poetului.

În stînga, la marginea piesei, s-au scris cu litere de mici dimensiuni locul și data gravării: Galați 1909¹⁹.

Anunțul publicat în ziarul „Universul” din 28 septembrie 1909 constituie dovada prețuirii acordate de marele public operei genialului scriitor, ca și a interesului pe care societatea românească îl manifestă față de medalii—mărturii de suflet și gînd, menite a perpetua în conștiința generațiilor faptele meritorii²⁰.

Din acest anunț aflăm totodată cine a fost artistul modelator: Th. Radivan. Este posibil ca la alcătuirea machetei și la emiterca medaliei să fi avut un rol Alexandru D. Xenopol, la acea dată profesor universitar la Iași. El a sprijinit organizarea manifestării și a rostit mai multe conferințe în legătură cu viața și activitatea lui Mihai Eminescu. A. D. Xenopol²¹ a susținut și propunerea privind tipărirea la Galați a unui volum omagial dedicat lui Mihai Eminescu²².

Menționăm faptul că la Cabinetul numismatic al Muzeului de istorie națională a României se conservă și o medalie de aur.

Din lista de suscripție difuzată de comitetul de organizare înțelegem că s-au bătut variante care erau dotate cu toartă și anou de prindere (F.g. 2).

Pe măsura trecerii vremii, piesele medalistice dedicate lui Mihai Eminescu sînt tot mai numeroase și reprezentative.

Se remarcă printre acestea medalia emisă în 1926 de Societatea „Arboroasa” din Cernăuți, pentru evocarea serbării românești din 1871²³.

¹⁸ Ibidem, II/86.

¹⁹ Această medalie a fost prezentată inițial de Victor N. Tojop, în „Buletinul Societății Numismatice Române” nr. 12 (1915), p. 16. A fost apoi inclusă în volumul datorat lui George Buzdugan și Gheorghe Niculiță, *Medalii și plăchete românești. Memoria metalului* Buc., 1971, p. 105.

²⁰ Octavian Iliescu lărgeste informațiile în legătură cu această medalie publicînd un document studiu, *Eminescu în arta medalistică*, inserat în „Studii și cercetări de numismatică” nr. VIII p. 105—107. Reproduce și anunțul din ziar, *Vezi și Aurica Smarada M. Eminescu, Medaliile comemorative*, în „Manuscriptum” 2(1989) p. 16.

²¹ Din comitet au mai făcut parte I. Simionescu, Dragomir Hurmuzescu și alții.

²² Vezi Al. Zub, A. D. Xenopol, *Bibliografie*, 1973, p. 51.

²³ Ioan Dogaru, *op. cit.*, p. 5.

Mărcă 12 Fr.

MEDALIA „MIHAIL EMINESCU”
SAȚUTĂ DE COMITETUL COMEMORATIV DIN GALAȚI

LISTA DE SUBSCRIȚIE *Nr. 12*

n. 133

NUMELE SUBSCRIPTORILOR	MEDALIERE SUBSCRISE					
	Brons câte 1 leu		câte 250 l. oxidate		Argint 2 25 lei	Plata 2 200 lei
	total	argint	bronz	argint oxid.	total lei	
<i>P. B. Botea C. Cărmă</i>	-	1	-	-	1	-
<i>Maric. Maria Petru</i>	-	1	-	-	-	-
<i>P. Schitulescu Spindă</i>	-	1	-	-	-	-
<i>Ciprian Petrescu</i>	-	1	-	-	-	-
<i>" Ovidescu</i>	-	1	-	-	-	-
<i>" Tordinescu</i>	-	1	-	-	-	-
<i>" Mădărescu</i>	-	1	-	-	-	-
<i>M. Părgăleșcu</i>	-	1	-	-	-	-
<i>T. Boroșan</i>	-	1	-	-	-	-
<i>M. Pămpăneș</i>	-	1	-	-	-	-
<i>M. Sărbău</i>	-	1	-	-	-	-
<i>M. Bălanescu</i>	-	1	-	-	-	-
<i>C. Ion Bălanescu</i>	-	-	-	-	1	-
	12				17	
	500				17	
	17				12	

10/1 Fr

12 lei 17
neachitat *Nr. 3*

Distribuție de a poartă medalie fără vergă, sau fără inscripția „1884” în vederea compensării a plății medaliilor.

Fig. 2. Lista de subscripție difuzată în 1909 de Comitetul de comemorare din Galați.

Fig. 3—Medalia emisă în 1926 de Societatea „Arborcasa” din Cernăuți.

Fig. 4—Medalie bătută de Asociația Filatelisticilor din România Filiala Botoșani

Fig. 5—Medalie emisă cu prilejul sărbătorii liceului „Mihai Eminescu” din Botoșani

Pe aversul acestei medalii s-au gravat efigiile lui Ștefan cel Mare și aceea a poetului (Fig. 3). O altă piesă ce se distinge este medalionul ce poartă o reprezentare impresionantă, ca și datele 15 IVN 1941 JUNIMEA²⁴. Realizat cu o grijă deosebită, acest medalion se poate clasifica fără nici o rețineră în categoria operelor de artă.

Alte medalii amintesc expozițiile filatelice dedicate omagierii poetului sau sărbătorirea unor instituții ce-i poartă numele (Fig. 4, 5).

Desigur, în 1989, cu prilejul comemorării centenarului Eminescu, s-au emis mai multe medalii. Locuitorii din nordul Moldovei, din capitala

țării, ca și cei din orașele transilvănene, unde poetul și-a purtat pașii și gândurile, au marcat în acest mod înalta cinstire pe care neamul o poartă marelui poet (Fig. 6).²⁵

Unele dintre piesele medalistice la care ne referim evocă legăturile de suflet dintre Mihai Eminescu și Ion Creangă. Prima medalie de acest fel, gravată în 1964 cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea celor doi scriitori, amintește pilduitoarea prietenie care i-a legat pe Eminescu și Creangă, preocupați amândoi să slujească cu pana și cu vîntul idealurile poporului ai cărui reprezen-

Fig. 6—Medalia emisă la Cluj în 1989 omagiind pe Mihai Eminescu.

tanți erau, prietenie apreciată a fi printre cele mai semnificative din istoria literaturii române și străine.

Avîndu-l ca autor pe Nicolae Culluri, medalia este confecționată din bronz și are diametrul de 60 mm. Pe aversul piesei s-au gravat portretele suprapuse ale scriitorilor omagiați (pe prim plan aflîndu-se efigia poetului), numele lor, în partea superioară, Mihai Eminescu, în partea inferioară, Ion Creangă, ca și ramuri cu flori de tei (coperta I).

Originală aluzie la înfrățirea celor două spirite aparte, această medalie evidențiază prin modul de compunere rolul lui Mihai Eminescu în stimularea talentatului povestitor din Humulești.

Pe reversul piesei, emisă într-un tiraj de 100 de exemplare, s-a gravat textul: 75 DE ANI DE LA MOARTEA LUI M. EMINESCU ȘI I.

²⁴ Piesa face parte din colecția lui Nicolae Curcov.

²⁵ Aurica Smaranda, *Mihai Eminescu. Medalii comemorative*, în „Manuscriptum”, nr. 1 (1989), p. 18—19.

Fig. 7—8. Medalia Eminescu—Creangă bătută în 1989 prin grija Secției Iași a Societății Numismatice Române.

CREANGĂ, precum și datele 1889—1964 — toate acestea fiind încadrate de ramuri cu flori de tei ²⁶.

Prezența florilor de tei pe ambele fețe ale piesei evocă sensibilitatea celor doi scriitori față de înnoirea naturii, și constituie o aluzie discretă la viața și creația celor doi oameni de cultură în prajma teiului binecunoscut.

O altă piesă medalistică dedicată lui Mihai Eminescu și Ion Creangă a fost emisă în 1989 la Iași. Exprimând dragostea și venerația pe care ieșenii o poartă celor doi, medalia ne invită să reflectăm asupra perioadei în care Mihai Eminescu și-a purtat pașii pe aceste străvechi și binecuvântate meleaguri.

Confecționată din tombac, medalia la care ne referim are diametrul de 60 de mm. Pe avers este reprezentată efigia Luceafărului poeziei românești, avînd ca sursă de inspirație fotografia din anii studiilor universitare. Înfățișat în profil spre dreapta, portretul este însoțit de cuvintele MIHAI EMINESCU, anii de viață 1850—1889 și data confecționării — 1989 (Fig.7). Pe revers este gravat în profil spre stînga portretul neîntrecutului povestitor Ion Creangă (Fig. 8).

Punți peste vremi, trainic liant între sufletele rîvnitoare de frumos, medaliile atestă modul distinct, am putea spune cel mai nobil și mai profund prin care țara căreia Mihai Eminescu i-a înălțat nepieritor imn de slavă a înțeles să-l omagieze. Departate de a fi doar simple semne marcînd trecerea unor ani de la naștere sau moarte, medaliile trezesc interesul față de opera și viața nemuritorului și veșnic tinărului poet.

Transpunînd în metal sentimentele de prețuire față de cei care prin muncă trudnică și talent genial au reușit să-și înscrie numele în literatura universală, medaliile devin prin vreme purtătoarele unui vibrant mesaj. Ele evocă bucuria și mîndria cu care unele așezări sau colectivități își afirmă legătura cu marile personalități.

²⁶ George Buzdugan, Gheorghe Niculiță, *op. cit.*, p. 106.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Aksinija Džurova, Krasimir Stančev, Marko Japundžić, OPIS NA SLAVJANSKITE RAKOPISI VĀV VATIKANSKATA BIBLIOTEKA (CATALOGO DEI MANOSCRITTI SLAVI DELLA BIBLIOTECA VATICANA) Sofia, Editura "Svjat". 1985, 462 p.¹

Orice informație referitoare la fondurile unei biblioteci de talia celei din Vatican nu poate fi primită de specialiști decît cu interes. Interesul este cu atît mai mare cu cît trei profesioniști de renume în domeniul filologiei slave ne oferă „prima experiență de catalogare sistematică a tuturor manuscriselor slave existente în Biblioteca Vaticanului”.

Descrierile, mai mult sau mai puțin generale, consacrate unor grupări de manuscrise sau unor exemplare distincte sînt, desigur, numeroase și mult mai vechi. Ele încep cu anul 1755, cînd orientalistul Iosif Simion Assemani include, în vol. V din al său *Kalendarium Ecclesiae Slavicae sive Graeco-Moschae* apărut la Roma, cîteva dintre cele mai importante manuscrise slave cunoscute în acel moment, printre care și celebra traducere mediobulgară făcută la Tirnovo în (1344–1345) după și mai celebra *Cronică* a lui Constantin Manasses. Lucrarea este, se știe, strîns legată de istoria literaturii noastre medievale prin copia din secolele XVI–XVII găsită la Tulcea și editată de istoricul Ioan Bogdan². În ceea ce privește *Catalogul* prezentat acum, el acoperă concret afirmația făcută de autori în prefață, fiind într-adevăr, prima descriere științifică și exhaustivă a unui număr de 101 manuscrise slave, chirilice și glagolitice, răspîndite în 12 fonduri slave și neslave.

Structura volumului este următoarea: — o prefață semnată de acad. Ivan Dučev, care și-a asumat și responsabilitatea coordonării științifice; — un capitol cuprinzînd istoricul și modul de organizare a două mari fonduri de bibliotecă (*Vaticani slavi* și *Borgiani illirici*) datorat lui José Ituyss-

chaert; — o introducere în care sînt expuse principiile și criteriile generale aplicate în descriere; — un tabel al numerelor de inventar sub care se află manuscrisele slave achiziționate între anii 1475 și 1981; — o listă generală de abrevieri; — catalogul propriu-zis, împărțit în trei subcapitole, în funcție de importanța fondurilor (primele două sus-amintite și unul care grupează alfabetic fondurile mici, cu unul-două manuscrise slave). În interiorul subcapitolelor, descrierile fiind dispuse în ordinea cotelor; — un număr de 10 anexe după cum urmează: 1) tabelul cronologic al manuscriselor; 2) tabelul distribuirii lor în funcție de tipul de scriere, de alfabetul folosit și de conținut; 3) album de filigrane (20 de mărci extrase de pe hîrtia unor texte cu datare sigură); 4) album cu liniatura filelor (o premieră în materie); 5) album paleografic cuprinzînd 212 planșe text alb-negru (135) și color (77) executate în excelente condiții tipografice așa cum este, de altfel, întregul volum; 6) lista ilustrațiilor; 7) indice de antroponime; 8) indice de toponime; 9) indice de materii; 10) rezumat în limba engleză. Descrierea manuscriselor slave este făcută de A. Džurova și Kr. Stančev iar cea a manuscriselor glagolitice și latine de M. Japundžić. Ediția, rod al unei colaborări între Comisia arheografică bulgară și Biblioteca Apostolică Vaticană, este, în mod normal, bilingvă, versiunea italiană fiind realizată de Umberto Rinaldi.

Descrierea fiecărei unități incluse în catalog respectă o schemă unică, bazată pe tradiția paleografică slavă și general acceptată în momentul de față, pe care o reproducem cu convingerea că poate servi drept model pentru filologii tineri: — datele generale necesare pentru identificarea manuscrisului, adică numărul de ordine din *Catalog* și cota de bibliotecă; — titlul (denumirea) textului; — data exactă sau aproximativă, aceasta din urmă stabilindu-se pe baza particularităților paleografice și lingvistice, pe baza tipurilor de filigrane și prin studiul notelor marginale; — localizarea; — numele autorului sau al copistului; — numele descoperitorului sau al ultimului proprietar; — suportul material cu descrierea filigranului cînd este cazul; — dimensiunile (lățimea,

¹ Mulțumim pe această cale domnului Ion Dumitriu-Snogov pentru procurarea volumului și pentru datele suplimentare pe care ni le-a furnizat cu cunoscuta sa amabilitate.

² Vezi *Cronică* a lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară făcută pe la 1350. Text și glosar de Ioan Bogdan. Cu o prefață de I. Bianu, București, 1922 (Copia se află astăzi la Biblioteca Academiei Române, Ms slav nr. 649).

— înălțimea) volumului; — tipul de legătură, notându-se dacă este sau nu cea originală și descriindu-se ornamentele atunci când ele sînt deosebite; — numărul de file; — numerotarea originală și ulterioară a paginilor, indicîndu-se lipsurile, inversiunile etc.; — starea fizică a manuscrisului (pătat, rupt, ars etc.); — dimensiunile filei și ale textului; — numărul de rînduri pe pagină; — tipul de scriere, chirilic sau glagolitic; — modelul grafic (uncial, semiuncial, cursiv), specificîndu-se dacă textul este scris de una, două sau mai multe mîini; — înălțimea literei; — nuanța cernelei; — date ortografice și lingvistice pe baza cărora se stabilește redacția; — descrierea ornamentelor (frontispicii, vignete, miniaturi s.a.) cu numirea culorilor folosite și cu trimitere la stilul ornamental (neobizantin, balcanic, geometric, vegetal etc.) în care se poate încadra; — conținutul pe capitole succesive cu indicarea incipiturilor și filelor; — copiile cunoscute, locul lor de păstrare și bibliografia aferentă; — notele marginale redate în limba originală și în traducere, cu trimitere la pagina (paginile) pe care sînt inserate, menționîndu-se totodată dacă ele aparțin sau nu aceleiași (acelorași) mîini care a (au) scris textul; — scurtă discuție asupra problemelor pe care le poate ridica studiul manuscrisului respectiv, cu trimitere la cercetările anterioare; — bibliografia pe capitole distincte adică: ediții, descrieri, catalogări, menționări etc. și trimitere la numărul de planșe și de pagini din *Catalog* unde se află ilustrat manuscrisul respectiv.

Volumul este (dincolo de valoarea sa intrinsecă) deosebit de important pentru cunoașterea literaturii medievale românești, fondurile Bibliotecii Apostolice din Vatican cuprinzînd un număr de manuscrise slavone de redacție românească puțin sau deloc cunoscute specialiștilor români care, cu rare excepții (cum ar fi cea a lui Ioan Bogdan de exemplu, care acum 100 de ani, prin 1890—91, colaționa la una din mesele bibliotecii ediția *Cronicii* lui Manasses) nu le-au putut studia „de visu”. Din totalul manuscriselor descrise, 10 au o legătură directă cu activitatea scriitorilor sau cu circulația cărții medievale în țările române.

1. *Cronica lui Constantin Manasses* (Vat. slav 2, Cat. 2) deja pomenită aici, copie care, împreună cu cea păstrată la Moscova, a servit drept bază de comparație lui Ioan Bogdan pentru ediția variantei tulcene.

2. *Tetraevangel* (Vat. slav 5, Cat. 5) scris de părintele Nicodim, după datarea autorilor catalogului, „la sfîrșitul secolului al XV-lea. Manuscrisul formează o grupă unitară împreună cu alte două, aflate unul la Biblioteca Națională „Kiril și Metodii” din Sofia și celălalt la Muzeul de artă din

București, ambele plasate la începutul secolului al XV-lea. Problema care se pune este cea a identității scriitorului, identificarea popii Nicodim cu Nisodim Grei răminînd „încă nesigură și deschisă oricărui drum”. În opoziție cu acest punct de vedere, Radu Constantinescu³, vorbind despre acelaș manuscris (Vat. slav 5), îl datează cu aproximație în prima decadă a secolului al XV-lea și consideră că Nicodim = Nikola Grein (așa la R.C.!), acesta fiind, la rîndul său, una și aceeași persoană cu Nicodim de la Tismana, cărturarul care a jucat un rol de seamă în dezvoltarea culturii medievale românești de la începutul secolului al XV-lea”⁴.

3. Fragment de *Tetraevangel* (Vat. slav, 7, Cat. 7) scris în prima decadă a secolului al XV-lea, probabil în Moldova.

4. *Apostol* (Vat. slav. 24, Cat. 24) de la începutul secolului XVI, scris, probabil, în Moldova. La finele manuscrisului, fără nici o legătură cu textul acestuia, sînt adăugate șapte file cu conținut divers. Ultima, de fapt o jumătate de filă, provine dintr-o tipăritură veche românească cu alfabet chirilic. Autorii nu dau amănunte.

5. *Misceleanu liturgic* (Vat. slav. 26, Cat. 25), secolele XIV—XV, scris de mai multe mîini. Pe filele 169—184, 255—260 și 326—376 scrisul (semiuncială mare, caracteristică pentru Moldova) alternează două mîini. Pe fila 215 se află o însemnare în limba română cu alfabet chirilic, „greu de descifrat”, datată ianuarie 1695. Autorii conchid că miscelaneul provine dintr-un centru mănăstiresc bulgar și a ajuns, în perioada marilor năvăliri otomane, în Moldova, unde a fost restaurat și folosit. Manuscrisul, la care se pot alătura și altele, ar fi în acest caz o argumentare pe concret a tezei potrivit căreia literatura sud-dunăreană s-a salvat la nord de Dunăre nu numai în spiritul, ci și în materia sa.

6. *Ocloih* (Vat. slav 27, Cat. 26) scris de mai multe mîini în primul sfert al secolului al XV-lea, cu certe caracteristici ale scrip-toriilor moldovenești.

7. *Minei de sîrbătoare* (Vat. slav 29, Cat. 28), prima jumătate a secolului al XVI-lea. Pe filele 179—183 se află o însemnare în chirilică românească potrivit căreia mineiul a fost al popii Ghiorghe din

³ *Manuscrise de origine românească în colecții străine. Repertoriu*, București, 1986, p. 46, nr. 221.

⁴ A construit, la porunca lui Vladislav I, mănăstirea Vodița și este autorul celui mai vechi manuscris slavo-român cu dată certă (1406) cunoscut, un *Tetraevangel* minunat miniat, care păstrează cea mai

Săsar (Transilvania), proprietar care, pe f. 296 notează și un an: ЖВГ = 1766.

Autorii îl consideră cu circulație (poate și cu origine) în mediile sud-ruse și moldovenești. Credem că este vorba mai degrabă de zonele transilvănene.

8. *Misceleneu liturgic-catavasier* (Vat. slav. 49, Cat. 47) din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. De la pagina 87 pînă la 115 textul este scris în limba română (de aceeași mînă care a copiat și partea slavă) cu alfabet chirilic și „cu puternice influențe ale graiturilor moldovenești”. Incipiturile și însemnarea în limba română de la filele 87—115, sint, din păcate, transcrise cu multe greșeli care le fac aproape ininteligibile. Astfel apare $\text{ps(r)shs(h) sent'sash vachale e asma()}$

pentru „rugăciunea sfintului Vasilie cel mare” sau shshsh topana pentru „biruitorule”. Transcriem aici și cele două însemnări românești de la filele 87 și 116—117 pe care autorii nu le-au putut descifra:

— „scris-am eu ierei dascăl Matei (?) acest catavasier. S-au săvîrșit în luna lui martie, în 21 de zile. m.l.r.a. (?)”

— „...scriu... giupine Ilie alta scriu că mi-au venit poră(n)că di la Măria sa, de la Vlădica, pentru posturi, să le învățăm să știu ce răspunde dacă va întreba cîte ta()ne sint ale legii... care ține de bășerica răsăritului ce(a) pravoslavnică”.

9. *Slujebnic* (Vat. slav 53, Cat. 51), secolul al XVII-lea. Paginile 59—69 sint scrise în limba română cu alfabet chirilic. Autorii îl consideră de tradiție moldovenească. Însemnarea în limba română de la p. 17 și cele ulterioare (din 1904) aflate pe p. 4 și 61 indică însă dacă nu chiar originea,

veche ferecătură originală în argint și pietre prețioase.

⁵ Transcrierile au multe greșeli care îngreunează înțelegerea corectă. Apare însă clar localitatea Sălaj (rusă). Cele două însemnări din 1904 le retranscriem aici corect, deoarece versiunea dată de autori le denaturează conținutul. Prima însemnare sună astfel: „S-a aflat în podul desearicii gr(eco) cat(olice) romane din Pala Co(mita) tul Cojoena, în anul 1904 de parochul locului Mihai Codărnescu” iar a doua: „Pala, la 1904. Mihai Codărnescu, parochul locului”.

cel puțin circulația manuscrisului în Transilvania și nu în Moldova.⁶

10. *Gramotă* dată de Leon voievod la 1631 (Vat. slav. 65, Cat. 63). Este vorba deci, despre un act emis din cancelaria muntenească a lui Leon Tomșa.⁶ Textul era cunoscut medievistilor români numai prin intermediul unei copii contemporane, incluse în condica mănăstirii Radu Vodă (Arh. București, nr. 256), originalul considerîndu-se pierdut.⁷ Autorii, transcriind cu unele greșeli formula de încheiere în care se face localizarea și datarea textului, ridică problema datării lui exacte cu următoarea concluzie: „Înclinăm să fim de acord cu Gianelli care consideră că gramota este scrisă în 1631 iar indicarea anului 1630 reprezintă o inexactitate datorată unei greșeli de scriere a anului de la Hristos, Interpretarea este absolut corectă, îndoiala, ca și discuția pro și contra fiind superflue” (vezi și autorii citați sub voce, nota 7).

*

Indubitabil, *Catalogul manuscriselor slave din Biblioteca Vaticanului* contribuie din plin la cunoașterea acestor fonduri încă atît de puțin folosite. Desigur că are limitele sale, greșelile sale (ca orice lucrare de asemenea proporții), că are exprimate opinii asupra cărora se poate reveni sau se poate contrargumenta, dar⁸ volumul în ansamblu va rămîne pentru mult timp de acum încolo un prețios instrument de lucru pentru cercetătorii istoriei culturii slave.

OLIMPIA GUȚU

⁶ Numele voievodului e acesta și nu Ion Leon, astfel înțit includerea antroponimului la indice sub litera I nu are nici o justificare.

⁷ Ediție în DRH, B, TR, vol. XXIII, p. 418—419, nr. 261, rezumat în *Catalogul documentelor din Țara Românească din Arhivele Statului*, vol. III (1621—1632) București, 1977, p. 606—607, nr. 1203.

PROLOGUE, vol. 16, nr 1—4/1984; vol. 17, nr 1, 3/1985

Prezentarea activității și preocupărilor din Arhivele de peste ocean, revine, în încercarea de a duce mai departe un lucru început cu ani în urmă.

Începem prin a urmări direcțiile principale decelate din studiul trimestrialului editat de Arhivele Naționale ale Statelor Unite numit mai sus. Am avut la îndemînă

ultimele apariții intrate în biblioteca D.G.A.S. și ne-a impresionat accentul deosebit pus pe „descendentalizare”, cu deosebire la nivelul interesului cercetătorului: trecerea de la așa-zisele mari probleme ale istoriei la aspectele locale ori individuale. Astfel, o atenție deosebită se acordă investigațiilor de ordin genealogic sau familial, precum și aspectelor privind evoluția orașelor și a districtelor, a întreprinderilor industriale ori financiare. Poate părea aceasta o dispersare, o diluare a atenției cercetătorilor istoriei? Este o adâncire, o aprofundare a studiului? Este o apropiere de particular? Este oare o pierdere a capacității de sinteză? Este o înclinare a arhivistului de a prezenta amănunte legate direct de „valoarea” documentelor cu care lucrează zi de zi? Sînt numai cîteva întrebări, pe lângă multe certitudini, care conduc spre mai buna cunoaștere a preocupărilor arhiviștilor americani.

Vom ilustra cele afirmate mai sus pornind de la rubrica „Izvoare la Arhivele Naționale pentru cercetarea istoriei genealogice și locale”.

Eseul *Istoria familiei personale* — o punte spre trecutul dumneavoastră¹ susține că o cale de a ne lega noi înșine de trecutul nostru, într-o societate tot mai străină nouă, este și aceea a integrării istoriei și genealogiei. În acest sens, constată autorul, genealogiștii și-au extins domeniul investigațiilor de la întocmirea arborilor genealogici la aprecierea contextului istoric, iar, pe de altă parte, istoricii și-au îndreptat atenția, într-o măsură notabilă, și spre oamenii obișnuiți, părăsind de multe ori personalitățile și evenimentele de prim ordin. Analiza continuă pe măsura creșterii interesului studiului relațiilor intra și interfamiliale în societatea nord-americană. Este explorată dinamica familiei ca sistem psihologic: luarea deciziilor, funcțiile economice, conflictele, modelele comportamentale de-a lungul generațiilor, tradițiile, tabu-urile, rolul sexualității, ca și responsabilitățile la diferite vârste. De asemenea este subliniat rolul istoriei orale în stabilirea unor adevăruri obținute prin înregistrarea relatărilor unor rude încă în viață. „Istorieul familial” trebuie să știe însă unde să caute informații documentare și cum să interpreteze ceea ce găsește. Pentru cei mai mulți, documentele federale vor fi sursele cele mai productive și convenabile ale informației scrise. Totodată, este menționat *Guide to Genealogical Research in the National Archives* — 1982 (Ghid

pentru cercetarea genealogică în Arhivele Naționale).

*O chestiune de identitate — cronicile de familie în Arhivele Naționale*² este titlul unui articol și, în același timp, al unei expoziții, care încearcă, fiecare cu mijloace specifice, să atragă atenția asupra unor categorii de documente mai puțin cunoscute atât de publicul larg, cât și de specialiști. Documentele în cauză se păstrează, bineînțeles, în Arhivele Naționale Americane. Este prezentată expoziția. În prima parte, se demonstrează că documentele referitoare la oameni diferiți din aceeași perioadă istorică pot fi folosite la creșterea gradului de înțelegere a vieții cotidiene la data avută în vedere. A doua parte a expoziției arată cum istoriile unor familii pot fi trasate în timp folosind categoriile diverse ale documentelor federale: cereri de pensii ale participanților la Războiul de independență, certificate de gratuitate, registre de familie, recensăminte etc.

La un tip anume de documente, cele referitoare la pensionare, se referă întreaga rubrică „Studii” din nr 3/1984. Sînt trei articole: *Fetele libertății — istoria femeilor în documentele privind pensionarea în timpul Războiului de independență*³; *Documente referitoare la pensionare în timpul Războiului de independență și modele ale mobilității americane, 1780—1830*⁴; *Continentalii din Peterborough, New Hampshire — documentele de pensionare ca sursă pentru istoria locală*⁵. Este, credem, evidentă legătura între aceste abordări specifice unor direcții diferite ale cercetării: sursa documentară. Nu insistăm asupra detaliilor, însă cei interesați o pot face, fără îndoială.

Un alt gen de documente, cele create de instituțiile cu atribuții de judecată sau de urmărire penală, face obiectul unui articol înscris la rubrica „Perspectiva arhivistului”. *Moștenirea justiției — documentele juridice în Arhivele Naționale*⁶. Sînt trecute în revistă

² Christina Rudy Smith — *A Matter of Identity: Chronicles of the Family in the National Archives*, nr 1/1985 p. 45—53.

³ Constance B. Schultz — *Daughters of Liberty: The History of Women in the Revolutionary War Pension Records*, p. 139—154.

⁴ Theodore J. Crackel — *Revolutionary War Pension Records and Patterns of American Mobility, 1780—1830*, p. 155—168.

⁵ John P. Resch — *The Continentals of Peterborough, New Hampshire: Pension Records as a Source for Local History*, p. 169—183.

⁶ R. M. McRaynolds — *Legacy of Justice: Legal Records in The National Archives*, nr. 4/1984, p. 261—269.

¹ Allan J. Lichtman — *Personal Family History: A Bridge to Your Past*, nr. 1/1984 p. 41—48.

documentele Curții Supreme, ale Ministerului de Justiție, ale Biroului Federal de Investigații, precum și cele provenite de la curțile districtuale. Este relevantă importanța acestor fonduri atât pentru istoria legislației cît și pentru studii genealogice, diplomatice de istorie militară sau economică.

Din sus-amintita rubrică „Izvoare...” face parte și articolul *Cercetarea istoriei locale și documentele Agenției pentru dezvoltarea comunității și construcției de locuințe din Baltimore*⁷, care oferă ocazia apropierei de altă categorie de documente: „documentele federale din propria curte din dos” — documentele create de guvernele statale și locale „din cauza raporturilor încurcate cu guvernul federal”. Adică, documentele care nu sînt folosite, păstrate, apreciate sau puse la dispoziție la nivel federal, dar care sînt mai semnificative pentru istoria locală decît cele considerate de nivel național în cadrul Arhivelor Naționale.

Numărul 2/1984 este unul aniversar: Arhivele Naționale la 50 de ani. Apar cu această ocazie două rubrici noi, „Prologue” în perspectivă” și „Portofoliul revistei Prologue”, care dezvăluie date certe și de viitor despre activitatea trimestrialului editat de Arhivele Naționale. De asemenea, la „Studii” sînt inserate numai articole dedicate evenimentului.⁸

⁷ R. J. Cox, S. K. Turkos — *Local History Research and Records of Baltimore's Housing and Community Development Agency*, nr. 1/1984, p. 40—48.

⁸ D. R. McCoy — *The Struggle to Establish a National Archives in the United States* (Lupta pentru înființarea Arhivelor Naționale în Statele Unite), p. 75—90; Virginia C. Purdy — *A Temple to Clio: The National Archives Building* (Un templu pentru Clio — sediul Arhivelor Naționale), p. 91—106; R.A. Ross — *The National Archives of the United States: The Formative Years, 1934—1949* (Arhivele Naționale ale Statelor Unite — perioada începuturilor), p. 107—124.

Numărul 3/1985 al revistei a fost consacrat altei aniversări: 200 de ani de la adoptarea Constituției Statelor Unite. Titrul ei ca *Era bicentenară — o vreme pentru a gândi cu îndrăzneală*⁹, *De ce să aniversăm Constituția astăzi*¹⁰ ș.a., marchează o atitudine plină de venerație față de înaintași iluștri, denotă aprecierea unanimă de care se bucură acest act în care democrația contemporană își recunoaște rădăcinile.

În cele șase apariții ale revistei pe care le prezentăm au în sumar alte cîteva studii, fără îndoială bazate pe documente de arhivă dintre care menționăm numai două: *Holocaustul — documente în Arhivele Naționale despre persecuția nazistă a cecilor*¹¹ și *Carta grafierii unei noi regiuni — întocmirea hărților și Congresul, 1774—1861*¹².

Înainte de a conchide, menționăm, nu în cele din urmă, o rubrică importantă și cu pondere, „Achiziții și fonduri noi”, care aduce, număr de umăr, datele cele mai recente în legătură cu documentele puse la dispoziția cercetătorilor atât în sălile de studiu ale Arhivelor Naționale propriu-zise, cît și în cadrul bibliotecilor foștilor președinți ai Uniunii (H. Hoover, F.D. Roosevelt, H. S. Truman, D. D. Eisenhower, J. F. Kennedy, L. B. Johnson ș.a.).

ALEXANDRU
NASTOVICI

⁹ J. McGregor Burns — *The Bicentennial Era: A Time to Think Boldly*, p. 143—154.

¹⁰ A.F. Dick Howard — *Why Celebrate the Constitution Today?*, p. 155—166.

¹¹ John Mendelsohn — *The Holocaust: Records in the National Archives on the Nazi Persecution of the Jews*, nr. 1/1984, p. 23—40.

¹² Herman R. Friis — *Charting a New Land: Mapmaking and the Congress, 1774—1861*, nr. 3/1984, p. 191—198.

SOMMAIRE

CONTENTS

ÉDITORIAL

- A. ADAMACHE — Les Archives d'État : Perspectives 113

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

- V. VELIMAN — Les relations roumaines-ottomanes durant le règne de Constantin Brâncoveanu 117

DOCUMENTS

- N. TRANDAFIRESCU — 1819. La révolte populaire de Moldavie. Détails inédits 152
I. MÎRZA — Le catalogue de la bibliothèque du lycée royal de Sibiu 167

PRÉSENTATIONS DES FONDS ET DE COLLECTIONS

- M. ȘERBU — Diplomats roumains — Grigore Gafencu (II) 177
C. VLAD — La collection „Turcica” 191
L. EMANDI, E. GLÜCK — Vieux écrits provenant de la monastère Hodoș-Bodrog 192

NOUVELLES ACQUISITIONS

- P. DOBRIN, N. BUNGREZEANU — La Filiale des Archives d'État Dimbovița 204

SCIENCES SPECIALES

- M. DOGARU, M. RADU — La généalogie et l'archivistique. L'évolution d'une famille roumaine du nord du pays 206
M. DOGARU — Mihai Eminescu et Ion Creangă — leurs effigies sur celles et médailles 221

- COMPTE-RENDUS ET PRÉSENTATIONS 233

EDITORIAL

- A. ADAMACHE — State Archives: Thoughts about the Future 113

STUDIES AND PAPERS

- V. VELIMAN — Romanian — Ottoman Relations During the Reign of Constantin Brâncoveanu 117

DOCUMENTS

- N. TRANDAFIRESCU — 1818 People's uprising in Moldavia. Unpublished Details 152
I. MÎRZA — Catalogue of the Empirical College Library in Sibiu 167

PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS

- M. ȘERBU — Romanian Diplomats: Grigore Gafencu (II) 177
C. VLAD — „Turcica” Collection 191
L. EMANDI, E. GLÜCK — Old Writings in Hodoș-Bodrog Monastery 192

NEW ACCESSIONS

- P. DOBRIN, N. BUNGREZEANU — State Archives of Dimbovița 204

SPECIAL SCIENCES

- M. DOGARU, M. RADU — Genealogy and Archive Keeping: The Evolution of a Romanian Family in the Northern Part of the Country 206
M. DOGARU — Mihai Eminescu and Ion Creangă: Effigies on seals and Medals 221

- BOOK REVUES AND PRESENTATIONS 233

LEITARTIKEL

- A. ADAMACHE — Die Staatsarchive Rumäniens — Gedanken über die Zukunft 113

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- V. VELIMAN — Die rumänisch-osmanischen Beziehungen zur Zeit des Fürsten Constantin Brâncoveanu 117

DOKUMENTE

- N. TRANDAFIRESCU — Der Moldauer Volksaufstand von 1819. Unbekannte Details 152
I. MİRZA — Der Bibliothekskatalog des Hermannstädter (Sibiu) königlichen Gymnasiums 167

BESTANDS — UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

- M. ȘERBU — Rumänische Diplomaten: Grigore Gafencu (II) 177
C. VLAD — Die „Turcica“ — Sammlung 191
L. EMANDI, E. GLÜCK — Die alten Schriften des Klosters Hodoș-Bodrog 192

NEUER WERBUGEN

- P. DOBRIN, N. BUNGREZEANU — Archivzweigstelle Dimbovița 204

HILFSSWISSENSCHAFTEN

- M. DOGARU, M. RADU — Genealogie und Archivwissenschaft. Eine rumänische Familie aus der Maramureș 206
M. DOGARU — Mihai Eminescu und Ion Creangă auf Siegeln und Medaillen 221

REZENSIONEN UND BIBLIOGRAPHISCHE VORFÜHRUNGEN

243

ГЛАВНАЯ СТАТЬЯ

- A. АДАМАКЕ — Государственные Архивы — Мысли о будущем . . 113

ИССЛЕДОВАНИЯ И СООБЩЕНИЯ

- B. ВЕЛИМАН — Румынско-отоманские отношения во время Константина Врынковeanу 117

ДОКУМЕНТЫ

- H. ТРАНДАФИРЕСКУ — 1918. Народное восстание в Молдавии. Неизданные подробности 152
И. МЫРЗА — Список библиотеки Королевской гимназии города Сибю . 167

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

- M. ШЕРБУ — Румынские дипломаты — Григоре Гафенку (II) . 177
К. ВЛАД — Коллекция „Турчика“ . 191
Л. ЭМАНДИ, Е. ГЛЮК — Древние письменности монастыря Ходош-Бодрог 192

НОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ

- П. ДОБРИН, Н. БУНГРЕЗЕАН — Филиал Государственных Архивов Дымбовица 204

СПЕЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

- M. ДОГАРУ, М. РАДУ — Генеалогия и архивистика. Эволюция одной румынской семьи из северных областей страны 206
M. ДОГАРУ — Михай Эминеску и Ион Креанга их изображения на печати и медали 221

РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ 233

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rinduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă
P.O. Box. 12—201, telex 10376,
presfir București, Calea Griviței
nr. 64—66, telefon 17.60.10.

R.M. ISSN 0034 — 7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

Din sumarul numărului viitor :

- Românii în colecția cartografică a Bibliotecii Brukenthal (secolele XV-XVIII).
- Este boieria o instituție împrumutată?
- Nicolae Iorga în scrisori cu Marcu Beza.
- Diplomați români: Grigore Gafencu